
สติปัฏฐาน ๔
ใคร... ใคร... ก็บรรลุธรรมได้

หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏฐโฐ

สติปัฏฐาน ๔
ใคร...ใคร... ก็บรรลุธรรมได้

รวบรวมและเรียบเรียง โดย

พระวู้ดดี้ วุฒิญาโณภิกขุ

ภาพวาดประกอบ: **วิจิตรา แก้วโสนด** ออกแบบรูปเล่ม: **อิม-เอม กราฟฟิค ดีไซน์** โทร. **08-8798-6587**

จัดพิมพ์ที่: **บริษัท แจ็ส เพอ-พริ้น จำกัด** โทร. **0-2919-8751-2**

หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ

บรรลุธรรมด้วยสติปัฏฐาน ๔

คำปรารภ

เจตนาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น ก็เพื่อเป็นคู่มือแนวทางให้ผู้ปฏิบัติได้เห็นวิถีแห่งธรรม ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ เพราะไม่ว่าบุคคลใดก็ล้วนแล้วแต่บรรลุธรรมได้ด้วย **“สติปัฏฐาน ๔”** ทั้งสิ้น ซึ่งธรรมะที่พระพุทธองค์ทรงแสดงแต่ละครั้ง ก็มีคนบรรลุธรรมเป็นอริยะบุคคลกันจำนวนมาก อาตมาจึงคิดให้มีการจัดทำหนังสือเล่มนี้ขึ้น เพื่อต้องการนำของจริงและของเก่าในพระไตรปิฎกมาเผยแผ่โดยตรง ไม่ใช่เอาลัทธิการนิยมลัทธิ ซึ่งสร้างขึ้นภายหลังมาเผยแผ่ มิเช่นนั้น จะเกิดผลเสียหายในภายหลังได้ ทำให้เข้าไปยึดติดลัทธิที่สร้างขึ้นมาภายหลัง ยึดเอาหลักเดิมทุกอย่าง คือใช้สติในการปฏิบัติให้เข้าแนวทางกันเอาเอง

หลวงพ่อชอบใช้ มรรคมีองค์แปด สติปัฏฐาน ๔ และโพชฌงค์มารวมกัน เป็น ๓ สติ เพื่อให้สติมาอยู่ในแนวเดียวกันและในที่เดียวกัน เป็น **“เอกายนมรรค”** รวมเป็นองค์มรรคเดียว ฉะนั้นแล้ว การติดตามแนวความจริงในพระไตรปิฎกย่อมประเสริฐกว่า เพราะไม่ได้เป็นลัทธิ อันลัทธิในโลกนี้ มีหลายลัทธิ นำมาใส่เข้ากับมรรคมีองค์แปดบ้าง สติปัฏฐาน ๔ บ้าง ตามเหตุผล แต่อาจจะคลาดเคลื่อนจากความจริงได้เสมอ จึงไม่กล้าเขียนขึ้นเองทั้งหมด กลัวผิดพลาดจากของเดิม เพราะว่าการทำสังคายนาทุกครั้งนั้น ต้องเป็นพระอรหันต์จึงทำได้ คนธรรมดาทำไม่ได้ เลยถือหลักนี้ว่า รวบรวมเอาของเดิมของเก่าจากพระไตรปิฎกมาใช้ให้มากที่สุด แล้วนำมาปรับปรุง อย่างเช่น วิธีการที่นำมาปฏิบัติ เราทำกันมากหรือน้อยแค่ไหนในทางกาย แต่ไม่เอาลัทธิใดมาใช้ เพราะบางลัทธิว่าต้องทำด้วยวิธีการอย่างโน้น ด้วยวิธีการอย่างนี้ จึงสำเร็จ แต่การบรรลุธรรมที่เรียนมาในพระไตรปิฎกนั้น ย่อมบรรลุธรรมไม่เหมือนกัน คนบรรลุไม่เหมือนกัน ซึ่งจะเอาตามเหตุแบบคนนั้นคนนี้มาใช้ก็ไม่ได้อีก

ถ้าจะให้บรรลุธรรมแบบพระจุลปันถก ก็ต้องเอาผ้าขาวมาบริกรรม หรือถ้าจะให้บรรลุธรรมแบบพระอานนท์ ก็ต้องทำแบบกึ่งนั่งกึ่งนอน เราจะเอามาทำเพื่อให้บรรลุธรรมก็ไม่ได้ เมื่อเราเอาหลักเกณฑ์เดิมมาใช้ ก็ควรปฏิบัติให้ถูกต้อง ใครจะบรรลุแบบไหนก็ได้ตามเหตุปัจจัยที่บำเพ็ญกันมา หรือสติปัญญาของเก่าโดยเหตุให้เกิด ปัญญา มี ๓ ทาง คือ สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดทางจิตเหตุผลเกิดในจิต และภาวนามยปัญญา ภาวนาให้เกิดปัญญาจนรู้แจ้งเห็นจริง ตามเหตุปัจจัยแห่งความเป็นจริงไม่คลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง ซึ่งปัญญา ๓ อย่างนี้ เกิดการบรรลุธรรมกันจำนวนมาก และเจริญในธรรมต่อไปตลอดกาล

หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏฐโฐ

คำนำ

หนังสือสติปัฏฐาน ๔ เล่มนี้ อาตมาภาพได้รับฟังคำปรารภจาก หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ ว่าน่าจะทำการสรุปสติปัฏฐาน ๔ ให้เห็นเป็นรูปธรรม ให้เห็นร่องรอยวิถี แนวทางของการปฏิบัติ ให้นักปฏิบัติได้เห็นภาพ เกิดแรงศรัทธา ความเพียร เป็นอารมณ์ธรรม ในการปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ อาตมาจึงรวบรวมเอาตัวอย่างบุคคลที่ได้บรรลุธรรมแล้ว ด้วยสติปัฏฐาน ๔ ที่มีอยู่ในสมัยพุทธกาล มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นองค์แรก และพระสาวกทั้งหลาย ก็ได้บรรลุธรรมตาม ด้วยสติปัฏฐาน ๔ ตามหมวดธรรมต่างๆ กันไป สมจริงตามพระพุทธพจน์ที่ว่า **"ดูกรภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔"**

หนังสือเล่มนี้ ได้รวบรวมเรื่องราวทั้งหมดมาจากพระไตรปิฎกโดยตรง เพื่อให้ได้เห็นร่องรอยแห่งธรรมในอารมณ์จิตของบุคคลทั้งหลาย ตลอดจนทิฏฐิ และความเห็นของบุคคลนั้น เพื่อให้เห็นว่าพระพุทธองค์ทรงทรมานบุคคลเหล่านั้นอย่างไร ด้วยอุบายธรรมอะไร เมื่อจบพระธรรมเทศนาได้บรรลุธรรมชั้นใด แล้วสรุปสังยุตธรรมลงในสติปัฏฐาน ๔ หมวดใด บรรพใด เพื่อเป็นแนวทางและแรงบันดาลใจ ให้นักศึกษาธรรมนักปฏิบัติธรรมทั้งหลาย

ธรรมเป็น สันทิฏฐิโก อกาลิโก แปลว่า ไม่จำกัดกาล ที่ผู้ประพฤติธรรมจะเห็นธรรมได้ หรือจะแปลให้ฟังง่ายว่าเมื่อไหร่ก็ได้ ใครๆ ก็ได้ ที่จะเห็นธรรมนั้น เข้าถึงธรรมนั้น โอกาสของการบรรลุธรรมมี ๕ ประการ คือ ในขณะฟังธรรม ๑ ในขณะแสดงธรรม ๑ ในขณะสวดสาธยายธรรม ๑ ในขณะเพียรน้อมมนสิการธรรม พิจารณาธรรม ๑ ในขณะที่ได้สมาธิ มีปัญญาแจ้งในธรรมที่ตนทำไว้ในใจแล้ว ๑ จึงใคร่ให้คำแนะนำท่านผู้อ่านทั้งหลาย ได้ให้โอกาสแก่ตนเองในการอ่านหนังสือเล่มนี้ ด้วยการอ่านออกเสียงดังประหนึ่งท่านแสดงธรรมให้คนอื่นฟัง หรือดุจดั่งท่านกำลังสวดสาธยายธรรม และขณะที่ท่านอ่านออกเสียง หูท่านก็จะได้ยินเสียงธรรมนั้นด้วย จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ตัวเราเองที่จะได้เห็นแจ้งในธรรมในบทใดบทหนึ่งได้

พระวู้ดดี้ วุฒิญาโณภิกขุ

มุทิตาจิต ฉลองศิริอายุวัฒนมงคล
วันคล้ายวันเกิด ๘๐ ปี หลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ

อาตมาภาพ และคณะศิษยานุศิษย์ ได้จัดทำหนังสือเรื่อง **“สติปัฏฐาน ๔ ใคร... ใคร... ก็บรรลุธรรมได้”** เพื่อน้อมถวายพระเดชพระคุณหลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ เนื่องในวาระงานฉลองอายุวัฒนมงคลวันคล้ายวันเกิด ๘๐ ปี เพื่อเป็นการสนองพระคุณหลวงพ่อ และเป็นของขวัญวันคล้ายวันเกิดแด่หลวงพ่อจำเนียร

พระพุทธองค์ ทรงตรัสว่า **“สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ การให้ธรรมะ ย่อมชนะการให้ทั้งปวง”** หลวงพ่อจำเนียร ท่านเป็นผู้ให้ อยู่ตลอดเวลา ให้ความเมตตาเสมอภาคแก่ทุกคน ให้วัตถุมงคล รวมถึงการให้ธรรมะ และการให้ที่ไม่มีประมาณของหลวงพ่อนั้น เป็นเหมือนการแสดงธรรมไปในตัว อาตมาภาพได้เห็นประจักษ์ ประทับจิตประทับใจอยู่ ในโอกาสวันคล้ายวันเกิด ๘๐ ปีของหลวงพ่อ จึงถือเป็นโอกาสของศิษยานุศิษย์ทั้งหลาย ที่จะได้บูชาคุณของพระเดชพระคุณหลวงพ่อ ด้วยการน้อมถวายหนังสือเล่มนี้เป็นธรรมทาน

หลวงพ่อจำเนียร สอนธรรมะวิปัสสนาเป็นเวลากว่า ๕๐ ปี ด้วยธรรมะสติปัฏฐาน ๔ มรรคมีองค์แปด หนังสือเล่มนี้นอกจากจะเป็นของขวัญวันคล้ายวันเกิดแล้ว ยังเป็นคู่มือให้แก่ผู้สนใจในธรรม ได้เห็นร่องรอยแห่งธรรมของพระอริยะบุคคลทั้งหลายในอดีต เพื่อเกิดแรงบันดาลใจในการปฏิบัติธรรม

เมื่อใดที่เราได้น้อมนำธรรมมาปฏิบัติ จึงจะถือเป็นการแสดงความกตัญญูกตะเวที ต่อพระรัตนตรัย และพระเดชพระคุณหลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ ในขณะที่เจริญสติ

กราบกรานวันทา บูชาคุณ
พระเดชพระคุณหลวงพ่อจำเนียร สีลเสฏโฐ

พระวู้ดดี้ วุฒิญาโณภิกขุ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
คำปรารภ	๓
คำนำ	๔
มุทิตาจิต	๕
บรรลุธรรมด้วยสติปัฏฐาน ๔	๖
มหาสติปัฏฐานสูตร	๘
บทสรุปผลในหมวด กายานุปัสนา	๘
บทสรุปผลในเวทนานุปัสนา	๙
บทสรุปผลในจิตตานุปัสนา	๑๐
บทสรุปผลในธัมมานุปัสนา	๑๐
อรรถกถา สติปัฏฐาน ๔	๑๓
บาลีวิภังค์	๑๔
เราจะปฏิบัติอย่างไร	๑๕
โพธิราชกุมารสูตร	๑๖
พุทธประวัติตอนบำเพ็ญสมาบัติ	๑๖
ในสำนักอุทกดาบส	๑๘
ทรงบำเพ็ญความเพียรอันยิ่ง	๑๙
ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา	๑๙
ได้ญาณ ๓	๒๔
พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ	๒๖
พระอัสสชิเถระแสดงธรรม	๒๗
สารีบุตรปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม	๒๗
สารีบุตรปริพาชกเปลื้องคำปฏิญญา	๒๗
โมคคัลลานปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม	๒๘
สองสหายอำลาอาจารย์	๒๘
ทรงพยากรณ์พระอัครสาวก	๓๐
เข้าเฝ้าทูลขอบรรพชาอุปสมบท	๓๐
พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา	๓๐
ทีฆนขสูตร เรื่องทีฆนขปริพาชก	๓๐
ทิฏฐิเป็นเหตุให้เกิดวิวาท	๓๑
ทิฏฐิเป็นเหตุให้เกิดวิวาท เวทนา ๓	๓๓
ทีฆนขปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก	๓๓
พระโมคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย โมคคัลลานสูตร	๓๕
พระปัญจวัคคีย์	๓๘
ปัญจวัคคีย์ปลีกตัวหลีกหนี	๓๘
ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ปฐมเทศนา	๔๐
ญาณทัสสนะ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒	๔๒
ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร	๔๔
ตรัสถามความเห็นของพระปัญจวัคคีย์	๔๕
ตรัสให้พิจารณาโดยยถาภูตญาณทัสสนะ	๔๖
ยสกุลบุตร	๔๘

เรื่อง	หน้า
บิดาของยสกุลบุตรตามหา	๕๐
ยสกุลบุตรสำเร็จพระอรหัตต์	๕๑
มารดาและภรรยาเก่าของพระยสได้ธรรมจักษุ	๕๓
สหายคฤหัสถ์ ๔ คนของพระยสออกบรรพชา	๕๓
สหายคฤหัสถ์ ๕๐ คน ของพระยสออกบรรพชา	๕๔
ชฎิล ๓ พี่น้อง	๕๖
ปาฏิหาริย์ที่ ๑	๕๖
ปาฏิหาริย์ที่ ๒	๕๘
ปาฏิหาริย์ที่ ๓	๕๘
ปาฏิหาริย์ที่ ๔	๖๐
ปาฏิหาริย์ที่ ๕	๖๐
ผ้าบังสุกุล	๖๑
ปาฏิหาริย์เก็บผลหว้าเป็นต้น	๖๒
ปาฏิหาริย์ผ่าฟืน	๖๓
ปาฏิหาริย์ก่อไฟ	๖๔
ปาฏิหาริย์ดับไฟ	๖๔
ปาฏิหาริย์กองไฟ	๖๔
ปาฏิหาริย์น้ำท่วม	๖๖
ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท	๖๖
อาทิตตปริยายสูตร	๖๘
โปรดพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จพระนครราชคฤห์ครั้งแรก	๗๑
พระมหากัสสปเถระ เอตทัคคะในทางผู้ทรงธุดงค์	๗๔
ปิปผลิมาณพถูกแปลงสาร	๗๔
อุปสมบทด้วยวิธีโอวาท ๓ ข้อ	๗๖
ได้รับยกย่องในทางผู้ทรงธุดงค์	๗๘
พระมหากัสสปะเถระ เป็นประธานฐมสังคยนา	๗๙
ชีวิตบั้นปลาย	๗๙
จูฬราหุโลวาทสูตร	๘๒
พระเขมาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีปัญญา	๘๖
พระอุบลวรรณาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีฤทธิ์	๙๓
บวชแล้วยังถูกข่มขืน	๙๓
พระขีณาสพเหมือนไม้แห้งไม้ผุ	๙๔
ห้ามภิกษุณีอยู่ป่า	๙๔
พระอุบลวรรณาเถรี	๙๔
คังคาทิเปยยาลแห่งสติปัฏฐานสังยุตที่ ๖	๙๕
กุณฑลิยสูตร ตถาคตมีวิชชาและวิมุติเป็นผลานิสงส์	๙๘
นาฬันทสูตร ว่าด้วยธรรมปริยาย	๑๐๑
พราหมณสูตร ว่าด้วยพระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นาน	๑๐๓
สติปัฏฐาน ๔ ย่อทางปฏิบัติ	๑๐๔

บรรลุธรรมด้วยสติปัฏฐาน ๔

ธรรมะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสรู้และได้ทรงแสดงไว้มีความงดงามในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุด อันใครๆ คือใครก็ได้ พึงเห็นได้ ไม่จำกัดด้วยกาล คือเมื่อไหร่ก็ได้ เมื่อได้เห็นแล้วก็เป็นธรรม ควรเรียกให้ผู้อื่นมาดู แล้วเป็นธรรมที่พึงน้อมมาใส่ตนไว้ในตนและเป็นธรรมอันผู้รู้พึงรู้แจ้งได้ด้วยตัวเอง ธรรมนั้นมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ พระพุทธองค์ทรงตรัสว่าธรรมทั้งปวงรวมลงในธรรม คือความไม่ประมาท ก็บุคคลผู้ไม่ประมาท คือ ผู้มีสติ ก็บุคคลผู้มีสติควรประพฤติ ปฏิบัติอย่างไร? ก็สติปัฏฐาน ๔ ที่ทรงตรัสไว้ ณ เมืองกุรุ คือธรรมที่จะปฏิบัติให้ถึงความไม่ประมาท และเป็นธรรมอันเอกที่จะนำหมู่สัตว์ให้พ้นจาก การเกิด การแก่ การเจ็บ และการตายได้

มหาสติปัฏฐานสูตร

[๒๗๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ในกุรุชนบท มีนิคมของชาวกุรุ ชื่อว่า กัมมาสทัมมะ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระพุทธภาษิตนี้ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศก และปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้ คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ๔ ประการ เป็นไฉน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา* และโทมนัส*ในโลกเสียได้ ๑
พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้ ๑
พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้ ๑
พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌา และโทมนัสในโลกเสียได้ ๑

จบ อุทเทสวารกถา

**อภิชฌา คือ ความน่ายินดี *โทมนัส คือ ความไม่น่ายินดี*

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรม สติปัฏฐาน ๔ ว่า เป็นทางเอก ทางแห่งความล่วงทุกข์ของหมู่สัตว์ การเจริญสติปัฏฐาน ตามหมวดธรรมต่างๆ ตามที่ผู้ปฏิบัติจะมีสติตามระลึกได้ คือ กายานุปัสนา การตามเห็นกาย เวทนานุปัสนา การตามเห็นเวทนา จิตตานุปัสนา การตามเห็นจิต ธรรมมานุปัสนา การตามเห็นสภาวธรรม เมื่อผู้ปฏิบัติเจริญสติปัฏฐาน ในหมวดธรรมนั้นๆ อยู่ ก็จะได้ประจักษ์เป็นผลของการเจริญสติปัฏฐานที่เหมือนๆ กัน ไม่ว่าผู้ปฏิบัติจะปฏิบัติในข้อธรรมใดบรรพใดๆ ก็จะได้เห็นผลในบทสรุปของการเจริญสติปัฏฐาน ๔ อันเป็นมรรคและผลจากการปฏิบัติ ตามหมวดธรรมที่ผู้ปฏิบัติเจริญสติอยู่ในหมวดธรรมนั้นๆ จะได้เห็นผล ดังนี้

บทสรุปผลในหมวด กายานุปัสนา

ผู้ปฏิบัติสติปัฏฐานในหมวดกายานุปัสนาในบรรพเหล่านี้ คือ
อานาปานบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลายฯ ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอมีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า ฯลฯ
อิริยาปถบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลายฯ มีสติ เธอตั้งกายไว้ด้วยอาการอย่างใดๆ ก็รู้ชัดอาการนั้นๆ ฯลฯ
สัมปชัญญบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลายฯ ย่อมทำความรู้สึกตัว ในการเดิน การยืน การนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ฯลฯ

ปฏิกูลบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลายฯ พิจารณาเห็นกายนี้แหละ แต่พื้นเท้าขึ้นไป แต่ปลายผมลงมา มีหนังเป็นที่สุดรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาดมีประการต่างๆ ว่า มีอยู่ในกายนี้ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก ฯลฯ ได้เห็นอาการ ๓๒

ธาตุบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้แหละ ซึ่งตั้งอยู่ตามที่ ตั้งอยู่ตามปรกติ โดยความเป็นธาตุว่า มีอยู่ในกายนี้ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม

นวสีวถิกาบรรพ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหมือนกะว่าพึงเห็นสรีระที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ตายแล้ววันหนึ่งบ้าง สองวันบ้าง สามวันบ้าง ที่ขึ้นพอง มีสีเขียวน่าเกลียด มีน้ำเหลืองไหลน่าเกลียด อันฝูงกาจิกกินอยู่บ้าง เป็นร่างกระดูก ยังมีเนื้อและเลือด ยังมีเส้นเอ็นผูกรัดอยู่บ้าง กระดูกกระจัดกระจายเรี่ยราดไปบ้าง ผู้ปฏิบัติได้อาศัยธรรมสติปัฏฐานในกาย ตามบรรพเหล่านี้เป็นเครื่องระลึกอยู่ เจริญสติอยู่ มีความเพียรอยู่ แล้วย่อมจะได้เห็นธรรมเหล่านี้ คือ บทสรุปของธรรมจากผู้ปฏิบัติสติปัฏฐาน กายานุปัสนา

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นกายในกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นว่าเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้าง ย่อมมีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า กายมีอยู่ ก็เพียงสักว่ารู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นกายในกายอยู่

บทสรุปผลในเวทนานุปัสนา

ผู้ปฏิบัติสติปัฏฐานในหมวดเวทนานุปัสนา ในอาการเหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา (เป็นเวทนาที่ไม่มีทั้งสุขและทุกข์) โสมนัสเวทนา โทมนัสเวทนา และอุเบกขาเวทนา ฯลฯ ผู้ปฏิบัติได้อาศัยธรรมสติปัฏฐานในเวทนาเหล่านี้เป็นเครื่องระลึกอยู่ เจริญสติอยู่ มีความเพียรอยู่ แล้วย่อมจะได้เห็นธรรมเหล่านี้ คือบทสรุปของธรรมจากผู้ปฏิบัติสติปัฏฐาน เวทนานุปัสนา

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายในบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในเวทนาบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในเวทนาบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในเวทนาบ้าง ย่อมมีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า เวทนามีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่า พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่

บทสรุปผลในจิตตานุปัสนา

ผู้ปฏิบัติสติปัฏฐานในหมวดจิตตานุปัสนา ตามรู้ในอาการเหล่านี้ของจิต คือ จิตมีราคะ จิตมีโทสะ จิตมีโมหะ จิตหดหู่ จิตฟุ้งซ่าน จิตตั้งมั่น ย่อมตามระลึกรู้ชัดอยู่ ผู้ปฏิบัติได้อาศัยธรรมสติปัฏฐานในจิตเหล่านี้ เป็นเครื่องระลึกอยู่ เจริญสติอยู่ มีความเพียรอยู่ แล้วย่อมจะได้เห็นธรรมเหล่านี้ คือบทสรุปของธรรมจากผู้ปฏิบัติสติปัฏฐาน จิตตานุปัสนา

ภิกษุย่อมพิจารณา เห็นจิตในจิตภายในบ้าง พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณา เห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในจิตบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเสื่อมในจิตบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในจิตบ้าง ย่อมมีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า จิตมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัย ระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่

บทสรุปผลในธัมมานุปัสนา

ผู้ปฏิบัติสติปัฏฐานในหมวดธรรมานุปัสนาในบรรพเหล่านี้ คือ

นีวรณ์บรรพ. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือนิวรณ์ ๕ พิจารณาเห็น การเกิดขึ้น การมีอยู่ เป็นอยู่ การดับไปของกามฉันท์ พยาบาท ถีนมิทธะ อุทธัจจ-กุกกุจจะ และวิจิกิจฉา

ขันธบรรพ. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คืออุปาทานขันธ์ ๕ พิจารณาเห็น ความเป็น ความเกิดขึ้น ความดับไป แห่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาน

อายตนบรรพ. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรม คืออายตนะภายในและภายนอก ๖ พิจารณาการเกิดสังโยชน์ การมีอยู่ของสังโยชน์ การละสังโยชน์ ในตาและรูป ในหูและเสียง ในจมูกและกลิ่น ในกายและสิ่งที่สัมผัสทางกาย ในใจและธรรมารมณ์

โพชฌงคบรรพ. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคือโพชฌงค์ ๗ ย่อมรู้ชัดอยู่ว่า สติสัมโพชฌงค์ วิริยะสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ปิติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ได้มีอยู่ ได้เกิดขึ้น ได้เป็นไป ได้บริบูรณ์ ด้วยประการใดอย่างไร ย่อมรู้ชัดอย่างนั้น

สัจจบรรพ. ภิกษุพิจารณาเห็นธรรมในธรรมคืออริยสัจ ๔ อยู่ อย่างไรเล่าภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ผู้ปฏิบัติได้อาศัยธรรมสติปัฏฐานในธรรมตามบรรพเหล่านี้ เป็นเครื่องระลึกอยู่ เจริญสติอยู่ มีความเพียรอยู่ แล้วย่อมจะได้เห็นธรรมเหล่านี้ คือบทสรุปของธรรมจากผู้ปฏิบัติสติปัฏฐาน ธัมมานุปัสนา

ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายในบ้าง พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งภายในและภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือความเกิดขึ้นในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือ เสื่อมในธรรมบ้าง พิจารณาเห็นธรรมคือทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในธรรมบ้าง ย่อมมีอยู่ อีกอย่างหนึ่ง สติของเธอที่ตั้งมั่นอยู่ว่า ธรรมมีอยู่ ก็เพียงสักว่าความรู้ เพียงสักว่าอาศัยระลึกเท่านั้น เธอเป็นผู้อันตัณหาและทิฐิไม่อาศัยอยู่แล้ว และไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก ดูกรภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แล ภิกษุชื่อว่าพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่

ผลสรุปจากการเจริญสติปัฏฐานสี่ เป็นกระบวนการแห่งธรรม ซึ่งเป็นทั้งมรรค เป็นทั้งผล เป็นวิธีการปฏิบัติ เป็นทั้งเทคนิค เป็นกระบวนการที่ต้องเป็นลำดับ จะทำลัดข้ามไม่ได้ เป็นอัศจรรย์ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสอย่างตรงไปตรงมาทุกขั้นทุกตอน ให้ปฏิบัติเห็นตามได้ทันทีและปฏิบัติได้ทันที ให้ผลในทันทีกับทุกๆ คน ทุกๆ เวลา ที่น้อมมาปฏิบัติ

เมื่อพระพุทธองค์ ได้แสดงธรรมสติปัฏฐานสี่จบ ทั้งสี่หมวดธรรมแล้ว ได้สรุปให้กำลังใจ และยืนยันผลการปฏิบัติ ไว้ดังนี้

"ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๗ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหันต์ผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ ๗ ปี ยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๖ ปี... ๕ ปี... ๔ ปี... ๓ ปี... ๒ ปี... ๑ ปี เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหันต์ผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ ๑ ปียกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ เดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการ อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหันต์ผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่เป็นพระอนาคามี ๑ ๗ เดือนยกไว้ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญสติปัฏฐานทั้ง ๔ นี้ อย่างนี้ ตลอด ๖ เดือน... ๕ เดือน... ๔ เดือน... ๓ เดือน... ๒ เดือน... ๑ เดือน... กึ่งเดือน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือพระอรหัตผล ในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑ กึ่งเดือนยกไว้ผู้ใดผู้หนึ่ง พึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ อย่างนี้ตลอด ๗ วัน เขาพึงหวังผล ๒ ประการอย่างใดอย่างหนึ่ง คือ พระอรหันต์ผลในปัจจุบัน ๑ หรือเมื่อยังมีอุปาทิเหลืออยู่ เป็นพระอนาคามี ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย หนทางนี้เป็นที่ไปอันเอก เพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงความโศกและปริเทวะ เพื่อความดับสูญแห่งทุกข์โทมนัส เพื่อบรรลุธรรมที่ถูกต้อง เพื่อทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน หนทางนี้คือ สติปัฏฐาน ๔ ประการ ฉะนี้แล คำที่เรากล่าว ดังพรรณนามาฉะนี้ เราอาศัยเอกายนมรรคกล่าวแล้ว พระผู้มีพระภาคตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นยินดี ชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ฉะนี้แล"

** (ย่อความจาก: พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ : พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๒. ทีฆนิกาย มหาวรรค)*

คำขึ้นต้น ในการแสดงธรรมทุกครั้ง พระพุทธองค์ จะทรงตรัสว่า "ดูกร ภิกษุทั้งหลาย" "ดูกร ราชกุมาร" ดูกร..... ตามด้วยชื่อบุคคลนั้น คำว่า _กร_ อ่านว่า กะระ แปลว่า ธาตุในการกระทำ ดูเหมือนเป็นคำเตือนสติในบัดนี้ ทรงบอกให้เห็น ให้รู้ตัวว่าตอนนี้ทำอะไรอยู่ แก่ผู้ฟังก่อนจะแสดงธรรม เพื่อให้มีสตินอ้มไปตามกระแสพระธรรมที่จะทรงแสดง

อรรถกถา สติปัฏฐาน ๔

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสติปัฏฐานว่า มี ๔ ไม่หย่อนไม่ยิ่ง

ก็ด้วยเหตุจะทรงให้เป็นประโยชน์เกื้อกูลแก่เวไนยสัตว์ แท้จริง ในจำพวกเวไนยสัตว์ที่เป็นตัณหาจริต ทิฏฐิจริต ผู้เป็นสมถยานิก (ผู้มีสมถะเป็นยาน) และวิปัสสนายานิก (ผู้มีวิปัสสนาเป็นยาน) ที่เป็นไปโดยส่วนทั้งสอง คือ ปัญญาอ่อน และปัญญากล้า สติเหล่านั้นมีมาก เพราะต่างแห่งอารมณ์ ถามว่า แต่เหตุไร จึงเป็นเอกวจนะ ตอบว่า เพราะมีทางเดียว ด้วยอรรถว่า เป็นความจริง สติเหล่านั้นแม้มี ๔ ก็นับว่าทางเดียว กายานุปัสสนาสติปัฏฐานมีอารมณ์หยาบ เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีตัณหาจริต มีปัญญาอ่อน เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐานมีอารมณ์ละเอียดเป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มี ตัณหาจริต มีปัญญากล้า จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน ที่มีอารมณ์ไม่แยกออกมากนัก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีทิฏฐิจริต มีปัญญาอ่อน ธัมมานุปัสสนา สติปัฏฐาน ที่มีอารมณ์แยกออกมาก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้มีทิฏฐิจริต มีปัญญากล้า

อนึ่ง สติปัฏฐานข้อ ๑ ที่มีนิมิตอันจะพึงบรรลุได้โดยไม่ยาก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นสมถยานิก มีปัญญาอ่อน สติปัฏฐานข้อที่ ๒ เพราะไม่ตั้งอยู่ในอารมณ์อย่างหยาบ จึงเป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นสมถยานิก มีปัญญากล้า สติปัฏฐานข้อที่ ๓ มีอารมณ์ที่แยกออกไม่มากนัก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นวิปัสสนายานิก มีปัญญาอ่อน สติปัฏฐานข้อที่ ๔ มีอารมณ์ที่แยกออกมาก เป็นทางหมดจด สำหรับเวไนยสัตว์ผู้เป็นวิปัสสนายานิก มีปัญญากล้า

เพราะเหตุดังนั้น จึงกล่าวว่า สติปัฏฐานมี ๔ เท่านั้น ไม่หย่อนไม่ยิ่ง อีกอย่างหนึ่งที่ตรัสว่า สติปัฏฐานมี ๔ ก็เพื่อละเสียซึ่งวิปัลลาส ความสำคัญผิดว่า งาม สุข เที่ยง และเป็นตัวตน แท้จริง กายเป็นอสุภะ ไม่งาม แต่สัตว์ทั้งหลายก็ยังสำคัญว่างามในกายนั้น ด้วยทรงแสดงความไม่งามในกายนั้นแก่สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสสติปัฏฐาน ข้อที่ ๑ เพื่อละวิปัลลาสนั้นเสีย และในเวทนาเป็นต้น ที่สัตว์ยึดถือว่า สุข เที่ยง เป็นตัวตน เวทนาก็เป็นทุกข์ จิตไม่เที่ยง ธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา แต่สัตว์ทั้งหลายก็ยังสำคัญว่า สุข เที่ยง เป็นตัวตนในเวทนาจิตธรรมนั้น ด้วยทรงแสดงความเป็นทุกข์ เป็นต้น ในเวทนา ในจิต ในธรรมนั้น แก่สัตว์เหล่านั้น จึงตรัสสติปัฏฐานที่เหลือ เพื่อละวิปัลลาสเหล่านั้นเสีย เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า ที่ตรัสว่า สติปัฏฐาน ๔ ไม่หย่อนไม่ยิ่ง ก็เพื่อละความสำคัญผิดว่า งาม สุข เที่ยง และตัวตน เสีย ดังที่กล่าวมานี้

ที่ทรงตรัสสติปัฏฐาน ๔ ก็เพื่อละ โอฆะ โยคะ อาสวะ คัณฐะ อุปาทาน และอคติ อย่างละ ๔ ด้วย เพื่อกำหนดรู้อาหาร ๔ อย่างด้วย พึงทราบในที่มาในปกรณ์

ส่วนในอรรถกถา ท่านกล่าวว่า สติปัฏฐาน มีอันเดียวเท่านั้น โดยเป็นความระลึกและโดยเป็นที่ประชุมลงเป็นอันเดียวกัน มี ๔ ด้วยอำนาจอารมณ์

เปรียบเหมือนพระนครมี ๔ ประตู คนที่มาแต่ทิศตะวันออก นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศตะวันออกมาเข้าพระนครทางประตูทิศตะวันออก คนที่มาแต่ทิศใต้ ทิศตะวันตกก็เหมือนกัน คนที่มาแต่ทิศเหนือก็นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศเหนือมาเข้าพระนครทางประตูทิศเหนือ ฉันใด ข้ออุปไมยนี้ก็ฉันนั้น จริงอยู่นิพพานเปรียบเหมือนนคร โลกุตตรมรรคมีองค์แปดเปรียบเหมือนประตูพระนคร สติปัฏฐานมีกายเป็นต้น เปรียบเหมือนทิศทั้งหลายมีทิศตะวันออกเป็นต้น ก็คนที่มาแต่ทิศตะวันออก นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศตะวันออกมาเข้าพระนครทางประตูทิศตะวันออก ฉันใด ผู้ปฏิบัติโดยมุขแห่งกายานุปัสสนา เจริญกายานุปัสสนา ๑๔ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกันนั่นเอง ด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานุภาพแห่งการเจริญกายานุปัสสนาก็ฉันนั้น คนที่มาแต่ทิศใต้ นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศใต้ย่อมเข้ามาสู่พระนครทางประตูทิศใต้ ฉันใด ผู้ปฏิบัติโดยมุขแห่งเวทนา นุปัสสนาเจริญเวทนานุปัสสนา ๙ วิธีย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกันนั่นเอง ด้วยอริยมรรคที่เกิดจากอานุภาพแห่งการเจริญเวทนานุปัสสนาก็ฉันนั้น คนที่มาแต่ทิศตะวันตก นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศตะวันตก ย่อมเข้ามาสู่พระนครทางประตู ทิศตะวันตกฉันใด ผู้ปฏิบัติโดยมุขแห่งจิตตานุปัสสนาเจริญจิตตานุปัสสนา ๑๖ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพานอันเดียวกันนั้นเอง ด้วยอริยมรรคที่เกิดจาก อานุภาพแห่งการเจริญจิตตานุปัสสนาฉันนั้น. คนที่มาแต่ทิศเหนือ นำสิ่งของที่อยู่ทางทิศเหนือ ย่อมเข้ามาสู่พระนครทางประตูทิศเหนือฉันใด ผู้ปฏิบัติโดยมุขแห่งธัมมานุปัสสนา เจริญธัมมานุปัสสนา ๕ วิธี ย่อมหยั่งลงสู่พระนิพพาน

บาลีวิภังค์

ส่วนในบาลีวิภังค์ กล่าวความของบทเหล่านั้น ไว้อย่างนี้ว่า

บทว่า **อนุปสฺสี** ความว่า **อนุปัสสนา** ในคำนั้น เป็นอย่างไร ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว ความเห็นชอบนี้เรียกอนุปัสสนา บุคคลได้ประกอบแล้ว ประกอบพร้อมแล้ว เข้าไปแล้ว เข้าไปพร้อมแล้ว เข้าถึงแล้ว เข้าถึงพร้อมแล้ว มาตามพร้อมแล้ว หรือจะว่าตามลักษณะอารมณ์ คือการตามดูตามเห็น ด้วยอนุปัสสนานี้ เหตุนั้น บุคคลนั้นจึงเรียกว่า **อนุปสฺสี** บทว่า **วิหรติ** แปลว่า เป็นอยู่ เป็นไปอยู่ รักษาอยู่ ดำเนินไปอยู่ ให้อัตตภาพดำเนินไปอยู่ เที่ยวไปอยู่ เหตุนั้น จึงเรียกว่า **วิหรติ** บทว่า **อาตาปี** ผู้มีเพียร ความว่า **อาตาปะ** ความเพียรในคำนั้นเป็นอย่างไร การปรารภความเพียรเป็นไปทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะใด นี้เรียกว่า **อาตปะ** บุคคลผู้ประกอบด้วยอาตาปะนี้ ในลักษณะอาตาปี ที่พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบ เหมือนนายช่างทองทำการหลอมทองก้อน ต้องคอยสูบไฟเสมอๆ ไม่หยุด ไม่พัก ไม่หย่อน ให้ไฟสม่ำเสมอ ต้องคอยดูเสมอๆ ทำการหลอมทองเพื่อขึ้นรูปพรรณทั้งหลาย ถ้าไฟอ่อนไปทองก็ละลายไม่ดี ถ้าไฟแรงไปทองก็จะไหม้ ต้องคอยดูให้เสมอๆ ไม่ให้มากไป ไม่ให้น้อยไป สีของทองจะไม่สุกปลั่ง ให้พอดีที่จะหลอมขึ้นรูปพรรณ เหตุนั้น บุคคลนั้นจึงเรียกว่า **อาตาปี** บทว่า **สมฺปชาโน** ความว่า สัมปชัญญะ ในคำนั้นเป็นอย่างไร ความรอบรู้ ความรู้ทั่ว

ความเห็นชอบ นี้เรียกว่าสัมปชัญญะ บุคคลใดประกอบแล้ว มาตามพร้อมแล้ว ด้วยสัมปชัญญะนี้ เหตุนั้น บุคคลนั้น จึงเรียกว่า **สมฺปชาโน** บทว่า **สติมา** ความว่า สติในคำนั้นเป็นอย่างไร ความระลึกได้ ความระลึกถึง ความระลึกชอบ นี้เรียกว่า สติ บุคคลใดประกอบแล้ว มาตามพร้อมแล้วด้วยสตินี้ เหตุนั้น บุคคลนั้น จึงเรียกว่า **สติมา** ข้อว่า **วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌาโทมนสฺสํ** ความว่า โลกในคำนั้น เป็นอย่างไร กายนั้นแล ชื่อว่าโลก อุปาทานขันธ์ แม้ทั้ง ๕ ก็ชื่อว่าโลก นี้เรียกว่าโลก อภิชฌาในคำนั้นเป็นอย่างไร ความกำหนัด ความกำหนัดนัก ความดีใจ ความยินดี ความเพลิดเพลิน ความกำหนัด ด้วยอำนาจ ความเพลิดเพลิน ความกำหนัดนักแห่งจิต นี้เรียกว่า อภิชฌา โทมนัสในคำนั้น เป็นอย่างไร ความไม่สำราญทางใจ ทุกข์ทางใจเวทนาที่ไม่สำราญเป็นทุกข์ อันเกิดแก่สัมผัสทางใจ นี้เรียกว่า โทมนัส อภิชฌา และโทมนัสนี้ เป็นอันพระโยคาวจรกำจัด เสียแล้ว นำออกไปแล้ว สงบแล้ว ให้สงบแล้ว ให้ระงับแล้ว ให้ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้แล้ว ให้ถึงความสาบสูญแล้ว ให้ถึงความไม่มีแล้ว ให้ถึงความย่อยยับแล้ว ให้เหือดแห้งแล้ว ให้แห้งผากแล้ว ทำให้ถึงที่สุดแล้ว เหตุนั้น จึงตรัสว่า **วิเนยฺย โลเก อภิชฺฌา โทมนสฺสํ** ดังนี้

(นัยที่มาในอรรถกถานี้ กับบาลีวิภังค์นั้น บัณฑิตพึงทราบได้โดยการเทียบกัน
พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่ม ๒ ภาค ๒)

เราจะปฏิบัติอย่างไร

เมื่อเรายกเอาความหมายตามพุทธพจน์มาปฏิบัติสติปัฏฐาน ๔ ให้ตามดูตามเห็น กายในกายอยู่ ให้ผาสุข ให้เพลิน ให้สะดวก มีอาตาปี ดูแล้วๆ เล่าๆ สม่ำเสมอ ไม่ขาด ไม่หย่อน ไม่มาก ไม่น้อย มีสัมปชัญ มีสติ มีความหมาย รอบรู้ มีสติไปในกายทั้งปวง เพียงสักแต่ว่า เห็น รู้ จนแจ่มแจ้ง ถอดถอน ละวาง ไม่ถือเอาความยินดี และความยินร้ายในโลก ถอนออกเสียได้ ตัณหาและทิฏฐิ หมดไป สิ้นไป ดับไป ไม่กำเริบแล้ว

ให้ตามดูตามเห็น เวทนาในเวทนาอยู่ ให้ผาสุข ให้เพลิน ให้สะดวก มีอาตาปี ดูแล้วๆ เล่าๆ สม่ำเสมอ ไม่ขาด ไม่หย่อน ไม่มาก ไม่น้อย มีสัมปชัญ มีสติ มีความหมาย รอบรู้ มีสติไปในเวทนาทั้งปวง เพียงสักแต่ว่า เห็น รู้ จนถอดถอน ละวาง ไม่ถือเอา ความยินดี และความยินร้าย ในโลกถอนออกเสียได้ ตัณหาและทิฏฐิ หมดไป สิ้นไป ดับไป ไม่กำเริบแล้ว

ให้ตามดูตามเห็น จิตในจิตอยู่ ให้ผาสุข ให้เพลิน ให้สะดวก มีอาตาปี ดูแล้วๆ เล่าๆ สม่ำเสมอ ไม่ขาด ไม่หย่อน ไม่มาก ไม่น้อย มีสัมปชัญ มีสติ มีความหมาย รอบรู้ มีสติไปในจิตทั้งปวง เพียงสักแต่ว่า เห็น รู้ จนถอดถอน ละวาง ไม่ถือเอา ความยินดี และความยินร้าย ในโลกถอนออกเสีย ได้ตัณหาและทิฏฐิ หมดไป สิ้นไป ดับไป ไม่กำเริบแล้ว

ให้ตามดูตามเห็น ธรรมในธรรมอยู่ ให้ผาสุข ให้เพลิน ให้สะดวก มีอาตาปี ดูแล้วๆ เล่าๆ สม่ำเสมอ ไม่ขาด ไม่หย่อน ไม่มาก ไม่น้อย มีสัมปชัญ มีสติ มีความหมาย รอบรู้ มีสติไปในกายทั้งปวง เพียงสักแต่ว่า เห็น รู้ จนถอดถอน ละวาง ไม่ถือเอา ความยินดี และความยินร้าย ในโลก ถอนออกเสียได้ ตัณหาและทิฏฐิ หมดไป สิ้นไป ดับไป ไม่กำเริบแล้ว

พระสัทธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าได้แสดงให้บริษัททั้ง ๔ ผู้ประพฤติธรรม ให้ปฏิบัติ เป็นไปตามมรรคตามผล แห่งการปฏิบัติของตน ของตน ตามภูมิธรรมและบารมีธรรม สติปัฏฐาน ๔ นี้เป็นทางเอกทางประเสริฐ เพื่อความบริสุทธิ์ของหมู่สัตว์ พระบรมศาสดาพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่ทรงตรัสรู้ธรรมด้วยพระองค์เอง ก็ด้วยธรรมคือสติปัฏฐาน ๔ เป็นพระองค์แรก ธรรมที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ณ ใต้ต้นพระศรีมหาโพธิ์ คือพิจารณาเห็นทุกข์ หลังจากทรงได้ญาณแล้ว ทรงระลึกชาติได้โดยนับไม่ถ้วน และเห็นการเกิดและจุติของสัตว์ทั้งหลาย ได้เห็นทุกข์ที่นับไม่ถ้วนเหลือพรรนา และได้เห็นเหตุแห่งทุกข์ในสังสารวัฏ ทรงได้ละในเหตุทุกข์นั้น ทรงได้พ้นทุกข์ทั้งปวงด้วยพระองค์เอง แล้วทรงเห็นมรรคแห่งการพ้นทุกข์ทั้งปวง เป็นธรรมอริยสัจ ๔ พระพุทธองค์จึงได้บรรลือสีหนาทว่า ทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสรู้ชอบได้ด้วยพระองค์เอง พระพุทธองค์ได้ทรงพิจารณา ทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความพ้นทุกข์ ทางแห่งความพ้นทุกข์ (ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค) ได้ทรงตรัสรู้ ในคืนวันเพ็ญ ๑๕ ค่ำ เดือนวิสาขะมาส จะขอนำเอาเนื้อความย่อจากพระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๓

โพธิราชกุมารสูตร

พระโพธิราชกุมารได้นิมนต์พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ มาฉันภัตตาหารในพระราชวังโพธิราชกุมาร ทรงอังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ถวายของเคี้ยวของฉันอันประณีต จนอิ่มหนำด้วยพระองค์เอง ทรงทราบว่าพระผู้มีพระภาคเสวยเสร็จละพระหัตถ์จากบาตรแล้ว จึงเลือกประทับนั่งอาสนะที่สมควร ที่ใดที่หนึ่งซึ่งต่ำกว่า แล้วได้กราบทูลว่า “ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า ‘บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่บุคคลจะประสบความสุขด้วยความทุกข์เท่านั้น’ ”

พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องเบื้องหลังในการตรัสรู้ธรรมของพระองค์ ให้พระโพธิราชกุมารฟัง ดังนี้

พุทธประวัติตอนบำเพ็ญสมาบัติ

[๓๒๗] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ราชกุมาร ก่อนการตรัสรู้ แม้อาตมภาพยังเป็นโพธิสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า ‘บุคคลจะไม่ประสบความสุขด้วยความสุข แต่บุคคลจะประสบความสุขได้ด้วยความทุกข์เท่านั้น’ ในกาลต่อมา อาตมภาพยังหนุ่มแน่น แข็งแรง มีเกศาดำสนิท อยู่ในปฐมวัย เมื่อพระราชมารดาและพระราชบิดาไม่ทรงปรารถนาจะให้ผนวช มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตรทรงกันแสงอยู่ จึงโกนผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากวังบวชเป็นบรรพชิต เมื่อบวชแล้วก็แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือ ความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตร แล้วกล่าวว่า ‘ท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้’ เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตร จึงกล่าวกับอาตมภาพว่า ‘เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตน เข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน’ จากนั้นไม่นานอาตมภาพก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะ ๑

และเถรวาทะ ๒ ได้ ทั้งอาตมภาพและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า ‘เรารู้ เราเห็น’ อาตมภาพจึงคิดว่า ‘อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศธรรมนี้ ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวว่า ‘เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ก็หามิได้ แต่อาฬารดาบส กาลามโคตร ยังรู้ ยังเห็นธรรมนี้ด้วยอย่างแน่นอน’ จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า ‘ท่านกาลามะ ท่านประกาศธรรมนี้ว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร’

เมื่ออาตมภาพถามอย่างนี้ อาฬารดาบส กาลามโคตร จึงประกาศอากิญจัญญายตน สมาบัติแก่อาตมภาพ อาตมภาพจึงคิดว่า ‘มิใช่แต่อาฬารดาบสกาลามโคตรเท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา... มีวิริยะ... มีสติ... มีสมาธิ... มิใช่แต่อาฬารดาบส กาลามโคตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มีปัญญา ทางที่ดีเราควรบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่อาฬารดาบส กาลามโคตรประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ จากนั้นไม่นาน อาตมภาพก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ จากนั้นอาตมภาพจึงเข้าไปหาอาฬารดาบส กาลามโคตรแล้วถามว่า ‘ท่านกาลามะ ท่านประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ’ อาฬารดาบส กาลามโคตรตอบว่า ‘ท่านผู้มีอายุ เราประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล’ (อาตมภาพจึงกล่าวว่า) ‘ท่านกาลามะ แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้’ (อาฬารดาบส กาลามโคตรกล่าวว่า) ‘ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่าน เพราะข้าพเจ้าประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมใด ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าก็ประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ข้าพเจ้าทราบธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด ข้าพเจ้าก็ทราบธรรมนั้น เป็นอันว่าข้าพเจ้าเป็นเช่นใด ท่านก็เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด ข้าพเจ้าก็เป็นเช่นนั้น มาเถิด บัดนี้ เราทั้งสองจะอยู่ร่วมกันบริหารคณะนี้’ ราชกุมาร อาฬารดาบส กาลามโคตรทั้งที่เป็นอาจารย์ของอาตมภาพ ก็ยกย่องอาตมภาพผู้เป็นศิษย์ให้เสมอกับตน และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่อาตมภาพคิดว่า ‘ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงอากิญจัญญายตนสมาบัติเท่านั้น’ อาตภาพไม่พอใจ เบื่อหน่ายธรรมนั้นจึงลาจากไป

ในสำนักอุทกดาบส

[๓๒๘] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า ได้เข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตร แล้วกล่าวว่า ‘ท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้’ เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงกล่าวกับอาตมภาพว่า ‘เชิญท่านอยู่ก่อน ธรรมนี้ก็เป็นเช่นเดียวกับธรรมที่วิญญูชนจะพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ตามแบบอาจารย์ของตนเข้าถึงอยู่ได้ในเวลาไม่นาน’ จากนั้นไม่นาน อาตมภาพก็เรียนรู้ธรรมนั้นได้อย่างรวดเร็ว ชั่วขณะปิดปากจบเจรจาปราศรัยเท่านั้น ก็กล่าวญาณวาทะและเถรวาทะได้ ทั้งอาตมภาพและผู้อื่นก็ทราบชัดว่า ‘เรารู้เราเห็น’ อาตมภาพจึงคิดว่า ‘อุทกดาบส รามบุตรประกาศธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงความเชื่ออย่างเดียวว่า ‘เราทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ก็หามิได้ แต่อุทกดาบส รามบุตรยังรู้ยังเห็นธรรมนี้ด้วยอย่างแน่นอน’

จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า ‘ท่านรามะท่านประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร’ เมื่ออาตมภาพถามอย่างนี้ อุทกดาบส รามบุตรจึงประกาศเนวสัญญานา-สัญญายตนสมาบัติแก่อาตมภาพ อาตมภาพจึงคิดว่า ‘มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา... มีวิริยะ... มีสติ... มีสมาธิ... มิใช่แต่อุทกดาบส รามบุตรเท่านั้นที่มีปัญญา แม้เราก็มีปัญญา ทางที่ดี เราควรเริ่มบำเพ็ญเพียรเพื่อทำให้แจ้งธรรมที่อุทกดาบส รามบุตรประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ จากนั้นไม่นาน อาตมภาพก็ได้ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ จากนั้น อาตมภาพจึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วถามว่า ‘ท่านรามะท่านประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ’ อุทกดาบส รามบุตรตอบว่า ‘ท่านผู้มีอายุ ข้าพเจ้าประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล’ (อาตมภาพจึงกล่าวว่า) ‘แม้ข้าพเจ้าก็ทำให้แจ้งธรรมนี้ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่’ ด้วยเหตุเพียงท่าน’ (อุทกดาบส รามบุตรกล่าวว่า) ‘ท่านผู้มีอายุ เป็นลาภของพวกข้าพเจ้า พวกข้าพเจ้าได้ดีแล้วที่ได้พบเพื่อนพรหมจารีเช่นท่านเพราะ(ข้าพเจ้า)รามะประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านก็ทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ ท่านทำให้แจ้งธรรมใดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่ รามะก็ประกาศว่า ‘ข้าพเจ้าทำให้แจ้งธรรมนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่’ รามะทราบธรรมใด ท่านก็ทราบธรรมนั้น ท่านทราบธรรมใด รามะก็ทราบธรรมนั้น เป็นอันว่า รามะเป็นเช่นใด ท่านก็เป็นเช่นนั้น ท่านเป็นเช่นใด รามะก็เป็นเช่นนั้น มาเถิด บัดนี้ ท่านจงบริหารคณะนี้’ ราชกุมาร อุทกดาบส รามบุตร ทั้งที่เป็นเพื่อนพรหมจารีของอาตมภาพ ก็ยังยกย่องอาตมภาพไว้ในฐานะอาจารย์ และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างดี ด้วยประการอย่างนี้ แต่อาตมภาพคิดว่า ‘ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับ เพื่อสงบระงับ เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ และเพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่อเข้าถึงแนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติเท่านั้น’ อาตมภาพไม่พอใจ เบื่อหน่ายธรรมนั้น จึงลาจากไป

ทรงบำเพ็ญความเพียรอันยิ่ง

[๓๒๙] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ขณะที่แสวงหาทางอันประเสริฐคือความสงบซึ่งไม่มีทางอื่นยิ่งกว่า เมื่อเที่ยวจาริกไปในแคว้นมคธโดยลำดับ ได้ไปถึงตำบลอุรุเวลาเสนานิคม ได้เห็นภูมิประเทศที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบ อาตมภาพจึงคิดว่า ‘ภูมิประเทศเป็นที่น่ารื่นรมย์ มีราวป่าน่าเพลิดเพลินใจ มีแม่น้ำไหลรินไม่ขาดสาย มีท่าน้ำสะอาดดี น่ารื่นรมย์ มีโคจรคามอยู่โดยรอบเหมาะแก่การบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ปรารถนาจะบำเพ็ญเพียร’ อาตมภาพจึงนั่ง ณ ที่นั้นด้วยคิดว่า ‘ที่นี้เหมาะแก่การบำเพ็ญเพียร’

ทรงบำเพ็ญทุกกรกิริยา

[๓๓๒] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรกดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั้นจิต ทำจิตให้เร่าร้อน’ อาตมภาพนั้นก็กดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั้นจิต ทำจิตให้เร่าร้อน เมื่ออาตมภาพทำดังนั้น เหงื่อก็ไหลออกจากรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง คนที่แข็งแรงจับคนที่อ่อนแอกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วบีบคั้นรัดไว้ให้แน่น แม้ฉันใด อาตมภาพก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อกดฟันด้วยฟัน ใช้ลิ้นดันเพดานไว้แน่น ใช้จิตข่มคั้นจิต ทำจิตให้เร่าร้อน เหงื่อก็ไหลออกจากรักแร้ทั้ง ๒ ข้าง อาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวายไม่สงบระงับ

[๓๓๓] ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญฌานอันไม่มีลมปราณเถิด’ อาตมภาพก็กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากและทางจมูก เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากและทางจมูก ลมก็ออกทางหูทั้ง ๒ ข้าง มีเสียงดังอู้ๆ ลมที่ช่างทองสูบอยู่มีเสียงดังอู้ๆ แม้ฉันใด เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากและทางจมูก ลมก็ออกทางหูทั้ง ๒ ข้าง มีเสียงดังอู้ๆ ฉันนั้นเหมือนกัน อาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวายไม่สงบระงับ อาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญฌานอันไม่มีลมปราณเถิด’ อาตมภาพก็กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมอันแรงกล้าก็เสียดแทงศีรษะ คนที่แข็งแรงใช้เหล็กที่แหลมคมแทงศีรษะ แม้ฉันใด เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมอันแรงกล้าก็เสียดแทงศีรษะ ฉันนั้นเหมือนกัน อาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวาย ไม่สงบระงับ

อาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญฌานอันไม่มีลมปราณเถิด’ อาตมภาพก็กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ก็มีทุกขเวทนาในศีรษะอย่างแรงกล้า คนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวขันศีรษะ แม้ฉันใด เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ก็มีทุกขเวทนาในศีรษะอย่างแรงกล้า ฉันนั้นเหมือนกัน อาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวาย ไม่สงบระงับ อาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญฌานอันไม่มีลมปราณเถิด’ อาตมภาพก็กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ลมอันแรงกล้าก็บาดในช่องท้อง คนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแล่เนื้อที่คมกรีดท้อง แม้ฉันใด เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ก็มีลมอันแรงกล้าบาดในช่องท้อง ฉันนั้นเหมือนกันอาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวาย ไม่สงบระงับอาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรบำเพ็ญฌานอันไม่มีลมปราณเถิด’อาตมภาพก็กลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหูเมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ก็มีความกระวนกระวายในร่างกายอย่างแรงกล้า คนที่แข็งแรง ๒ คนจับแขนคนที่อ่อนแอกว่าคนละข้างย่างให้ร้อนบนหลุมถ่านเพลิง แม้ฉันใด เมื่ออาตมภาพกลั้นลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ก็มีความกระวนกระวายในร่างกายอย่างแรงกล้า ฉันนั้นเหมือนกัน

อาตมภาพปรารภความเพียรไม่ย่อหย่อน มีสติตั้งมั่น ไม่ฟั่นเฟือน แต่เมื่ออาตมภาพถูกความเพียรที่ทนได้ยากนั้นเสียดแทงอยู่ กายของอาตมภาพก็กระวนกระวาย ไม่สงบระงับเทวดาทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้วก็พากันกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณโคดมสิ้นพระชนม์แล้ว’ บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณโคดมยังมิได้สิ้นพระชนม์แต่กำลังจะสิ้นพระชนม์’ บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า ‘พระสมณโคดมยังไม่สิ้นพระชนม์ทั้งจะไม่สิ้นพระชนม์ พระสมณโคดมจะเป็นพระอรหันต์ การอยู่เช่นนี้นั้น เป็นวิหารธรรม ๑ ของท่านผู้เป็นพระอรหันต์’

[๓๓๔] ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริว่า ‘ทางที่ดี เราควรปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่าง’ ขณะนั้น เทวดาทั้งหลายเข้ามาหาอาตมภาพแล้วกล่าวว่า ‘ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ ท่านอย่าได้ปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่างถ้าท่านจักปฏิบัติด้วยการอดอาหารทุกอย่าง ข้าพเจ้าทั้งหลายจะแทรกโอชาอันเป็นทิพย์เข้าทางขุมขนของท่าน ท่านจะได้ยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยโอชานั้น’

อาตมภาพ จึงมีความดำริว่า ‘เราปฏิญญาว่า จะต้องอดอาหารทุกอย่าง แต่เทวดาเหล่านี้จะแทรกโอชาอันเป็นทิพย์เข้าทางขุมขนของเรา เราจะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยโอชานั้นการปฏิญญานั้นก็จะพึงเป็นมุสาแก่เรา’ อาตมภาพจึงกล่าวห้ามเทวดาเหล่านั้นว่า ‘อย่าเลย’ อาตมภาพมีความดำริว่า ‘ทางที่ดีเราควร

กินอาหารให้น้อยลงๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วพูบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดบัวบ้าง' อาตมภาพจึงฉันอาหารน้อยลงๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วพูบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดบัวบ้าง เมื่ออาตมภาพฉันอาหารน้อยลงๆ เพียงครั้งละ ๑ ฟายมือบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วเขียวบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วพูบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดถั่วดำบ้าง เท่าเยื่อในเมล็ดบัวบ้าง กายจึงซูบผอมมาก อวัยวะน้อยใหญ่ของอาตมภาพจึงเป็นเหมือนเถาวัลย์ที่มีข้อมากหรือเถาวัลย์ที่มีข้อดำ เนื้อสะโพกก็ลีบเหมือนกีบเท้าอูฐ กระดูกสันหลังก็ผุดเป็นหนามเหมือนเถาวัลย์ ซี่โครงทั้ง ๒ ข้าง ขึ้นสะพรั่ง เหมือนกลอนศาลาเก่า ดวงตาทั้ง ๒ ก็ลึกเข้าไปในเบ้าตา เหมือนดวงดาวปรากฏอยู่ในบ่อน้ำลึก หนังบนศีรษะก็เหี่ยวหด เหมือนลูกน้ำเต้าที่เขาตัดมา ขณะยังดิบ ต้องลมและแดดเข้าก็เหี่ยวหดไป เพราะเป็นผู้มีอาหารน้อยนั้น อาตมภาพคิดว่า 'จะลูบพื้นท้อง' ก็จับถึงกระดูกสันหลัง คิดว่า 'จะลูบกระดูกสันหลัง' ก็จับถึงพื้นท้อง เพราะพื้นท้องของอาตมภาพแนบติดจนถึงกระดูกสันหลัง อาตมภาพคิดว่า 'จะถ่ายอุจจาระหรือถ่ายปัสสาวะ' ก็ซวนเซ ล้มลง ณ ที่นั้น เมื่อจะให้กายสบายบ้าง จึงใช้ฝ่ามือลูบตัว ขนทั้งหลายที่มีรากเน่าก็หลุดร่วงจากกาย เพราะเป็นผู้มีอาหารน้อย มนุษย์ทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้ว ก็กล่าวอย่างนี้ว่า 'พระสมณโคดมดำไป' บางพวกก็กล่าวอย่างนี้ว่า 'พระสมณโคดมไม่ดำ เพียงแต่คล้ำไป' บางพวกก็กล่าวอย่างนี้ว่า 'ไม่ดำ ไม่คล้ำ เพียงแต่พร้อยไป' เรามีผิวพรรณบริสุทธิ์ เปล่งปลั่งเพียงแต่เสียผิวไปเพราะเป็นผู้มีอาหารน้อยเท่านั้น

[๓๓๕] ราชกุมาร อาตมภาพนั้นมีความดำริว่า 'สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีต เสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียรทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตเสวยทุกขเวทนากล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้นเพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ไม่เกินกว่านี้ไป สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบัน เสวยทุกขเวทนา กล้าแข็ง หยาบ เผ็ดร้อน ที่เกิดขึ้น เพราะความเพียร ทุกขเวทนานั้น อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่เกินกว่านี้ไป แต่เราก็ยังมิได้บรรลุญาณทัสสนะที่ประเสริฐ อันสามารถวิเศษยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยทุกกรกิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ จะพึงมีทางอื่นเพื่อการตรัสรู้บ้างไหม' กลับเสวยพระกระยาหารหยาบอาตมภาพจึงมีความดำริว่า 'เราจำได้อยู่ เมื่อคราวงานของท้าวสักกาธิบดี ซึ่งเป็นพระราชบิดา เรานั่งอยู่ใต้ต้นหว้าอันร่มเย็น ได้สงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ที่มีวิตก วิจาร ปีติ และสุข อันเกิดจากวิเวกอยู่ ทางนั้น พึงเป็นทางแห่งการตรัสรู้หรือหนอ' อาตมภาพมีความรู้แจ้งที่ตามระลึกด้วยสติว่า 'ทางนั้นเป็นทางแห่งการตรัสรู้' อาตมภาพจึงมีความดำริว่า 'เรากลัวความสุขที่เว้นจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายหรือหนอ' อาตมภาพก็ดำริว่า 'เราไม่กลัวความสุข ที่เว้นจากกาม และอกุศลธรรมทั้งหลายเลย' ราชกุมาร อาตมภาพจึงมีความดำริต่อไปว่า 'เราผู้มีกายซูบผอมมากอย่างนี้ จะบรรลุความสุขนั้น ไม่ใช่ทำได้ง่ายเลย ทางที่ดีเราควรกินอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมกุมมาส' อาตมภาพก็ฉันอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมกุมมาส ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์เฝ้าบำรุงอาตมภาพ ด้วยหวังว่า 'พระสมณโคดมบรรลุธรรมใดจักบอกธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย' เมื่อใด อาตมภาพฉันอาหารหยาบ คือข้าวสุกและขนมกุมมาส เมื่อนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์นั้น

ก็เบื่อหน่าย จากไปด้วยเข้าใจว่า ‘พระสมณโคดมมักมาก คลายความเพียร เวียนมา เพื่อความเป็นผู้มักมาก เสียแล้ว’ ครั้นอาตมภาพบริโภคอาหารหยาบ มีกำลังขึ้นแล้ว ก็สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณญาณ มีปีติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่

บรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณญาณ เพราะวิตกวิจารณญาณสงบไป มีปีติและสุขผู้ได้ฌานเกิดแต่สมาธิอยู่

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ตติยฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข

บรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อนๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่

ได้ญาณ ๓

[๕๐๖] อาตมภาพนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสอ่อน ควรแก่การงานตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ อาตมภาพนั้น ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง อาตมภาพนั้น ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วย ประการฉะนี้ ดูกรราชกุมาร นี้เป็นวิชชาที่หนึ่งที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่

[๕๐๗] อาตมภาพนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลสอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว อย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จุติและอุปัติของสัตว์ทั้งหลาย อาตมภาพนั้น ย่อมเห็นหมู่สัตว์ ที่กำลังจุติ กำลังอุปัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูกรราชกุมาร นี้เป็นวิชชาที่ ๒ ที่อาตมภาพ ได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่

[๕๐๘] อาตมภาพนั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้อาสวสมุทัย นี้อาสวนิโรธ นี้อาสวนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่ออาตมภาพนั้น รู้เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้น แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดูกรราชกุมาร นี้เป็นวิชชาที่ ๓ ที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชชาถูกกำจัดแล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไป แล้วอยู่

จากพระสูตรนี้ พระพุทธองค์ทรงเล่าการปฏิบัติของพระองค์เอง เราได้เห็นร่องรอยของการปฏิบัติและความคิดดำริของพระองค์ ในการปฏิบัติที่ถูก และผิดทาง จนถึงการบรรลุธรรมด้วย อริยสัจ ๔ ธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้นี้ พอนำมาสังยุตลงในหมวดธรรมสติปัฏฐาน ๔ คือ ธรรมมานุปัสนา ในอริยสัจ บรรพ

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ทรงได้พ้นแล้วจากกองทุกข์ ทรงอาศัยพระมหากรุณาธิคุณ พระบริสุทธิคุณ พระปัญญาธิคุณ ได้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ทั้งหลาย ให้พ้นจากกองทุกข์ในสังสารวัฏ เมื่อได้ฟังธรรมแล้วก็ได้บรรลุธรรมนั้น ได้เป็นพระสาวกของพระพุทธองค์ ในธรรมที่พระพุทธองค์ ทรงแสดงไว้แล้ว มี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมขันธ์ ก็พอจะสรุปธรรมแห่งการบรรลุนั้น ให้สังยุตลงในสติปัฏฐาน ๔ ในหมวดธรรมที่แตกต่างกัน ตามจริตและบารมีธรรม จึงได้นำมาสรุปให้เห็นเป็นแนวทางแก่ผู้ประพฤติธรรมทั้งหลาย ได้น้อมนำไปปฏิบัติตามจริตนิสัย

ของตน เพื่อความพ้นทุกข์ ตามมรรคผลขององค์พระบรมศาสดา และตามมรรคผลของพระสาวกทั้งหลาย จะได้สรุปการบรรลุธรรมของพระสาวกทั้งหลาย ให้เห็นเป็นผล และเป็นร่องรอยของการปฏิบัติของพระสาวกทั้งหลาย ดังนี้

พระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ

มีเรื่องว่า มีสองตระกูลเป็นสหายกันมา ๗ ชั่วอายุคน ในเมืองนาลันทา สืบๆ กันมาจนถึงรุ่นที่ ๗ ได้ยินว่าท่านทั้งสองนั้น มีชื่อปรากฏอย่างนี้ว่า อุปติสสะ โกลิตะ มีมาณพ ๒๕๐ เป็นบริวารได้ไปดูมหรสพ ซึ่งมี ณ ยอดเขา[๑] สองสหายเห็นมหาชนในที่นั้นแล้ว ได้มีความรำพึงว่า ขึ้นชื่อว่าหมู่มหาชน อย่างนี้ๆ ยังไม่ทันถึง ๑๐๐ ปี ก็จักตกอยู่ในปากแห่งความตาย ลำดับนั้น สหายทั้งสอง เมื่อบริษัทลุกขึ้นแล้ว ได้ไต่ถามกันและกัน มีอัธยาศัยร่วมกัน มีความสำคัญว่าความตายปรากฏเฉพาะหน้า ปรึกษากันว่า เพื่อน เมื่อความตายมีธรรมที่ไม่ตายก็ต้องมีด้วย เอาเถิด เราค้นหาธรรมที่ไม่ตายกันเถิด ดังนี้ เพื่อค้นหาธรรมที่ไม่ตาย จึงพร้อมด้วยบริษัท บวชในสำนักสญชัยปริพาชกผู้นุ่งผ้า ไม่กี่วันนักก็ถึงฝั่งในลัทธิสมัย ซึ่งเป็นวิสัยแห่งญาณของสญชัยนั้น เมื่อมองไม่เห็นอมตธรรม จึงถามว่า ท่านอาจารย์ กระผมขอถาม แก่นสารแม้อื่นในบรรพชานี้ จะยังมีอยู่หรือ? ได้ฟังคำตอบของท่านว่า ไม่มี ผู้มีอายุ และว่าลัทธินี้มีเท่านี้แล

** ๑ คิริคุคสมชุช มหรสพฉลองประจำปี ณ กรุงราชคฤห์ มหรสพยอดเขา*

[๖๔] ก็โดยสมัยนั้นแล สญชัยปริพาชกอาศัยอยู่ในพระนครราชคฤห์ พร้อมด้วยปริพาชก บริษัทหมู่ใหญ่ จำนวน ๒๕๐ คน ก็ครั้งนั้น พระสารีบุตรพระโมคคัลลานะประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในสำนักสญชัยปริพาชก ท่านทั้งสองได้ทำกติกากันไว้ว่า ผู้ใดบรรลุอมตธรรมก่อน ผู้นั้นจงบอกแก่อีกคนหนึ่ง ขณะนั้นเป็นเวลาเช้า ท่านพระอัสสชินุ่งอันตรวาสก แล้วถือบาตร จีวร เข้าไปบิณฑบาต ยังพระนครราชคฤห์ มีมรรยาท ก้าวไปถอยกลับ แลเหลียว คู้แขน เหยียดแขน น่าเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ สารีบุตรปาริพาชกได้เห็นท่านพระอัสสชิกำลังเที่ยวบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ มีมรรยาทก้าวไป ถอยกลับ แลเหลียว คู้แขน เหยียดแขน น่าเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ ครั้นแล้ว ได้มีความดำริว่า บรรดาพระอรหันต์หรือท่านผู้ได้บรรลุพระอรหัตมรรคในโลก ภิกษุรูปนี้คงเป็นผู้ใดผู้หนึ่งแน่ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาภิกษุรูปนี้แล้วถามว่า ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร? แล้วได้ดำริต่อไปว่า ยังเป็นกาลไม่สมควรจะถามภิกษุรูปนี้ เพราะท่านกำลังเข้าละแวกบ้าน เที่ยวบิณฑบาต มิฉะนั้น เราพึงติดตามภิกษุรูปนี้ไปข้างหลังๆ เพราะเป็นทางอันผู้มุ่งประโยชน์ทั้งหลายจะต้องสนใจ ครั้งนั้น ท่านพระอัสสชิเที่ยวบิณฑบาต ในพระนครราชคฤห์ ถือบิณฑบาตกลับไป จึงสารีบุตรปริพาชกเข้าไปหาท่านพระอัสสชิ ถึงแล้วได้พูดปราศรัยกับท่านพระอัสสชิ ครั้นผ่านการพูดปราศรัยพอให้เป็นที่บันเทิง เป็นที่ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง สารีบุตรปริพาชกยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคำนี้กะท่านพระอัสสชิว่า อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ขอรับ?

อ. มีอยู่ท่านพระมหาสมณะศากยบุตร เสด็จออกทรงผนวชจากศากยตระกูล เราบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น

สา. ก็พระศาสดาของท่านสอนอย่างไร แนะนำอย่างไร?

อ. เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านได้กว้างขวาง แต่จักกล่าวใจความแก่ท่านโดยย่อ

สา. น้อยหรือมาก นิมนต์กล่าวเถิด ท่านจงกล่าวแต่ใจความแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการใจความอย่างเดียว ท่านจักทำพยัญชนะให้มากทำไม

พระอัสสชิเถระแสดงธรรม

[๖๕] ลำดับนั้น ท่านพระอัสสชิ ได้กล่าวธรรมปริยายนี้แก่สารีบุตรปริพาชก ว่าดังนี้

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้”

สารีบุตรปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม

[๖๖] ครั้นได้ฟังธรรมปริยายนี้ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งมวลมีความดับไปเป็นธรรมดา ได้เกิดขึ้นแก่สารีบุตรปริพาชก ธรรมนี้แหละถ้ามีก็เพียงนี้เท่านั้น ท่านทั้งหลายจงแทงตลอดบทอันหาความโศกมิได้ บทอันหาความโศกมิได้นี้ พวกเรายังไม่เห็น ล่วงเลยมาแล้วหลายหมื่นกัลป์

สารีบุตรปริพาชกเปลื้องคำปฏิญญา

[๖๗] เวลาต่อมา สารีบุตรปริพาชกเข้าไปหาโมคคัลลานปริพาชก โมคคัลลานปริพาชกได้เห็นสารีบุตรปริพาชกเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ถามสารีบุตรปริพาชกว่า ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านได้บรรลุอมตธรรมแล้วกระมังหนอ?

สา. ถูกละ ผู้มีอายุ เราได้บรรลุอมตธรรมแล้ว

โมค. ท่านบรรลุอมตธรรมได้อย่างไร ด้วยวิธีไร?

สา. ผู้มีอายุ วันนี้เราได้เห็นพระอัสสชิกำลังเที่ยวบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ มีมรรยาทก้าวไปถอยกลับ แลเหลียว เหยียดแขน คู้แขน น่าเลื่อมใส มีนัยน์ตาทอดลง ถึงพร้อมด้วยอิริยาบถ ครั้นแล้วเราได้มีความดำริว่า บรรดาพระอรหันต์หรือท่านผู้ได้บรรลุอรหัตมรรคในโลก ภิกษุรูปนี้ คงเป็นผู้ใดผู้หนึ่งแน่

ถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาภิกษุรูปนี้ แล้วถามว่า ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร เรานั้น ได้ยั้งคิดว่า ยังเป็นกาลไม่สมควรจะถามภิกษุรูปนี้ เพราะท่านยังกำลังเข้าละแวกบ้านเที่ยวบิณฑบาต มิฉะนั้น เราพึงติดตามภิกษุรูปนี้ ไปข้างหลัง เพราะเป็นทางอันผู้มุ่งประโยชน์ทั้งหลาย จะต้องสนใจ ลำดับนั้น พระอัสสชิเที่ยวบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ ถือบิณฑบาตกลับไปแล้ว ต่อมา เราได้เข้าไปหาพระอัสสชิ ครั้นถึงแล้ว ได้พูดปราศรัยกับพระอัสสชิ ครั้นผ่านการพูดปราศรัยพอให้เป็นที่บันเทิง เป็นที่ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เรายืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กล่าวคำนี้ต่อพระอัสสชิว่า อินทรีย์ของท่านผ่องใส ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวชเฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาของท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร ขอรับ? พระอัสสชิตอบว่า มีอยู่ท่าน พระมหาสมณะศากยบุตรเสด็จออกทรงผนวชจากศากยตระกูล เราบวชเฉพาะพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นศาสดาของเรา และเราชอบใจธรรมของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เราได้ถามพระอัสสชิต่อไปว่า ก็พระศาสดาของท่านสอนอย่างไร แนะนำอย่างไร? พระอัสสชิตอบว่า เราเป็นคนใหม่ บวชยังไม่นาน เพิ่งมาสู่พระธรรมวินัยนี้ ไม่อาจแสดงธรรมแก่ท่านได้กว้างขวาง แต่จักกล่าวใจความแก่ท่านโดยย่อ เราได้เรียนว่า น้อยหรือมาก นิมนต์กล่าวเถิด ท่านจงกล่าวแต่ใจความแก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าต้องการใจความอย่างเดียว ท่านจักทำพยัญชนะให้มากทำไม

[๖๘] ผู้มีอายุ ครั้งนั้น พระอัสสชิได้กล่าวธรรมปริยายนี้ ว่าดังนี้

“ธรรมเหล่าใดเกิดแต่เหตุ พระตถาคตทรงแสดงเหตุแห่งธรรมเหล่านั้น
และความดับแห่งธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีปกติทรงสั่งสอนอย่างนี้”

โมคคัลลานปริพาชกได้ดวงตาเห็นธรรม

[๖๙] ครั้นได้ฟังธรรมปริยายนี้ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับไปเป็นธรรมดา ได้เกิดขึ้นแก่ โมคคัลลานปริพาชก

ธรรมนี้แหละถ้ามีก็เพียงนี้เท่านั้น ท่านทั้งหลายจงแทงตลอดบทอันหาความโศกมิได้ บทอันหาความโศกมิได้นี้ พวกเรายังไม่เห็น ล่วงเลยมาแล้วหลายหมื่นกัลป์

สองสหายอำลาอาจารย์

[๗๐] ครั้งนั้น โมคคัลลานปริพาชกได้กล่าวชักชวนสารีบุตรปริพาชกว่า ผู้มีอายุ เราพากันไปสำนักพระผู้มีพระภาคเถิด เพราะพระผู้มีพระภาคนั้นเป็นพระศาสดาของเรา

สารีบุตรปริพาชกกล่าวว่า ผู้มีอายุ ปริพาชก ๒๕๐ คนนี้ อาศัยเรา เห็นแก่เรา จึงอยู่ในสำนักนี้ เราจงบอกกล่าวพวกนั้นก่อน พวกนั้นจักทำตามที่เข้าใจ

ลำดับนั้น สารีบุตรโมคคัลลานะพากันเข้าไปหาปริพาชกเหล่านั้น ครั้นถึงแล้ว ได้กล่าวคำนี้ต่อพวกปริพาชกนั้นว่า ท่านทั้งหลาย เราจะไปในสำนักพระผู้มีพระภาค เพราะพระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระศาสดาของเรา

พวกปริพาชกตอบว่า พวกข้าพเจ้าอาศัยท่านเห็นแก่ท่าน จึงอยู่ในสำนักนี้ ถ้าท่านจักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ พวกข้าพเจ้าทั้งหมด ก็จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะด้วย

ต่อมา สารีบุตรโมคคัลลานะได้พากันเข้าไปหาท่านสญชัยปริพาชก ครั้นถึงแล้วได้เรียนว่า ท่านขอรับ พวกกระผมจะไปในสำนักพระผู้มีพระภาค เพราะพระผู้มีพระภาคนั้น เป็นพระศาสดาของพวกกระผม สญชัยปริพาชกพูดห้ามว่า อย่าเลย ท่านทั้งหลาย อย่าไปเลย เราทั้งหมด ๓ คนจักช่วยกันบริหารคณะนี้

แม้ครั้งที่ ๒...

แม้ครั้งที่ ๓ สารีบุตรโมคคัลลานะได้กล่าวคำนี้ ต่อสญชัยปริพาชกว่า ท่านขอรับ พวกกระผมจะไปในสำนักพระผู้มีพระภาค เพราะพระผู้มีพระภาคนั้นเป็นพระศาสดาของพวกกระผม

สญชัยปริพาชกพูดห้ามว่า อย่าเลยท่านทั้งหลาย อย่าไปเลย เราทั้งหมด ๓ คน จักช่วยกันบริหารคณะนี้ ครั้งนั้น สารีบุตรโมคคัลลานะ พาปริพาชก ๒๕๐ คนนั้น มุ่งไปทางที่จะไปพระวิหารเวฬุวัน ก็โลหิตร้อนได้พุ่งออกจากปากสญชัยปริพาชกในที่นั้นเอง

ทรงพยากรณ์พระอัครสาวก

[๗๑] พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นสารีบุตรโมคคัลลานะมาแต่ไกลเทียว ครั้นแล้ว รับสั่งกับภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สหาย ๒ คนนั้น คือโกลิตะและอุปติสสะ กำลังมานั่น จักเป็นคู่สาวกของเรา จักเป็นคู่อันเจริญชั้นเยี่ยมของเรา ก็สหาย ๒ คนนั้น พ้นวิเศษแล้ว ในธรรมอันเป็นที่สิ้นอุปธิ อันยอดเยี่ยม มีญาณวิสัยอันลึกซึ้ง ยังมาไม่ทันถึงพระวิหารเวฬุวัน พระศาสดาทรงพยากรณ์ว่าดังนี้

สหาย ๒ คนนี้คือ โกลิตะและอุปติสสะกำลังมานั่น จักเป็นคู่สาวกของเรา จักเป็นคู่อันเจริญชั้นเยี่ยมของเรา

เข้าเฝ้าทูลขอบรรพชาอุปสมบท

[๗๒] ครั้งนั้น สารีบุตรโมคคัลลานะได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วได้ซบเศียรลงที่พระบาทของผู้มีพระภาค แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระผู้มีพระภาคว่า ขอพวกข้าพระพุทธเจ้า พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น

(เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔. หน้าที่ ๕๖ - ๖๐.)

พระสารีบุตร อัครสาวกเบื้องขวา

พระสารีบุตร หลังจากอุปสมบทแล้วได้ ๑๕ วัน ได้ติดตามพระพุทธองค์ ซึ่งเสด็จไปประทับพักที่ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ วันหนึ่งขณะที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ถ้ำสุกรขาตา ภูเขาคิชกูฏนั้น ปริพาชกผู้หนึ่งนามว่า ทีฆนขะ ซึ่งเป็นอัคคิเวสนโคตร และเป็นหลานชายของพระสารีบุตร เที่ยวติดตามหาลุงจนพบ

ทีฆนขสูตร
เรื่องทีฆนขปริพาชก

[๒๖๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ถ้ำสุกรขาตาเขาคิชฌกูฏ เขตนครราชคฤห์ ครั้งนั้น ปริพาชกชื่อทีฆนขะ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลว่า ท่านพระโคดม ความจริงข้าพเจ้ามีปกติ

กล่าวอย่างนี้ มีปกติเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา พระผู้มีพระภาคตรัสว่า อัคคิเวสสนะ แม้ความเห็นของท่านว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ก็ไม่ควรแก่ท่าน ท่านพระโคดม ถ้าความเห็นนี้ควรแก่ข้าพเจ้า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้น อัคคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น

แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้นละความเห็นนั้นไม่ได้ และยังยึดถือ ความเห็นอื่นนั้นมีมาก คือมากกว่าคนที่ละได้ อัคคิเวสสนะ ชนในโลกผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า แม้ความเห็นนั้นก็พึงเป็นเช่นนั้นทั้งนั้น ดังนี้ ชนเหล่านั้น ละความเห็นนั้นได้ และไม่ยึดถือความเห็นอื่นนั้น มีน้อยคือน้อยกว่าคนที่ยังละไม่ได้

ทิฏฐิเป็นเหตุให้เกิดวิวาท

[๒๗๐] อัคคิเวสสนะ สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี สมณพราหมณ์พวกหนึ่งมักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้ ก็มี อัคคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรานั้น ใกล้ข้างกิเลส อันเป็นไปกับด้วยความกำหนัด ใกล้ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุเพลิดเพลิน ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น อัคคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรานั้น ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นไปกับด้วยความกำหนัด ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ใกล้ข้างธรรม ไม่เป็นเหตุเพลิดเพลิน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุกล้ำกลืน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ทีฆนขปริพาชกได้กราบทูล พระผู้มีพระภาคว่า ท่านพระโคดม ทรงยกย่องความเห็นของข้าพเจ้า อัคคิเวสสนะ ในความเห็นนั้นๆ ความเห็นของสมณพราหมณ์พวกที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา นั้นส่วนที่เห็นว่าควร ใกล้ข้างกิเลส อันเป็นไปกับด้วยความกำหนัด ใกล้ข้างกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุเพลิดเพลิน ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุกล้ำกลืน ใกล้ข้างกิเลสเป็นเหตุยึดมั่น ส่วนที่เห็นว่าไม่ควร ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นไปด้วยความกำหนัด ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเครื่องประกอบสัตว์ไว้ ใกล้ข้าง ธรรมไม่เป็นเหตุเพลิดเพลิน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุ กล้ำกลืน ใกล้ข้างธรรมไม่เป็นเหตุยึดมั่น

[๒๗๑] อัคคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในความเห็นของสมณพราหมณ์ ผู้ที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ ว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่เรานั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักว่า เราจะยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทิฏฐิของเรา ว่าสิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์ ๒ พวกนี้ คือสมณพราหมณ์ ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ ดังนี้

ความทุ่มเถียงกันก็มี เมื่อมีความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนกันก็มี วิญญูชนนั้นพิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกันในตน ดังนี้อยู่ จึงละทิฏฐินั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทิฏฐิอื่นด้วย การละ การสละคืนทิฏฐิเหล่านี้ ย่อมมีได้ด้วยประการฉะนี้ อัคคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทิฏฐิของสมณพราหมณ์ผู้ที่มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ ว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้นั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักว่า ถ้าเราจะยึดมั่น ถือมั่นซึ่งทิฏฐิของเรา ว่าสิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรงว่า สิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์ ๒ พวกนี้ คือสมณพราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทุ่มเถียงกันก็มี เมื่อมีความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนกันก็มี วิญญูชนนั้นพิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกันในตน ดังนี้อยู่ จึงละทิฏฐินั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทิฏฐิอื่นด้วย การละ การสละคืนทิฏฐิเหล่านั้น ย่อมมีได้ด้วยประการฉะนี้ อัคคิเวสสนะ บรรดาความเห็นนั้น ในทิฏฐิของสมณพราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้นั้น วิญญูชนย่อมเห็นตระหนักว่า ถ้าเราจะยึดมั่นถือมั่น ซึ่งทิฏฐิของเราว่า บางสิ่งควรแก่เรา บางสิ่งไม่ควรแก่เรา ดังนี้ แล้วยืนยันโดยแข็งแรง ว่าสิ่งนี้เท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า เราก็พึงถือผิดจากสมณพราหมณ์ ๒ พวกนี้ คือสมณพราหมณ์ผู้มัก กล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่เรา ๑ สมณพราหมณ์ผู้มักกล่าวอย่างนี้ มักเห็นอย่างนี้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่เรา ๑ เมื่อความถือผิดกันมีอยู่ดังนี้ ความทุ่มเถียงกันก็มี เมื่อมีความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกันก็มี เมื่อมีความแก่งแย่งกัน ความเบียดเบียนกันก็มี วิญญูชนนั้น พิจารณาเห็นความถือผิดกัน ความทุ่มเถียงกัน ความแก่งแย่งกัน และความเบียดเบียนกันในตน ดังนี้อยู่ จึงละทิฏฐินั้นเสียด้วย ไม่ยึดถือทิฏฐิอื่นด้วย การละ การสละคืนทิฏฐิเหล่านั้น ย่อมมีได้ด้วยประการฉะนี้

[๒๗๒] อัคคิเวสสนะ ก็กายนี้มีรูปเป็นที่ประชุมมหาภูตทั้ง ๔ มีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เจริญด้วยข้าวสุกและขนมสด ต้องอบและขัดสีกันเป็นนิจ มีความแตกกระจัดกระจาย เป็นธรรมดา ท่านควรพิจารณาโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ เป็นดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็นของมิใช่ตน เมื่อท่านพิจารณาเห็นกายนี้ โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความลำบาก เป็นความเจ็บไข้ เป็นดังผู้อื่น เป็นของทรุดโทรม เป็นของว่างเปล่า เป็นของมิใช่ตนอยู่ ท่านย่อมละความพอใจในกาย ความเยื่อใยในกาย ความอยู่ในอำนาจของกายในกายได้

ทิฏฐิเป็นเหตุให้เกิดวิวาท

เวทนา ๓

[๒๗๓] อัคคิเวสสนะ เวทนา ๓ อย่างนี้คือ สุขเวทนา ๑ ทุกขเวทนา ๑ อทุกขมสุขเวทนา ๑ อัคคิเวสสนะ สมัยใดได้เสวยสุขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่สุขเวทนาเท่านั้น ในสมัยใดได้เสวยทุกขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น ในสมัยใดได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ได้เสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น อัคคิเวสสนะ สุขเวทนา ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา แม้ทุกขเวทนาก็ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป เป็นธรรมดา แม้อทุกขมสุขเวทนาก็ไม่เที่ยง อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป เป็นธรรมดา อัคคิเวสสนะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหน่ายทั้งในสุขเวทนา ทั้งในทุกขเวทนา ทั้งในอทุกขมสุขเวทนา เมื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำสำเร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี อัคคิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้ว อย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใครๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วยทิฏฐิ

[๒๗๔] ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งถวายอยู่งานพัด ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ พระผู้มีพระภาค ได้มีความดำริว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคตรัสการละธรรมเหล่านั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย ได้ยินว่าพระสุคตตรัสการสละคืนธรรมเหล่านั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งแก่เราทั้งหลาย เมื่อท่านพระสารีบุตรเห็นตระหนักดังนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้ว จากอาสวะทั้งหลาย ไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ธรรมจักษุปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่ทีฆนขปริพาชกว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา

ทีฆนขปริพาชกแสดงตนเป็นอุบาสก

[๒๗๕] ลำดับนั้น ทีฆนขปริพาชกมีธรรมอันเห็นแล้ว มีธรรมอันถึงแล้ว มีธรรมอันทราบแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลง ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อต่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่ท่านพระโคดม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนักเปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด ด้วยคิดว่าผู้มีจักษุเห็นรูป ดังนี้ ฉันใด ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรม โดยอเนกปริยาย ฉันนั้น เหมือนกัน ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคดมจงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ดังนี้แล

(เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๓. หน้าที่ ๒๐๔ - ๒๐๘)

ขณะที่พระบรมศาสดา ทรงแสดงพระธรรมเทศนาโปรดทีฆนขะอยู่นั้น พระสารีบุตรได้นั่งถวายงานพัดอยู่เบื้องหลังพระศาสดา พัดไปพลาง ฟังไปพลาง ส่งจิตพิจารณาไปตามกระแสพระธรรมเทศนานั้น จิตก็หลุดพ้นจากอาสวกิเลส ด้วยธรรมที่จัดให้แก่คนอื่น

ส่วนทีฆนขะ ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล แสดงตนเป็นอุบาสก ในพระพุทธศาสนา

เรื่องราวจากพระสูตรเราได้เห็นว่าความรู้สึกนึกคิดของพระสารีบุตร ตั้งแต่ต้นออกบวช เป็นปริพาชก เมื่อได้ฟังธรรมเพียงแค่ หนึ่งบาทคาถาเท่านั้น จากพระอัสสชิ มีปัญญาแจ้งแทงตลอดในธรรม จนบรรลุพระโสดาบัน พอจะสังยุตธรรมด้วยสติปัฏฐาน ๔ ในหมวดธรรมนุปัสนา ในอริยสัจบรรพ เมื่อบวชแล้วได้ครึ่งเดือน ได้ฟังธรรมเรื่องเวทนา ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พอจะสังยุตธรรมสติปัฏฐาน ๔ ลงในเวทนานุปัสนา

พระโมคัลลานะ อัครสาวกเบื้องซ้าย

โมคคัลลานสูตร

[๕๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าเภสกลามิคทายวัน ใกล้สุงสุมารคีรนคร แคว้นภัคคะ ก็สมัยนั้นแล ท่านมหาโมคคัลลานะนั่งโงกง่วงอยู่ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระมหาโมคคัลลานะนั่งโงกง่วงอยู่ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ ครั้นแล้วทรงหายจากเภสกลามิคทายวัน ใกล้สุงสุมารคีรนคร แคว้นภัคคะ เสด็จไปปรากฏเฉพาะหน้าท่านพระมหาโมคคัลลานะ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว ครั้นแล้วได้ตรัสถามท่านพระมหาโมคคัลลานะว่า ดูกรโมคคัลลานะ เธอง่วงหรือ ท่านพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่าอย่างนั้น พระเจ้าข้าฯ

ดูกรโมคคัลลานะ เพราะเหตุนั้นแหละ เมื่อเธอมีสัญญาอย่างไรอยู่ ความง่วงนั้นย่อมครอบงำได้ เธอพึงทำไว้ในใจซึ่งสัญญานั้นให้มาก ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้าเธอยังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ตนได้สดับแล้ว ได้เรียนมาแล้วด้วยใจ ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาแล้ว ได้เรียนมาแล้วโดยพิสดาร ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงยอนช่องหูทั้งสองข้าง เอามือลูบตัว ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงลุกขึ้นยืน เอาน้ำล้างตา เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงทำในใจถึงอาโลกสัญญา ตั้งความสำคัญในกลางวันว่า กลางวันอย่างไร กลางคืนอย่างนั้นกลางคืนอย่างไร กลางวันอย่างนั้น มีใจเปิดเผยอยู่ฉะนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อ ทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ มีใจไม่คิดไปในภายนอก ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้, ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้น เธอพึงสำเร็จสีหไสยา คือนอนตะแคงเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้น พอตื่นแล้วพึงรีบลุกขึ้นด้วยตั้งใจว่า เราจักไม่ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอนข้าง ความสุขในการเคลิ้มหลับ ดูกรโมคคัลลานะเธอพึงศึกษาอย่างนี้แล

ดูกรโมคคัลลานะ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอพึงศึกษาอย่างนี้อีกว่า เราจักไม่ชูงวง [ถือตัว] เข้าไปสู่ตระกูล ดูกรโมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แลถ้าภิกษุชูงวงเข้าไปสู่ตระกูล และในตระกูลมีกรณียกิจหลายอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ใส่ใจถึงภิกษุผู้มาแล้ว เพราะเหตุนั้น ภิกษุย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เดี๋ยวนี้ใครหนอยุยงให้เราแตกในสกุลนี้ เดี๋ยวนี้ดูมนุษย์พวกนี้ มีอาการอิดหนาระอาใจในเรา เพราะไม่ได้อะไร เธอจึงเป็นผู้เก้อเขิน เมื่อเก้อเขิน ย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างจากสมาธิ

เพราะฉะนั้นแหละโมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักไม่พูดถ้อยคำซึ่งจะเป็นเหตุให้ทุ่มเถียงกัน ดูกรโมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล เมื่อมีถ้อยคำซึ่งจะเป็นเหตุให้ทุ่มเถียงกัน ก็จำต้องหวังการพูดมาก เมื่อมีการพูดมากย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างจากสมาธิ

ดูกรโมคคัลลานะ อนึ่ง เราหาสรรเสริญความคลุกคลีด้วยประการทั้งปวงไม่ แต่มิใช่ว่าจะไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยประการทั้งปวงก็หามิได้ คือ เราไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วยหมู่ชน ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิต ก็แต่ว่า เสนาสนะอันใดเงียบเสียง ไม่อื้ออึง ปราศจากการสัญจรของหมู่ชน ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการความสงัด ควรเป็นที่หลีกออกเร้น เราสรรเสริญความคลุกคลีด้วยเสนาสนะเห็นปานนั้นฯ

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงไรหนอ ภิกษุจึงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะล่วงส่วน เป็นพรหมจารีล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

พ. ดูกรโมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้สดับว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น ครั้นได้สดับดังนั้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาอันยิ่ง ครั้นรู้ชัดธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวงแล้ว ได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุข มิใช่ทุกข์ก็ดี ย่อมพิจารณาเห็น ความไม่เที่ยงในเวทนาเหล่านั้น พิจารณาเห็นความคลายกำหนัด พิจารณาเห็นความดับ พิจารณาเห็นความสละคืน เมื่อเธอพิจารณาเห็นอย่างนั้นๆ อยู่ ย่อมไม่ยึดมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมปรินิพพานเฉพาะตัวทีเดียว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ดูกรโมคคัลลานะ โดยย่อด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้แล ภิกษุจึงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เป็นผู้เกษมจากโยคะล่วงส่วน เป็นพรหมจารีล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

จบสูตรที่ ๘

พระโมคคัลลานะ ได้บรรลุธรรมหลังจากได้ฟังอุบายธรรมแก้ง่วง อันเป็นนิวรธรรม และได้ฟังโอวาทธรรม เรื่องข้อปฏิบัติโดยย่อของผู้หลุดพ้น “ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อได้สดับว่าธรรมทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น ก็ควรกำหนดธรรมเหล่านั้น ในยามเมื่อเสวยเวทนา อันเป็นสุขหรือทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง และให้พิจารณาดังปัญญา อันประกอบด้วยความหน่าย ความดับ และความไม่ยึดมั่น จิตก็จะพ้นจากอาสวกิเลส เป็นผู้รู้ว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว”

พระมหาโมคคัลลานะได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ด้วยความไม่ยึดมั่นในเวทนาทั้งหลาย ได้บรรลุธรรมที่สังยุตในสติปัฏฐาน ๔ ในหมวด เวทนานุปัสนา เช่นเดียวกับพระสารีบุตร เพียงแต่การเห็นสภาวะธรรมในอารมณ์ธรรมที่ต่างกัน

ได้ยินว่าในอดีตกาล พระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า อโนมทัสสี เสด็จอุบัติในโลก

ดาบสชื่อสรทะ กระทำมณฑปด้วยดอกไม้ต่างๆ ที่อาศรมของตน เพื่อพระพุทธเจ้านั้น อัญเชิญพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ประทับบนอาสนะดอกไม้ นั่นเทียว กระทำมณฑปอย่างนั้นแล ทั้งแต่งอาสนะดอกไม้สำหรับภิกษุสงฆ์ด้วยแล้ว ปรารถนาเป็นอัครสาวก ก็แลครั้นปรารถนาแล้ว จึงส่งข่าวไปบอกแก่เศรษฐีชื่อสิริวัฒน์ว่าข้าพเจ้าได้ปรารถนาตำแหน่งอัครสาวกแล้ว ถึงท่านก็จงมาปรารถนาตำแหน่งหนึ่ง เศรษฐีกระทำมณฑปดอกอุบลเขียว นิมนต์ภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขฉันในมณฑปนั้น ครั้นให้ฉันเสร็จแล้ว ได้ปรารถนาเป็นสาวกที่ ๒ ในชนทั้ง ๒ นั้น

สรทะดาบส เกิดเป็นพระสารีบุตรเถระ สิริวัฒนเศรษฐี เกิดเป็นพระมหาโมคคัลลานเถระ ฉะนี้แล บุพกรรมของพระอัครสาวกทั้ง ๒ นั้น

*(** พระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ พระสุตตันตปิฎก เล่มที่ ๑๕. : อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฏฐก-นวกนิบาต เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๒๓ . หน้าที่ ๘๒ - ๘๔.)*

พิจารณา อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา

พระอนิจจัง พระทุกขัง พระอนัตตา เป็นนิสรณะธรรม
ที่ทำให้สะเทือนอารมณ์ธรรม แก่ผู้เจริญโยนิโสมนสิการ
ให้ออกจากทุกข์ ในสังสารวัฏ
ภิกษุใดเห็นสุขเวทนา โดยความเป็น ทุกข์ เห็นทุกขเวทนา
โดยความเป็น ดั่งลูกศรเห็นอทุกขมสุขเวทนาที่มีอยู่
โดยความเป็น ของไม่เที่ยงภิกษุนั้นแล เป็นผู้เห็นชอบ
จักเป็นผู้สงบเที่ยวไป ดังนี้

ธรรมย่อมคุ้มครอง ผู้ประพฤติธรรม

พระปัญจวัคคีย์

พระปัญจวัคคีย์ ๕ องค์ได้ออกบวชสืบเสาะติดตามถามหาพระมหาบุรุษ ด้วยความมั่นใจว่าพระองค์จะได้ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณอย่างแน่นอน จึงพากันเข้าไปอยู่เฝ้าทำกิจวัตรอุปัฏฐาก ด้วยการจัดน้ำใช้ น้ำฉัน และปัดกวาดเสนาสนะ เป็นต้น ด้วยหวังว่าเมื่อพระองค์ได้ตรัสรู้แล้ว จะได้แสดงธรรมโปรดพวกตนให้รู้ตามบ้าง

เมื่อพระมหาบุรุษ ทรงบำเพ็ญทุกรกิริยาอย่างอุกฤษฏ์เป็นเวลาถึง ๖ ปี ก็ยังไม่ได้บรรลุพระโพธิญาณ จึงทรงพระดำริว่า “วิธีนี้คงจะไม่ใช่ทางตรัสรู้” จึงทรงเลิกละความเพียรด้วยวิธีทรมานกาย หันมาบำเพ็ญเพียรทางจิต เลิกอดพระกระยาหาร กลับมาเสวยตามเดิม เพื่อบำรุงพระวรกายให้แข็งแรง

ปัญจวัคคีย์ปลีกตัวหลีกหนี

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ผู้มีความเลื่อมใสในการปฏิบัติแบบทรมานร่างกาย ครั้นเห็นพระโพธิสัตว์ละความเพียรนั้นแล้ว ก็รู้สึกหมดหวัง จึงพากันหลีกหนีทิ้งพระโพธิสัตว์ ให้ประทับอยู่ตามลำพังพระองค์เดียว พากันเที่ยวสัญจรไปพักอาศัยอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน กรุงพาราณสี

ครั้นพระโพธิสัตว์ ตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงดำริพิจารณาหาบุคคลผู้สมควรจะรับฟังพระปฐมเทศนา และตรัสรู้ตามได้โดยเร็วในชั้นแรก พระองค์ทรงระลึกถึงอาจารย์ทั้งสอง ที่พระองค์เคยเข้าไปศึกษา คืออาฬารดาบสกาลามโคตร แต่ได้ทราบว่าท่านได้ถึงแก่กรรมไปได้ ๗ วันแล้ว และอีกท่านหนึ่ง คืออุทกดาบสรามบุตร แต่ก็ได้ทราบด้วยพระญาณว่าท่านเพิ่งจะสิ้นชีพไปเมื่อวันวานนี้เอง

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงระลึกถึงปัญจวัคคีย์ ผู้ซึ่งเคยมีอุปการคุณแก่พระองค์ เมื่อสมัยทำทุกรกิริยา และทรงทราบว่าขณะนี้ท่านทั้ง ๕ พักอาศัยอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จพุทธดำเนินไปสู่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

ฝ่ายปัญจวัคคีย์ นั่งสนทนากันอยู่ เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกลเข้าใจว่า พระองค์เสด็จมาเพื่อแสวงหาผู้อุปัฏฐาก จึงทำกติกากันว่า

“พระสมณโคดมนี้คลายความเพียรแล้วเวียนมาเพื่อความเป็นคนมักมาก พวกเราไม่ควรไหว้ ไม่ควรลุกขึ้นต้อนรับ ไม่รับบาตรและจีวรของพระองค์เลย เพียงแต่จัดอาสนะไว้ เมื่อพระองค์ปรารถนาจะประทับนั่ง ก็จงนั่งตามพระอัธยาศัยเถิด”

ครั้นพระพุทธองค์เสด็จมาถึง ต่างพากันลืมกติกาที่นัดหมายกันไว้ กลับทำการต้อนรับเป็นอย่างดีดังที่เคยทำมา แต่ยังใช้คำทักทายว่า “อาวุโส” และเรียกพระนามว่า “โคดม” อันเป็นถ้อยคำที่แสดงความไม่เคารพ ดังนั้น พระพุทธองค์ทรงห้ามแล้วตรัสว่า

“อย่าเลย พวกเธออย่ากล่าวอย่างนั้น บัดนี้ ตถาคตได้บรรลุอมตธรรมเองโดยชอบแล้วเธอทั้งหลายจงตั้งใจฟังเถิด เราจะแสดงให้ฟัง เมื่อเธอปฏิบัติตามที่เราสอนแล้ว ไม่นานก็จะบรรลุอมตธรรมนั้น”

“อาวุโสโคดม แม้พระองค์บำเพ็ญอย่างอุกฤษฏ์เห็นปานนั้น ก็ยังไม่บรรลุธรรมพิเศษอันใด บัดนี้พระองค์คลายความเพียรนั้นแล้วหันมาปฏิบัติเพื่อความเป็นคนมักมาก แล้วจะบรรลุอมตธรรมได้อย่างไร?”

พระพุทธองค์ตรัสเตือนปัญจวัคคีย์ให้ระลึกถึงความหลังว่า “ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า วาจาเช่นนี้เราเคยพูดกับท่านบ้างหรือไม่” ปัญจวัคคีย์ระลึกขึ้นได้ว่าพระองค์ไม่เคยตรัสมาก่อนเลย จึงยินยอมพร้อมใจกันฟังพระธรรมเทศนาโดยเคารพ

ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร
ปฐมเทศนา

[๑๓] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งกะพระปัญจวัคคีย์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ที่สุดสองอย่างนี้อันบรรพชิตไม่ควรเสพคือการประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย (กามะสุขัลลิกานุโยโค) เป็นธรรมอันเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตน ทรมารตนเป็นความลำบาก (อัตตะกิละมะถานุโยโค) ไม่ใช่ของพระอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาสายกลาง ไม่เข้าไปใกล้ที่สุดสองอย่างนั้น นั่นตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่ง ทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้เพื่อนิพพาน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ปฏิปทาสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่งทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อรู้แจ้งความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อรู้แจ้งนิพพานนั้น เป็นไฉน?

ปฏิปทาสายกลางนั้น ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑

ดูกรภิกษุทั้งหลาย นี้แล คือปฏิปทาสายกลางนั้น ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้วด้วยปัญญาอันยิ่งทำดวงตาให้เกิด ทำญาณให้เกิด ย่อมเป็นไปเพื่อรู้แจ้งความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อรู้แจ้งนิพพาน

[๑๔] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปรารถนาสิ่งใดไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์สรุปโดยย่อ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นทุกข์

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขสมุทัยอริยสัจ คือ ตัณหาอันทำให้เกิดอีก ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน มีปกติเพลิดเพลินในอารมณ์นั้นๆ คือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขนิโรธอริยสัจ คือ ตัณหานั่นแลดับ โดยไม่เหลือด้วยมรรค คือ วิราคะ สละ สละคืน ปล่อยไป ไม่พัวพัน

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แล เป็นทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ คือ อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้แหละ คือ ปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑

[๑๕] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า นี้ทุกขอริยสัจ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขอริยสัจนี้นั้นแล ควรกำหนดรอบรู้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขอริยสัจนี้นั้นแล เราก็ได้กำหนดรอบรู้แล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า นี้ทุกขสมุทัยอริยสัจ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจนี้นั้นแล ควรละเสีย

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขสมุทัยอริยสัจนี้นั้นแล เราได้ละแล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า นี้ทุกขนิโรธอริยสัจ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขนิโรธอริยสัจนี้นั้นแล ควรทำให้แจ้ง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขนิโรธอริยสัจนี้นั้นแล เราทำให้แจ้งแล้ว

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้นแลควรให้เจริญ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ดวงตา(ความเห็นแจ้ง) ญาณ(ความรู้แจ้ง) ปัญญา วิชชา แสงสว่าง ได้เกิดขึ้นแล้ว แก่เราในธรรมทั้งหลายที่เราไม่เคยฟังมาก่อนว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจนี้นั้นแลเราให้เจริญแล้ว

ญาณทัสสนะ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒

[๑๖] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงของเราในอริยสัจ ๔ นี้ มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ ยังไม่หมดจดดีแล้วเพียงใด

ดูกรภิกษุทั้งหลาย เรายังยืนยันไม่ได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เพียงนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดแล ปัญญาอันรู้เห็นตามเป็นจริงของเรา ในอริยสัจ ๔ นี้

มีรอบ ๓ มีอาการ ๑๒ อย่างนี้ หมดจดดีแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย เมื่อนั้น เราจึงยืนยันได้ว่าเป็นผู้ตรัสรู้สัมมาสัมโพธิญาณ อันยอดเยี่ยมในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์

อนึ่ง ปัญญาอันรู้เห็นได้เกิดขึ้นแล้วแก่เราว่า ความพ้นวิเศษของเราไม่กลับกำเริบ ชาตินี้เป็นที่สุด ภพใหม่ไม่มีต่อไป

ก็แล เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้อยู่ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้น แก่ท่านพระโกณฑัญญะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวล มีความดับเป็นธรรมดา

[๑๗] ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงประกาศธรรมจักรให้เป็นไปแล้ว เหล่าภุมมเทวดาได้บันลือเสียงว่า นั่นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศให้เป็นไปแล้ว ณ ป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน เขตนครพาราณสี อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก จะคัดค้านไม่ได้

เทวดาชั้นจาตุมหาราช ได้ยินเสียงของพวกภุมมเทวดาแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป

เทวดาชั้นดาวดึงส์ ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นจาตุมหาราชแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป

เทวดาชั้นยามา ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์แล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป
เทวดาชั้นดุสิต ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นยามาแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป
เทวดาชั้นนิมมานรดี ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นดุสิตแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป
เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวดี ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นนิมมานรดีแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไป
เทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหม ได้ยินเสียงของพวกเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวดีแล้ว ก็บันลือเสียงต่อไปว่า นั่นพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยม พระผู้มีพระภาคทรงประกาศให้เป็นไปแล้ว หรือใครๆ ในโลก จะปฏิวัติคัดค้านไม่ได้ชั่วขณะการครู่หนึ่งนั้น เสียงกระฉ่อนขึ้นไปจนถึงพรหมโลก ด้วยประการฉะนี้แล

ทั้งหมื่นโลกธาตุนี้ได้หวั่นไหวสะเทือนสะท้าน ทั้งแสงสว่างอันยิ่งใหญ่หาประมาณมิได้ ได้ปรากฏแล้วในโลก ล่วงเทวานุภาพของเทวดาทั้งหลาย

พระพุทธองค์ทรงทราบว่า โกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรม เป็นพระโสดาบันบุคคลในพระพุทธศาสนาแล้ว จึงทรงเปล่งอุทานด้วยความพอพระทัยด้วยพระดำรัสว่า

“อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ อญฺญาสิ วต โภ โกณฺฑญฺโญ” ซึ่งแปลว่า “โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ โกณฑัญญะ ได้รู้แล้วหนอ” ด้วยพระพุทธดำรัสนี้ คำว่า “อัญญา” จงเป็นคำนำหน้า ชื่อของท่านโกณฑัญญะตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา จนเป็นที่รู้ทั่วกันว่า พระอัญญาโกณฑัญญะ

[๑๙] ครั้นต่อมา พระผู้มีพระภาคได้ทรงประทานโอวาทสั่งสอนภิกษุทั้งหลายที่เหลือจากนั้น ด้วยธรรมีกถา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนด้วยธรรมีกถาอยู่ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระวัปปะและท่านพระภัททิยะว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา

วันต่อมา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนด้วยธรรมีกถาอยู่ ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ได้เกิดขึ้นแก่ท่านพระมหานามะและท่านพระอัสสชิว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ท่านทั้ง ๔ ได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ขอข้าพระองค์ทั้ง ๒ พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วได้ตรัสต่อไปว่าธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นการอุปสมบทของท่านผู้มีอายุทั้ง ๔ นั้น

ทรงแสดงอนัตตลักขณสูตร

[๒๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคครับสั่งกะพระปัญจวัคคีย์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้ารูปนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว รูปนี้ไม่พึงเป็นเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในรูปว่า รูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะรูปเป็นอนัตตา ฉะนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในรูปว่ารูปของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด รูปของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

เวทนาเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าเวทนานี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว เวทนานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในเวทนาว่า เวทนาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด เวทนาของเราจงอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเวทนาเป็นอนัตตา ฉะนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในเวทนาว่า เวทนาของเรา จงเป็นอย่างนั้นเถิด เวทนาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

สัญญาเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสัญญานี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว สัญญานี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในสัญญาว่า สัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสัญญาเป็นอนัตตา ฉะนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในสัญญาว่าสัญญาของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด สัญญาของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

สังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าสังขารเหล่านี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว สังขารเหล่านี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในสังขารทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด สังขารทั้งหลายของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะสังขารทั้งหลายเป็นอนัตตา ฉะนั้น สังขารทั้งหลายจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในสังขารทั้งหลายว่า สังขารทั้งหลายของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด สังขารทั้งหลายของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

วิญญาณเป็นอนัตตา ดูกรภิกษุทั้งหลาย ถ้าวิญญาณนี้จักได้เป็นอัตตาแล้ว วิญญาณนี้ไม่พึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลพึงได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิด วิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะวิญญาณเป็นอนัตตา ฉะนั้นวิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และบุคคลย่อมไม่ได้ในวิญญาณว่า วิญญาณของเราจงเป็นอย่างนี้เถิดวิญญาณของเราอย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย

ตรัสถามความเห็นของพระปัญจวัคคีย์

[๒๑] พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย พวกเธอสำคัญความนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง? พระปัญจวัคคีย์ทูลว่า ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ข้อนั้น ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. เวทนาเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

ป. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. สัญญาเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

ป. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. สังขารทั้งหลายเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

ป. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ภ. วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง?

ป. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า?

ป. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

ภ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือจะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตนของเรา?

ป. ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

ตรัสให้พิจารณาโดยยถาภูตญาณทัสสนะ

[๒๒] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล รูปอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่ารูป เธอทั้งหลายพึงเห็นรูปนั้นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตนของเรา

เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอกหยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่าเวทนา เธอทั้งหลายพึงเห็นเวทนานั้นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรานั่นไม่ใช่ตนของเรา

สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่าเวทนา เธอทั้งหลายพึงเห็นสัญญานั้นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรา นั่นไม่ใช่ตนของเรา

สังขารทั้งหลายอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอกหยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่าสังขาร เธอทั้งหลายพึงเห็นสังขารนั้นด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรานั่นไม่ใช่ตนของเรา

วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน ภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต ไกลหรือใกล้ ทั้งหมดก็เป็นแต่สักว่า วิญญาณ เธอทั้งหลายพึงเห็นวิญญาณนั้น ด้วยปัญญาอันชอบ ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา นั่นไม่เป็นเรานั่นไม่ใช่ตนของเรา

[๒๓] ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขารทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนัด เพราะสิ้นกำหนัด จิตก็พ้นเมื่อจิตพ้นแล้ว ก็รู้ว่าพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้วกิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

[๒๔] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระสูตรนี้แล้ว พระปัญจวัคคีย์มีใจยินดี เพลิดเพลินภาษิตของผู้มีพระภาคก็แล เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้อยู่ จิตของพระปัญจวัคคีย์พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

อนัตตลักขณสูตร จบ

ครั้งนั้น ได้มีพระอรหันต์เกิดขึ้นแล้วในโลก ๖ องค์

หมู่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง ๕ นี้ เป็นผู้เห็นความทุกข์ครอบงำแล้วจึงขวนขวาย ออกบวชตามพระศาสดา มีความศรัทธา มีความมุ่งมั่นตั้งแต่ต้น เมื่อพระบรมศาสดาทรงเตือนสติพระปัญจวัคคีย์ ให้ฟังธรรมแล้วได้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน ด้วยเทศนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ได้เห็นธรรม คือ อริยสัจ ๔ จัดเป็นหมวดธรรม สังยุตลงในสติปัฏฐาน ๔ คือ ธัมมานุปัสนา ในอริยสัจบรรพ และพระปัญจวัคคีย์ ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ด้วยสติปัฏฐาน ๔ ข้อธรรมขันธบรรพในธัมมานุปัสนา ด้วยอนัตตลักขณสูตร

*(**เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔. หน้าที่ ๑๔ - ๒๔.)*

ยสกุลบุตร

[๒๕] ก็โดยสมัยนั้นแล ในพระนครพาราณสี มีกุลบุตรชื่อยส เป็นบุตรเศรษฐีสุขุมาลชาติ ยสกุลบุตรนั้น มีปราสาท ๓ หลัง คือ หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูหนาว หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูร้อน หลังหนึ่งเป็นที่อยู่ในฤดูฝน ยสกุลบุตรนั้น รับบำเรอด้วยพวกดนตรี ไม่มีบุรุษเจือปน ในปราสาทฤดูฝน ตลอด ๔ เดือน ไม่ลงมาเบื้องล่างปราสาท ค่ำวันหนึ่ง เมื่อยสกุลบุตรอิ่มเอิบพร้อมพรั่งบำเรออยู่ ด้วยกามคุณ ๕ ได้นอนหลับก่อน ส่วนพวกบริวารชนนอนหลับภายหลัง ประทีปน้ำมันตามสว่างอยู่ตลอดคืน คืนนั้น ยสกุลบุตรตื่นขึ้นก่อน ได้เห็นบริวารชนของตนกำลังนอนหลับ บางนางมีพิณตกอยู่ที่รักแร้ บางนางมีตะโพนวางอยู่ข้างคอ บางนางมีเปิงมางตกอยู่ที่อก บางนางสยายผม บางนางมีน้ำลายไหล บางนางบ่นละเมอต่างๆ ปรากฏแก่ยสกุลบุตร ดุจป่าช้าผีดิบ ครั้นแล้ว ความเห็นเป็นโทษได้ปรากฏแก่ยสกุลบุตร จิตตั้งอยู่ในความเบื่อหน่าย จึงยสกุลบุตรเปล่งอุทานว่า ท่านผู้เจริญ ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ แล้วสวมรองเท้าทองเดินตรงไปยังประตูนิเวศน์ พวกอมนุษย์เปิดประตูให้ด้วยหวังใจว่า ใครๆ อย่าได้ทำอันตรายแก่การออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตของยสกุลบุตรเลย ลำดับนั้น ยสกุลบุตรเดินตรงไปทางประตูพระนคร พวกอมนุษย์เปิดประตูให้ด้วยหวังใจว่าใครๆ อย่าได้ทำอันตรายแก่การออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตของยสกุลบุตร ทีนั้น ยสกุลบุตรได้เดินตรงไปทางป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน

[๒๖] ครั้นปัจจุสสมัยแห่งราตรี พระผู้มีพระภาคตื่นบรรทมแล้วเสด็จจงกรมอยู่ ณ ที่แจ้งได้ทอดพระเนตรเห็นยสกุลบุตรเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วเสด็จลงจากที่จงกรมประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ ขณะนั้น ยสกุลบุตร เปล่งอุทานในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคว่า ท่านผู้เจริญ ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ ทันทีนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสกะยสกุลบุตรว่า ดูกรยส ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง มาเถิดยสนั่งลง เราจักแสดงธรรมแก่เธอ ที่นั้น ยสกุลบุตรร่าเริงบันเทิงใจว่า ได้ยินว่าที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง ดังนี้ แล้วถอดรองเท้าทองเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อยสกุลบุตรนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดง อนุปุพพิกถา คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม

เมื่อพระองค์ทรงทราบว่า ยสกุลบุตรมีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่ยสกุลบุตร ณ ที่นั่ง นั้นแล ดุจผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น

บิดาของยสกุลบุตรตามหา

[๒๗] ครั้นรุ่งเช้า มารดาของยสกุลบุตรขึ้นไปยังปราสาท ไม่เห็นยสกุลบุตร จึงเข้าไปหาเศรษฐีผู้คหบดี แล้วได้ถามว่า ท่านคหบดีเจ้าข้า พ่อยสกุลบุตรของท่านหายไปไหน? ฝ่ายเศรษฐีผู้คหบดีส่งทูตขี่ม้าไปตามหาทั้ง ๔ ทิศแล้ว ส่วนตัวเองไปหาทางป่าอิสิปตนะมฤคทายวัน

ได้พบรองเท้าทองวางอยู่ ครั้นแล้วจึงตามไปสู่ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นเศรษฐีผู้คหบดีมาแต่ไกล ครั้นแล้ว ทรงพระดำริว่าไฉนหนอ เราพึงบันดาลอิทธาภิสังขารให้เศรษฐีคหบดี นั่งอยู่ ณ ที่นี้ ไม่เห็นยสกุลบุตร ผู้นั่งอยู่ ณ ที่นี้ แล้วทรงบันดาลอิทธาภิสังขารดังพระพุทธดำริ ครั้งนั้น เศรษฐีผู้คหบดีได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค แล้วทูลถามว่า พระผู้มีพระภาคทรงเห็นยสกุลบุตรบ้างไหม พระพุทธเจ้าข้า? พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรคหบดี ถ้าอย่างนั้นเชิญนั่ง บางทีท่านนั่งอยู่ ณ ที่นี้ จะพึงได้เห็นยสกุลบุตร ผู้นั่งอยู่ ณ ที่นี้

ครั้งนั้น เศรษฐีผู้คหบดีร่าเริงบันเทิงใจว่า ได้ยินว่า เรานั่งอยู่ ณ ที่นี้แหละ จักเห็นยสกุลบุตร ผู้นั่งอยู่ ณ ที่นี้ จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อเศรษฐีผู้คหบดีนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ทรงแสดง อนุปุพพิกถา คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า เศรษฐีผู้คหบดี มีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่เศรษฐีผู้คหบดี ณ ที่นั่งนั้นแล ดุจผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อม ฉะนั้น

ครั้นเศรษฐีผู้คหบดีได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้วมีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้แด่พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาษิตของพระองค์ไพเราะนัก พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย อย่างนี้ เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักษุจักเห็นรูปดังนี้ข้าพระพุทธเจ้านี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า เป็นอุบาสกผู้มอบชีวิตถึงสรณะจำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป

ก็เศรษฐีผู้คหบดีนั้น ได้เป็นอุบาสกกล่าวอ้างพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เป็นคนแรกในโลก

ยสกุลบุตรสำเร็จพระอรหัตต์

[๒๘] คราวเมื่อพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุลบุตร จิตของยสกุลบุตรผู้พิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว ก็พ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า เมื่อเราแสดงธรรมแก่บิดาของยสกุลบุตรอยู่ จิตของยสกุลบุตร ผู้พิจารณาเห็นภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ยสกุลบุตรไม่ควรจะกลับเป็นคฤหัสถ์บริโภคกาม เหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน ถ้ากระไร เราพึงคลายอิทธาภิสังขารนั้นได้แล้ว พระองค์ก็ได้ทรงคลายอิทธาภิสังขารนั้น เศรษฐีผู้คหบดีได้เห็นยสกุลบุตรนั่งอยู่ ครั้นแล้วได้พูดกะยสกุลบุตรว่า พ่อยส มารดาของเจ้าโศกเศร้าคร่ำครวญถึง เจ้าจงให้ชีวิตแก่มารดาของเจ้าเถิด

ครั้งนั้น ยสกุลบุตรได้ชำเลืองดูพระผู้มีพระภาค ได้ตรัสแก่เศรษฐีผู้คหบดีว่า ดูกรคหบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน? ยสกุลบุตรได้เห็นธรรม ด้วยญาณทัสสนะ เพียงเสขภูมิเหมือนท่าน เมื่อเธอพิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ดูกรคหบดียสกุลบุตรควรหรือเพื่อจะกลับเป็นคฤหัสถ์บริโภคกาม เหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน? เศรษฐีผู้คหบดีกราบทูลว่า ข้อนั้นไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสรับรองว่า ดูกรคหบดี ยสกุลบุตรได้เห็นธรรมด้วยญาณทัสสนะ เพียงเสขภูมิเหมือนท่าน เมื่อเธอพิจารณาภูมิธรรมตามที่ตนได้เห็นแล้ว ได้รู้แจ้งแล้ว จิตพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น ดูกรคหบดี ยสกุลบุตรไม่ควรจะกลับเป็นคฤหัสถ์บริโภคกามเหมือนเป็นคฤหัสถ์ครั้งก่อน

เศรษฐีผู้คหบดีกราบทูลว่า การที่จิตของยสกุลบุตรพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่นนั้น เป็นลาภของยสกุลบุตร ยสกุลบุตรได้ดีแล้ว พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคมียสกุลบุตรเป็นปัจฉาสมณะ จงทรงรับภัตตาหารของข้าพระพุทธเจ้า เพื่อเสวยในวันนี้เถิด พระพุทธเจ้าข้า

พระผู้มีพระภาคทรงรับโดยดุษณีภาพ ครั้นเศรษฐีผู้คหบดีทราบการรับนิมนต์ของพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ทำประทักษิณแล้วกลับไป

กาลเมื่อเศรษฐีผู้คหบดีกลับไปแล้วไม่นาน ยสกุลบุตรได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า เธอจงเป็นภิกษุมาเถิด แล้วได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว เธอจงประพฤติพรหมจรรย์เถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุนั้นสมัยนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๗ องค์

จบ ยสบรรพชา

มารดาและภรรยาเก่าของพระยสได้ธรรมจักษุ

[๒๙] ขณะนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคทรงอันตรวาสกแล้ว ถือบาตรจีวร มีท่านพระยสเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จพระพุทธดำเนินไปสู่นิเวศน์ของเศรษฐีผู้คหบดี ครั้นถึงแล้ว ประทับนั่งเหนือพุทธอาสน์ที่เขาปูลาดถวาย ลำดับนั้น มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสพากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสอนุปุพพิกถาแก่นางทั้งสอง คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทรามความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า นางทั้งสองมีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่นางทั้งสอง ณ ที่นั่งนั้นแล ดุจผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ภาษิตของพระองค์ไพเราะนัก พระพุทธเจ้าข้า พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืด ด้วยตั้งใจว่า คนมีจักษุจักเห็นรูป ดังนี้ หม่อมฉันทั้งสองนี้ ขอถึงพระผู้มีพระภาค พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์จงทรงจำหม่อมฉันทั้งสองว่า เป็นอุบาสิกาผู้มอบชีวิตถึงสรณะ จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป ก็มารดาและภรรยาเก่าของท่านพระยส ได้เป็นอุบาสิกา กล่าวอ้างพระรัตนตรัยเป็นชุดแรกในโลก

ครั้งนั้น มารดาบิดาและภรรยาเก่าของท่านพระยสได้อังคาสพระผู้มีพระภาคและท่านพระยส ด้วยขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของตนๆ จนให้ห้ามภัต ทรงนำพระหัตถ์ออกจากบาตรแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคทรงชี้แจงให้มารดาบิดา และภรรยาเก่าของท่านพระยสเห็นแจ้งสมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมีกถาแล้วเสด็จลุกจากอาสนะกลับไป

สหายคฤหัสถ์ ๔ คนของพระยสออกบรรพชา

[๓๐] สหายคฤหัสถ์ ๔ คนของท่านพระยส คือ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ ควัมปติ ๑ เป็นบุตรของสกุลเศรษฐี สืบๆ มา ในพระนครพาราณสี ได้ทราบข่าวว่า ยสกุลบุตร ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิตแล้ว

ครั้นทราบดังนั้นแล้วได้ดำริว่า ธรรมวินัยและบรรพชาที่ยสกุลบุตร ปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วนั้น คงไม่ต่ำทรามแน่นอน ดังนี้ จึงพากันเข้าไปหาท่านพระยส อภิวาทแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง จึงท่านพระยสพาสหายคฤหัสถ์ทั้ง ๔ นั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค

ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า สหายคฤหัสถ์ของข้าพระองค์ ๔ คนนี้ ชื่อ วิมล ๑ สุพาหุ ๑ ปุณณชิ ๑ ควัมปติ ๑ เป็นบุตรของสกุลเศรษฐี สืบๆ มาในพระนครพาราณสี ขอพระผู้มีพระภาคโปรดประทานโอวาทสั่งสอนสหายของข้าพระองค์เหล่านี้

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุปุพพิกถาแก่พวกเขา คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรมปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่พวกเขา ณ ที่นั่งนั้นแล ดุจผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดีฉะนั้น พวกเขาได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพวกข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น ต่อมา พระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นด้วยธรรมีกถา เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมีกถา จิตของภิกษุเหล่านั้น พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

สมัยนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๑๑ องค์

สหายคฤหัสถ์ ๔ คน ของพระยสออกบรรพชา จบ

สหายคฤหัสถ์ ๕๐ คน ของพระยสออกบรรพชา

[๓๑] สหายคฤหัสถ์ของท่านพระยส เป็นชาวชนบทจำนวน ๕๐ คน เป็นบุตรของสกุลเก่าสืบๆ กันมา ได้ทราบข่าวว่า ยสกุลบุตรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว

ครั้นทราบดังนั้นแล้วได้ดำริว่า ธรรมวินัยและบรรพชาที่ยสกุลบุตรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วนั้น คงไม่ต่ำทรามแน่นอน ดังนี้ จึงพากันเข้าไปหาท่านพระยส อภิวาทแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งจึงท่านพระยสพาสหายคฤหัสถ์จำนวน ๕๐ คนนั้น เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า สหายคฤหัสถ์ของข้าพระองค์เหล่านี้เป็นชาวชนบทเป็นบุตรของสกุลเก่าสืบๆ กันมา ขอพระผู้มีพระภาคโปรดประทานโอวาทสั่งสอนสหายของข้าพระองค์เหล่านี้

พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอนุปุพพิกถาแก่พวกเขา คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนา ที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลีปราศจากมลทิน ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดาได้เกิดแก่พวกเขา ณ ที่นั่งนั้นแล ดุจผ้าที่สะอาดปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดีฉะนั้น พวกเขาได้เห็นธรรมแล้ว ได้บรรลุธรรมแล้ว ได้รู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว มีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ถึงความเป็นผู้แกล้วกล้าไม่ต้องเชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้าขอพวกข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคตรัสว่าพวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้ แล้วได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น

ต่อมาพระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนภิกษุเหล่านั้น ด้วยธรรมีกถาอมตธรรม เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงประทานโอวาทสั่งสอนภิกษุเหล่านั้นด้วยธรรมีกถา จิตของภิกษุเหล่านั้นพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

สมัยนั้น มีพระอรหันต์เกิดขึ้นในโลก ๖๑ องค์

พระยสกุลบุตร ได้บรรลุธรรมพระโสดาบันและพระอรหันตผล ด้วยธรรมเทศนา อนุปุพพิกถา คือ การทำบุญทานทั้งหลาย การปฏิบัติสมาทานในศีล แล้วพระพุทธองค์ทรงแสดงอานิสงส์ ได้สวรรค์เป็นที่ไปด้วยความสุข ด้วยกามคุณอันปราณีต แล้วทรงแสดงโทษของกามคุณทั้งหลาย ว่าต้องนำไปเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้สิ้น แล้วทรงแสดงธรรมการออกจากกามทั้งหลายได้อานิสงส์อย่างไร แล้วแสดงอริยสัจ ๔ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค บิดา มารดา และภริยาของพระยสกุลบุตร ได้บรรลุธรรมพระโสดาบัน ด้วยอนุปุพพิกถา ส่วนสหายของท่านทั้งหมด ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ และออกบวชกันทั้งหมด ด้วยธรรมเทศนา อนุปุพพิกถา ธรรมกถา ชื่ออนุปุพพิกถานี้ พอจะสังยุตสรุปธรรมลงใน สติปัฏฐาน ๔ คือ ธัมมานุปัสนา ในหมวดอริสัจบรรพ

ในช่วงระยะเวลาไม่นานที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ที่ป่าอิสิมฤคทาย วันนี้ ได้แสดงธรรม อนุปุพพิกถา ๕ ครั้ง ได้ผู้บรรลุธรรม เป็นพระอรหันต์ ๕๕ องค์ ได้ผู้บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน ๓ ท่าน

***เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔. หน้าที่ ๒๔ - ๓๑.*

ชฎิล ๓ พี่น้อง

[๓๗] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จจาริกโดยลำดับ ถึงตำบลอุรุเวลาแล้ว

ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิล ๓ คน คือ อุรุเวลกัสสป ๑ นทีกัสสป ๑ คยากัสสป ๑ อาศัยอยู่ในตำบลอุรุเวลา

บรรดาชฎิล ๓ คนนั้น ชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสป เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึกสอน เป็นผู้เลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธาน ของชฎิล ๕๐๐ คน

ชฎิลชื่อนทีกัสสป เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึกสอน เป็นผู้เลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธาน ของชฎิล ๓๐๐ คน

ชฎิลชื่อคยากัสสป เป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึกสอน เป็นผู้เลิศ เป็นหัวหน้า เป็นประธาน ของชฎิล ๒๐๐ คน

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้เสด็จเข้าไปสู่อาศรมของชฎิลชื่ออุรุเวลกัสสป แล้วได้ตรัสแก่ชฎิล ชื่ออุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขออาศัยอยู่ในโรงบูชาเพลิงสักคืนหนึ่ง

อุรุ. ข้าแต่มหาสมณะ ข้าพเจ้าไม่หนักใจเลย แต่ในโรงบูชาเพลิงนั้นมีพญานาคดุร้ายมีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง อย่าเลย มันจะทำให้ท่านลำบาก

แม้ครั้งที่สอง พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่ชฎิล ชื่ออุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขออาศัยอยู่ในโรงบูชาเพลิงสักคืนหนึ่ง

อุรุ. ข้าแต่มหาสมณะ ข้าพเจ้าไม่หนักใจเลย แต่ในโรงบูชาเพลิงนั้นมีพญานาคดุร้ายมีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง อย่าเลย มันจะทำให้ท่านลำบาก

แม้ครั้งที่สาม พระผู้มีพระภาคได้ตรัสแก่ชฎิล ชื่ออุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขออาศัยอยู่ในโรงบูชาเพลิงสักคืนหนึ่ง

อุรุ. ข้าแต่มหาสมณะ ข้าพเจ้าไม่หนักใจเลย แต่ในโรงบูชาเพลิงนั้นมีพญานาคดุร้ายมีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง อย่าเลย มันจะทำให้ท่านลำบาก

ภ. ลางที พญานาคจะไม่ทำให้เราลำบาก ดูกรกัสสป เอาเถิด ขอท่านจงอนุญาตโรงบูชาเพลิง

อุรุ. ข้าแต่มหาสมณะ เชิญท่านอยู่ตามสบายเถิด

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปสู่โรงบูชาเพลิง แล้วทรงปูหญ้า เครื่องลาด ประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรง ดำรงพระสติมั่น

ปาฏิหาริย์ที่ ๑

[๓๘] ครั้งนั้น พญานาคนั้นได้เห็นพระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าไปดังนั้น ครั้นแล้ว มีความขึ้งเคียด ไม่พอใจ จึงบังหวนควันขึ้น ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงดำริว่า ไฉนหนอเราพึงครอบงำเดชของพญานาคนี้ด้วยเดชของตน ไม่กระทบกระทั่งผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก และเยื่อในกระดูก ดังนี้ แล้วทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร เช่นนั้น ทรงบังหวนควันแล้ว พญานาคนั้นทนความลบหลู่ไม่ได้ จึงพ่นไฟสู้ในทันที แม้พระผู้มีพระภาคก็ทรงเข้ากสิณสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ บันดาลไฟต้านทานไว้

เมื่อทั้งสองฝ่ายโพลงไฟขึ้น โรงบูชาเพลิงรุ่งโรจน์เป็นเปลวเพลิงดุจไฟลุกไหม้ทั่วไป จึงชฎิลพวกนั้นพากันล้อมโรงบูชาเพลิง แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ชาวเราพระมหาสมณะรูปงามคงถูกพญานาคเบียดเบียนแน่

ต่อมา พระผู้มีพระภาคได้ทรงครอบงำเดชของพญานาคนั้น ด้วยเดชของพระองค์ ไม่กระทบกระทั่งผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก และเยื่อในกระดูก ทรงขดพญานาคไว้ในบาตร โดยผ่านราตรีนั้น แล้วทรงแสดงแก่ชฎิลอุรุเวลกัสสป ด้วยพระพุทธดำรัสว่า ดูกรกัสสป นี่พญานาคของท่าน เราครอบงำเดชของมันด้วยเดชของเราแล้ว

จึงชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ จึงครอบงำเดชของพญานาคที่ดุร้าย มีฤทธิ์เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง ด้วยเดชของตนได้ แต่พระมหาสมณะนี้ ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

[๓๙] ที่แม่น้ำเนรัญชรา พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะชฎิลอุรุเวลกัสสป ว่าดังนี้

ดูกรกัสสป ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขออาศัยอยู่ในโรงบูชาเพลิงสักวันหนึ่ง

อุรุ. ข้าแต่มหาสมณะ ข้าพเจ้าไม่หนักใจเลย แต่ข้าพเจ้าหวังความสำราญ จึงห้ามท่านว่าในโรงบูชาเพลิงนั้น มีพญานาคดุร้าย มีฤทธิ์ เป็นอสรพิษ มีพิษร้ายแรง อย่าเลย มันจะทำให้ท่านลำบาก

ภ. ลางที พญานาคนั้นจะไม่ทำให้เราลำบาก ดูกรกัสสป เอาเถิด ท่านจงอนุญาตโรงบูชาเพลิง

พระผู้มีพระภาคทรงทราบอุรุเวลกัสสปนั้นว่า อนุญาตให้แล้ว ไม่ทรงครั่นคร้าม ปราศจากความกลัว เสด็จเข้าไป พญานาคเห็นพระผู้มีพระภาค ผู้แสวงคุณความดี เสด็จเข้าไปแล้วไม่พอใจ จึงบังหวนควันขึ้น ส่วนพระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์ประเสริฐ มีพระทัยดี มีพระทัยไม่ขัดเคือง ทรงบังหวนควันขึ้นในที่นั้น แต่พญานาคทนความลบหลู่ไม่ได้ จึงพ่นไฟสู้ ส่วนพระพุทธเจ้าผู้เป็นมนุษย์ประเสริฐ ทรงฉลาดในกสิณสมาบัติมีเตโชธาตุเป็นอารมณ์ ได้ทรงบันดาลไฟต้านทานไว้ในที่นั้น

เมื่อทั้งสองฝ่ายโพลงไฟขึ้นแล้ว โรงบูชาเพลิงรุ่งโรจน์เป็นเปลวเพลิง พวกชฎิลกล่าวกันว่า ชาวเราพระสมณะรูปงามคงถูกพญานาคเบียดเบียนแน่ ครั้นราตรีผ่านไป เปลวไฟของพญานาคไม่ปรากฏ แต่เปลวไฟสีต่างๆ ของพระผู้มีพระภาคผู้ทรงฤทธิ์ยังสถิตอยู่ พระรัศมีสีต่างๆ คือ สีเขียว สีแดง สีหงสบาท สีเหลือง สีแก้วผลึก ปรากฏที่พระกายพระอังคีรส พระพุทธองค์ทรงขดพญานาคไว้ในบาตรแล้ว ทรงแสดงแก่พราหมณ์ว่า ดูกรกัสสปนี่พญานาคของท่าน เราครอบงำเดชของมันด้วยเดชของเราแล้ว

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสป เลื่อมใสยิ่งนัก เพราะอิทธิปาฏิหาริย์นี้ของพระผู้มีพระภาคได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่มหาสมณะ นิมนต์อยู่ในที่นี้แหละ ข้าพเจ้าจักบำรุงท่านด้วยภัตตาหารประจำ

ปาฏิหาริย์ที่ ๑ จบ

ปาฏิหาริย์ที่ ๒

[๔๐] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง ไม่ไกลจากอาศรมของชฎิลอุรุเวลกัสสป ครั้งนั้น ท้าวมหาราชทั้ง ๔ เมื่อราตรีปฐมยามผ่านไปแล้ว เปล่งรัศมีงามยังไพรสณฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ได้ยืนเฝ้าอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ดุจกองไฟใหญ่ฉะนั้น

ต่อมาชฎิลอุรุเวลกัสสป เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคโดยผ่านราตรีนั้น ครั้นถึงแล้วได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้วมหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว พวกนั้นคือใครกันหนอ เมื่อราตรีปฐมยามผ่านไปแล้ว มีรัศมีงาม ยังไพรสณฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปหาท่าน ครั้นถึงแล้วอภิวาทท่าน ได้ยืนอยู่ทั้ง ๔ ทิศ ดุจกองไฟใหญ่ฉะนั้น?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัสสป พวกนั้นคือท้าวมหาราชทั้ง ๔ เข้ามาหาเราเพื่อฟังธรรม

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ ถึงกับท้าวมหาราชทั้ง ๔ เข้ามาหาเพื่อฟังธรรม แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสป แล้วประทับอยู่ในไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล

ปาฏิหาริย์ที่ ๒ จบ

ปาฏิหาริย์ที่ ๓

[๔๑] ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว เปล่งรัศมีงาม ยังไพรสณฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ดุจกองไฟใหญ่ งามและประณีตกว่ารัศมีแต่ก่อน

ต่อมา ชฎิลอุรุเวลกัสสปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคโดยผ่านราตรีนั้น ครั้นถึงแล้วได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้ว มหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้นั้นคือใครกันหนอ เมื่อราตรีปฐมยามผ่านไปแล้ว เปล่งรัศมีงาม ยังไพรสณฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้ามาหาท่าน ครั้นถึงแล้วอภิวาทท่าน ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ดุจกองไฟใหญ่ งามและประณีตกว่ารัศมีแต่ก่อน?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัสสป ผู้นั้นคือท้าวสักกะจอมทวยเทพ เข้ามาหาเราเพื่อฟังธรรม

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ถึงกับท้าวสักกะจอมทวยเทพเข้ามาหาเพื่อฟังธรรม แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสป แล้วประทับอยู่ในไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล

ปาฏิหาริย์ที่ ๓ จบ

ปาฏิหาริย์ที่ ๔

[๔๒] ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม เมื่อราตรีปฐมยามล่วงไปแล้ว เปล่งรัศมีงาม ยังไพรสณฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ดุจกองไฟใหญ่ งามและประณีตกว่ารัศมีแต่ก่อน

ครั้นล่วงราตรีนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสป ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้วได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้ว มหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว ผู้นั้นคือใครกันหนอ เมื่อราตรีปฐมยามผ่านไปแล้ว เปล่งรัศมีงาม ยังไพรสนฑ์ทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้ามาหาท่าน ครั้นถึงแล้วอภิวาทท่าน ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ดุจกองไฟใหญ่ งามและประณีตกว่ารัศมีแต่ก่อน? พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัสสป ผู้นั้นคือท้าวสหัมบดีพรหม เข้ามาหาเราเพื่อฟังธรรม

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ถึงกับท้าวสหัมบดีพรหมเข้ามาหาเพื่อฟังธรรม แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสป แล้วประทับอยู่ในไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล

ปาฏิหาริย์ที่ ๔ จบ

ปาฏิหาริย์ที่ ๕

[๔๓] ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้เตรียมการบูชายัญเป็นการใหญ่ และประชาชนชาวอังคะและมคธทั้งสิ้น ถือของเคี้ยวและของบริโภคเป็นอันมาก บ่ายหน้ามุ่งไปหา จึงชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ดำริว่า บัดนี้เราได้เตรียมการบูชายัญเป็นการใหญ่ และประชาชนชาวอังคะและมคธทั้งสิ้น ได้นำของเคี้ยวและของบริโภคเป็นอันมาก บ่ายหน้ามุ่งมาหา ถ้าพระมหาสมณะจักทำอิทธิปาฏิหาริย์ในหมู่มหาชน ลาภสักการะจักเจริญยิ่งแก่พระมหาสมณะ ลาภสักการะของเราจักเสื่อม โอ ทำไฉน วันพรุ่งนี้ พระมหาสมณะจึงจะไม่มาฉัน

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความปริวิตกแห่งจิตของชฎิลอุรุเวลกัสสปด้วยพระทัยแล้ว เสด็จไปอุตตรกุรุทวีป ทรงนำบิณฑบาตมาจากอุตตรกุรุทวีปนั้น แล้วเสวยที่ริมสระอโนดาต ประทับกลางวันอยู่ ณ ที่นั้นแหละ

ครั้นล่วงราตรีนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึงแล้ว ได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้ว มหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว เพราะเหตุไรหนอ วานนี้ท่านจึงไม่มา เป็นความจริง พวกข้าพเจ้าระลึกถึงท่านว่า เพราะเหตุไรหนอ พระมหาสมณะจึงไม่มาแต่ส่วนแห่งขาทนียาหาร ข้าพเจ้าได้จัดไว้เพื่อท่าน พระผู้มีพระภาคตรัสย้อนถามว่า ดูกรกัสสป ท่านได้ดำริอย่างนี้มิใช่หรือว่า บัดนี้เราได้เตรียมการบูชายัญเป็นการใหญ่ และประชาชนชาวอังคะและมคธทั้งสิ้น ได้นำของเคี้ยวและของบริโภคเป็นอันมาก บ่ายหน้ามุ่งมาหา ถ้าพระมหาสมณะจักทำอิทธิปาฏิหาริย์ ในหมู่มหาชนลาภสักการะจักเจริญยิ่งแก่พระมหาสมณะ ลาภสักการะของเราจักเสื่อม โอ ทำไฉน วันพรุ่งนี้พระมหาสมณะจึงจะไม่มาฉัน ดูกรกัสสป เรานั้นแลทราบความปริวิตกแห่งจิตของท่าน ด้วยใจของเรา จึงไปอุตตรกุรุทวีป นำบิณฑบาตมาจากอุตตรกุรุ ทวีปนั้นมาฉันที่ริมสระอโนดาต แล้วได้พักกลางวันอยู่ ณ ที่นั้นแหละ

ที่นั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ จึงได้ทราบความคิดนึกแม้ด้วยใจได้ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสป แล้วประทับอยู่ ณ ไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล

ปาฏิหาริย์ที่ ๕ จบ

ผ้าบังสุกุล

[๔๔] ก็โดยสมัยนั้น ผ้าบังสุกุลบังเกิดแก่พระผู้มีพระภาค

จึงพระองค์ได้ทรงพระดำริว่าเราจะพึงซักผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ ทรงทราบพระดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยพระทัยของพระองค์ จึงขุดสระโบกขรณีด้วยพระหัตถ์ แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดซักผ้าบังสุกุลในสระนี้

ที่นั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า เราจะพึงขยำผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ ทรงทราบพระดำริในพระทัยของพระผู้มีพระภาคด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ได้ยกศิลาแผ่นใหญ่มาวางพลางทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงขยำผ้าบังสุกุลบนศิลาแผ่นนี้

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า เราจะพึงพาดผ้าบังสุกุลไว้ ณ ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้น เทพยดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นกุ่มบก ทราบพระดำริในพระหทัยของพระผู้มีพระภาค ด้วยใจของตน จึงน้อมกิ่งกุ่มบกลงมา พลางกราบทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงพาดผ้าบังสุกุลไว้ที่กิ่งกุ่มบกนี้

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า เราจะผึ่งผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ ทรงทราบพระดำริในพระหทัยของพระผู้มีพระภาค ด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ได้ยกแผ่นศิลาใหญ่มาวางไว้ พลางกราบทูลว่าพระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงผึ่งผ้าบังสุกุลบนศิลาแผ่นนี้

หลังจากนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค โดยล่วงราตรีนั้น ครั้นถึงแล้วได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้วมหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว เพราะเหตุไรหนอมหาสมณะ เมื่อก่อนสระนี้ไม่มีที่นี้ เดี๋ยวนี้มีสระอยู่ที่นี้ เมื่อก่อนศิลาเหล่านี้ไม่มีวางอยู่ ใครยกศิลาเหล่านี้มาวางไว้ เมื่อก่อนกิ่งกุ่มบกต้นนี้ไม่น้อมลง เดี๋ยวนี้กิ่งนั้นน้อมลง?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัสสป ผ้าบังสุกุลบังเกิดแก่เรา ณ ที่นี้ เรานั้นได้ดำริว่า จะพึงซักผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ ทรงทราบความดำริในจิตของเราด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว จึงขุดสระโบกขรณีด้วยพระหัตถ์ แล้วตรัสบอกแก่เราว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงซักผ้าบังสุกุลในสระนี้ สระนี้อันผู้มิใช่มนุษย์ได้ขุดแล้วด้วยมือ ดูกรกัสสป เรานั้นได้ดำริว่า จะพึงขยำผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมทวยเทพ ทราบความดำริในจิตของเราด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ได้ทรงยกศิลาแผ่นใหญ่มาวางไว้ โดยทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงขยำผ้าบังสุกุล บนศิลาแผ่นนี้ ศิลาแผ่นนี้ อันผู้มิใช่มนุษย์ได้ยกมาวางไว้ ดูกรกัสสป เรานั้นได้ดำริว่า จะพึงพาดผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ ครั้งนั้น เทพดาที่สิงสถิตอยู่ที่ต้นกุ่มบก ทราบความดำริในจิตของเราด้วยใจของตนแล้ว จึงน้อมกิ่งกุ่มลงมาโดยทูลว่า พระพุทธเจ้าข้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงพาดผ้าบังสุกุลไว้บนกิ่งกุ่มนี้ ต้นกุ่มบกนี้นั้นประหนึ่งจะกราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงนำพระหัตถ์มาแล้วน้อมลง ดูกรกัสสป เรานั้นได้ดำริว่า จะพึงผึ่งผ้าบังสุกุล ณ ที่ไหนหนอ

ครั้งนั้น ท้าวสักกะ จอมทวยเทพ ทรงทราบความดำริแห่งจิตของเรา ด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ได้ยกศิลาแผ่นใหญ่มาวางไว้ โดยทูลว่า พระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงผึ่งผ้าบังสุกุลบนศิลาแผ่นนี้ ศิลาแผ่นนี้อันผู้มิใช่มนุษย์ได้ยกมาวางไว้

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ถึงกับท้าวสักกะจอมทวยเทพได้ทำการช่วยเหลือ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสป แล้วประทับอยู่ในไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล

ผ้าบังสุกุล จบ

ปาฏิหาริย์เก็บผลหว้าเป็นต้น

[๔๕] ครั้นล่วงราตรีนั้นไป ชฎิลอุรุเวลกัสสปเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นแล้วจึงกราบทูลภัตตกาลแด่พระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้ว มหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว

พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรกัสสป ท่านไปเถิด เราจะตามไป

พระผู้มีพระภาคทรงส่งชฎิลอุรุเวลกัสสปไปแล้ว ทรงเก็บผลหว้าจากต้นหว้าประจำชมพูทวีป แล้วเสด็จมาประทับนั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน

ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งในโรงบูชาเพลิง แล้วได้ทูลคำนี้ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่มหาสมณะ ท่านมาทางไหน ข้าพเจ้ากลับมาก่อนท่านแต่ท่านยังมานั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน?

ภ. ดูกรกัสสป เราส่งท่านไปแล้ว ได้เก็บผลหว้าจากต้นหว้าประจำชมพูทวีป แล้วมานั่งในโรงบูชาเพลิงนี้ก่อน ดูกรกัสสป ผลหว้านี้แล สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น รส ถ้าท่านต้องการเชิญบริโภคเถิด

อุรุ. อย่าเลย มหาสมณะ ท่านนั่นแหละเก็บผลไม้นี้มา ท่านนั่นแหละ จงฉันผลไม้นี้เถิด

ลำดับนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้เพราะส่งเรามาก่อนแล้ว ยังเก็บผลหว้าจากต้นหว้าประจำชมพูทวีปแล้วมานั่งในโรงบูชาเพลิงก่อนแต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเสวยภัตตาหารของชฎิลอุรุเวลกัสสปแล้ว ประทับอยู่ในไพรสณฑ์ตำบลนั้นแล ครั้นล่วงราตรีนั้นไป ชฎิลอุรุเวลกัสสปไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นแล้ว จึงทูลภัตตกาลแด่พระผู้มีพระภาคว่า ถึงเวลาแล้ว มหาสมณะ ภัตตาหารเสร็จแล้ว

พระผู้มีพระภาคทรงส่งชฎิลอุรุเวลกัสสปไปด้วยพระดำรัสว่า ดูกรกัสสป ท่านไปเถิดเราจักตามไป แล้วทรงเก็บผลมะม่วง ผลมะขามป้อม ผลสมอ ในที่ไม่ไกลต้นหว้าประจำชมพูทวีปนั้น เสด็จไปสู่ภพดาวดึงส์ ทรงเก็บดอกปาริฉัตตกะ แล้วมาประทับนั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน

ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้เห็นพระผู้มีพระภาคประทับนั่งในโรงบูชาเพลิง ครั้นแล้วได้ทูลคำนี้

ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่มหาสมณะ ท่านมาทางไหน ข้าพเจ้ากลับมาก่อนท่าน แต่ท่านยังมานั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกัสสป เราส่งท่านแล้วได้ไปสู่ภพดาวดึงส์ เก็บดอกปาริฉัตตกะแล้วมานั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน ดูกรกัสสป ดอกปาริฉัตตกะนี้แล สมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ เพราะส่งเรามาก่อนแล้วยังไปสู่ภพดาวดึงส์ เก็บดอกปาริฉัตตกะแล้ว มานั่งในโรงบูชาเพลิงก่อน แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ปาฏิหาริย์ผ่าฟืน

[๔๖] ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นปรารถนาจะบำเรอไฟ แต่ไม่อาจจะผ่าฟืนได้

จึงชฎิลเหล่านั้นได้มีความดำริต้องกันว่า ข้อที่พวกเราไม่อาจผ่าฟืนได้นั้น คงเป็นอิทธานุภาพของพระมหาสมณะ ไม่ต้องสงสัยเลย

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะชฎิลอุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป พวกชฎิลจงผ่าฟืนเถิด

ชฎิลอุรุเวลกัสสป รับพระพุทธดำรัสว่า ข้าแต่มหาสมณะ พวกชฎิลจงผ่าฟืนกัน

ชฎิลทั้งหลายได้ผ่าฟืน ๕๐๐ ท่อนคราวเดียวเท่านั้น

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ ถึงกับให้พวกชฎิลผ่าฟืนได้แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ปาฏิหาริย์ก่อไฟ

[๔๗] ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นปรารถนาจะบำเรอไฟ แต่ไม่อาจจะก่อไฟให้ลุกได้

จึงชฎิลเหล่านั้นได้มีความดำริต้องกันว่า ข้อที่พวกเราไม่อาจจะก่อไฟให้ลุกขึ้นได้นั้น คงเป็นอิทธานุภาพของพระมหาสมณะ ไม่ต้องสงสัยเลย

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะชฎิลอุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป พวกชฎิลจงก่อไฟให้ลุกเถิด

ชฎิลอุรุเวลกัสสป รับพระพุทธดำรัสว่า ข้าแต่มหาสมณะ พวกชฎิลจงก่อไฟให้ลุก

ไฟทั้ง ๕๐๐ กอง ได้ลุกขึ้นคราวเดียวกันเทียว

ลำดับนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสป ได้มีความดำริว่าพระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ ถึงกับให้ไฟลุกขึ้นได้ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ปาฏิหาริย์ดับไฟ

[๔๘] ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้นบำเรอไฟกันแล้วไม่อาจดับไฟได้ จึงได้คิดต้องกันว่า ข้อที่พวกเราไม่อาจดับไฟได้นั้น คงเป็นอิทธานุภาพของพระสมณะ ไม่ต้องสงสัยเลย

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะชฎิลอุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป พวกชฎิลจงดับไฟเถิด

ชฎิลอุรุเวลกัสสป รับพระพุทธดำรัสว่า ข้าแต่มหาสมณะ พวกชฎิลจงดับไฟกัน

ไฟทั้ง ๕๐๐ กอง ได้ดับคราวเดียวกันเทียว

ครั้งนั้นแล ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ ถึงกับให้พวกชฎิลดับไฟได้ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ปาฏิหาริย์กองไฟ

[๔๙] ก็โดยสมัยนั้นแล ชฎิลเหล่านั้น พากันดำลงบ้าง ผุดขึ้นบ้าง ทั้งดำทั้งผุดบ้างในแม่น้ำเนรัญชรา ในราตรีหนาวเหมันตฤดู ระหว่างท้ายเดือน ๓ ต้นเดือน ๔ ในสมัยน้ำค้างตก

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงนิรมิตกองไฟไว้ ๕๐๐ กอง สำหรับให้ชฎิลเหล่านั้นขึ้นจากน้ำแล้วจะได้ผิง จึงชฎิลเหล่านั้นได้มีความดำริต้องกันว่า ข้อที่กองไฟเหล่านี้ถูกนิรมิตไว้นั้น คงต้องเป็นอิทธานุภาพของพระมหาสมณะ ไม่ต้องสงสัยเลย

ครั้งนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ ถึงกับนิรมิตกองไฟได้มากมายถึงเพียงนั้น แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ปาฏิหาริย์น้ำท่วม

[๕๐] ก็โดยสมัยนั้นแล เมฆใหญ่ในสมัยที่มิใช่ฤดูกาลยังฝนให้ตกแล้ว ห้วงน้ำใหญ่ได้ไหลนองไปประเทศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่นั้น ถูกน้ำท่วม

ขณะนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า ไฉนหนอ เราพึงบันดาลให้น้ำห่างออกไปโดยรอบ แล้วเสด็จจงกรมอยู่บนภาคพื้น อันมีฝุ่นฟุ้งขึ้นตอนกลาง ครั้นแล้ว จึงทรงบันดาลให้น้ำห่างออกไปโดยรอบ แล้วเสด็จจงกรมอยู่บนภาคพื้น อันมีฝุ่นฟุ้งขึ้นตอนกลาง

ต่อมา ชฎิลอุรุเวลกัสสปกล่าวว่า พระมหาสมณะอย่าได้ถูกน้ำพัดไปเสียเลย ดังนี้ แล้วพร้อมด้วยชฎิลมากด้วยกัน ได้เอาเรือไปสู่ประเทศที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ได้เห็นพระผู้มีพระภาคผู้ทรงบันดาลให้น้ำห่างออกไปโดยรอบแล้ว เสด็จจงกรมอยู่บนภาคพื้นอันมีฝุ่นฟุ้งขึ้นตอนกลาง แล้วได้ทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่มหาสมณะท่านยังอยู่ที่นี่ดอกหรือ?

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ถูกละกัสสป เรายังอยู่ที่นี่ ดังนี้แล้ว เสด็จขึ้นสู่เวหาสปรากฏอยู่ที่เรือ

จึงชฎิลอุรุเวลกัสสปได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มากมีอานุภาพมากแท้ ถึงกับบันดาลไม่ให้น้ำไหลไปได้ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่

ทูลขอบรรพชาและอุปสมบท

[๕๑] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคได้ทรงพระดำริว่า โมฆบุรุษนี้ ได้มีความคิดอย่างนี้มานานแล้วว่า พระมหาสมณะมีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากแท้ แต่ก็ไม่เป็นพระอรหันต์เหมือนเราแน่ถ้ากระไร เราพึงให้ชฎิลนี้สลดใจ แล้วจึงตรัสกะชฎิลอุรุเวลกัสสปว่า ดูกรกัสสป ท่านไม่ใช่พระอรหันต์แน่ ทั้งยังไม่พบทางแห่งความเป็นพระอรหันต์ แม้ปฏิปทาของท่านที่จะเป็นเหตุให้เป็นพระอรหันต์ หรือพบทางแห่งความเป็นพระอรหันต์ก็ไม่มี

ทีนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปได้ซบเศียรลงที่พระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระผู้มีพระภาคว่า ขอข้าพระพุทธเจ้าพึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรกัสสป ท่านเป็นผู้นำ เป็นผู้ฝึกสอน เป็นผู้เลิศ เป็นหัวหน้าเป็นประธานของชฎิล ๕๐๐ คน ท่านจงบอกกล่าวพวกนั้นก่อน พวกนั้นจักทำตามที่เข้าใจ

ลำดับนั้น ชฎิลอุรุเวลกัสสปเข้าไปหาชฎิลเหล่านั้น ครั้นแล้ว ได้แจ้งความประสงค์ต่อชฎิลเหล่านั้นว่า ผู้เจริญทั้งหลาย เราปรารถนาจะประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ ท่านผู้เจริญทั้งหลาย จงทำตามที่เข้าใจชฎิลพวกนั้นกราบเรียนว่า พวกข้าพเจ้าเลื่อมใสยิ่งในพระมหาสมณะมานานแล้ว ขอรับถ้าท่านอาจารย์จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ พวกข้าพเจ้าทั้งหมดก็จักประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะเหมือนกัน

ต่อมา ชฎิลเหล่านั้นได้ลอยผม ชฎา เครื่องบริขาร และเครื่องบูชาเพลิงในน้ำ แล้วพากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซบเศียรลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระผู้มีพระภาคว่า

ขอพวกข้าพระองค์พึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้แล้ว ได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าว ดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น

[๕๒] ชฎิลนทีกัสสป ได้เห็น ผม ชฎา เครื่องบริขาร และเครื่องบูชาเพลิงลอยน้ำมา ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า อุปสรรคอย่าได้มีแก่พี่ชายเราเลย จึงส่งชฎิลไปด้วยคำสั่งว่า พวกเธอจงไป จงรู้พี่ชายของเราดังนี้แล้ว ทั้งตนเองกับชฎิล ๓๐๐ คน ได้เข้าไปหาท่านพระอุรุเวลกัสสป แล้วเรียนถามว่า ข้าแต่พี่กัสสป พรหมจรรย์นี้ประเสริฐแน่หรือ?

พระอุรุเวลกัสสปตอบว่า แน่ละเธอ พรหมจรรย์นี้ประเสริฐ

หลังจากนั้น ชฎิลเหล่านั้น ลอยผม ชฎา เครื่องบริขารและเครื่องบูชาเพลิงในน้ำ แล้วพากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซบเศียรลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบท ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ขอพวกข้าพระพุทธเจ้าพึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้แล้ว ได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น

[๕๓] ชฎิลคยากัสสปได้เห็นผม ชฎา เครื่องบริขาร และเครื่องบูชาเพลิง ลอยน้ำมา ครั้นแล้ว ได้มีความดำริว่า อุปสรรคอย่าได้มีแก่พี่ชายทั้งสองของเราเลย แล้วส่งชฎิลไปด้วยคำสั่งว่า พวกเธอจงไป จงรู้พี่ชายทั้ง ๒ ของเรา ดังนี้แล้ว ทั้งตนเองกับชฎิล ๒๐๐ คน ได้เข้าไปหาท่านพระอุรุเวลกัสสป แล้วเรียนถามว่า ข้าแต่พี่กัสสป พรหมจรรย์นี้ประเสริฐแน่หรือ?

พระอุรุเวลกัสสปตอบว่า แน่ละเธอ พรหมจรรย์นี้ประเสริฐ

หลังจากนั้น ชฎิลเหล่านั้นลอยผม ชฎา เครื่องบริขาร และเครื่องบูชาเพลิงในน้ำแล้วพากันเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาค ซบเศียรลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบท ต่อพระผู้มีพระภาคว่า ขอพวกข้าพระพุทธเจ้าพึงได้บรรพชา พึงได้อุปสมบทในสำนักพระผู้มีพระภาค พระพุทธเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พวกเธอจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้แล้ว ได้ตรัสต่อไปว่า ธรรมอันเรากล่าวดีแล้ว พวกเธอจงประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด

พระวาจานั้นแล ได้เป็นอุปสมบทของท่านผู้มีอายุเหล่านั้น

[๕๔] พวกชฎิลนั้น ผ่าฟืน ๕๐๐ ท่อนไม่ได้ แล้วผ่าได้ ก่อไฟไม่ติด แล้วก่อไฟติดขึ้นได้ ดับไฟไม่ดับ แล้วดับได้ ด้วยการเพ่งอธิษฐานของพระผู้มีพระภาค พระผู้มีพระภาคทรงนิรมิตกองไฟไว้ ๕๐๐ กอง

ปาฏิหาริย์ ๓,๕๐๐ วิธี ย่อมมีโดยนัยนี้

อาทิตตปริยายสูตร

[๕๕] ครั้นพระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตำบลอุรุเวลา ตามพระพุทธาภิรมย์แล้ว เสด็จจาริกไปโดยมรรคาอันจะไปสู่ตำบลคยาสีสะ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ๑,๐๐๐ รูป ล้วนเป็นปุราณชฎิล

ได้ยินว่า พระองค์ประทับอยู่ที่ตำบลคยาสีสะ ใกล้แม่น้ำคยานั้น พร้อมด้วยภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป

ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาครับสั่งกะภิกษุทั้งหลาย ว่าดังนี้

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน ก็อะไรเล่าชื่อว่าสิ่งทั้งปวงเป็นของร้อน?

ดูกรภิกษุทั้งหลาย จักษุเป็นของร้อน รูปทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยจักษุเป็นของร้อนสัมผัสอาศัยจักษุเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์ เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร?

เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น โสตเป็นของร้อน เสียงทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยโสตเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยโสตเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร?

เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น....

ฆานะเป็นของร้อน กลิ่นทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยฆานะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยฆานะเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะฆานะสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร? เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น...

ชิวหาเป็นของร้อน รสทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยชิวหาเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยชิวหาเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร?

เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น...

กายเป็นของร้อน โผฏฐัพพะทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยกายเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยกายเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่สุขมิใช่ทุกข์ ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้น ก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร?

เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น...

ฆานะเป็นของร้อน ธรรมทั้งหลายเป็นของร้อน วิญญาณอาศัยฆานะเป็นของร้อน สัมผัสอาศัยฆานะเป็นของร้อน ความเสวยอารมณ์เป็นสุขเป็นทุกข์หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้นก็เป็นของร้อน ร้อนเพราะอะไร?

เรากล่าวว่า ร้อนเพราะไฟคือราคะ เพราะไฟคือโทสะ เพราะไฟคือโมหะ ร้อนเพราะความเกิด เพราะความแก่และความตาย ร้อนเพราะความโศก เพราะความรำพัน เพราะทุกข์กาย เพราะทุกข์ใจ เพราะความคับแค้น...

ดูกรภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้ฟังแล้วเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูปทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณอาศัยจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์ มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสต ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียงทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณอาศัยโสต ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยโสต ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่นทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่าย

แม้ในวิญญาณอาศัยฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะฆานะสัมผัสเป็นปัจจัย... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรสทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณอาศัยชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยชิวหา ย่อม เบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณอาศัยกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย... ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรมทั้งหลาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณอาศัยฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัมผัสอาศัยฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในความเสวยอารมณ์ที่เป็นสุขเป็นทุกข์ หรือมิใช่ทุกข์มิใช่สุข ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมสิ้นกำหนัด เพราะสิ้นกำหนัด จิตก็พ้น เมื่อจิตพ้นแล้ว ก็รู้ว่าพ้นแล้ว อริยสาวกนั้นทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์ได้อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นอีกเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี

ก็แล เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสไวยากรณภาษิตนี้ อยู่จิตของภิกษุ ๑,๐๐๐ รูปนั้น พ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น

อาทิตตปริยายสูตร จบ

ชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ ด้วยสติปัฏฐาน ๔ ในธัมมานุปัสนา ด้วยอายตนะบรรพ จากการฟังธรรมอาทิตตปริยายสูตร

***เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔. หน้าที่ ๓๖ - ๕๐.*

จากพระสูตร เราจะได้เห็นร่องรอยของความคิด ความเห็น และอารมณ์ของชฎิลอุรุเวลากัสปะและบริวารว่าเป็นอย่างไร และได้เห็นพระมหากรุณาธิคุณ พระปัญญาธิคุณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงใช้เวลาและวิธีการมากมาย เพื่อความเกื้อกูลด้วยบริสุทธิคุณ จนชฎิลทั้งหมดได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เราทราบแล้วก็จะได้นำมาเทียบเคียงกับร่องรอยในอารมณ์จิตของเราได้ง่ายขึ้น เพื่อแนวทางการปฏิบัติตามครรลองแห่งทิฏฐิของตนเอง ชฎิล ๓ พี่น้อง พร้อมด้วยบริวาร ๑,๐๐๐ คน ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ จะนำมาสังยุตด้วยธรรมสติปัฏฐาน ๔ ในธัมมานุปัสนา ด้วยหมวดอายตนะบรรพ จากการฟังธรรมอาทิตตปริยายสูตร

โปรดพระเจ้าพิมพิสาร เสด็จพระนครราชคฤห์ครั้งแรก

[๕๖] ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ตำบลคยาสีสะ ตามพระพุทธาภิรมย์แล้วเสด็จจาริกไปโดยมรรคา อันจะไปสู่พระนครราชคฤห์ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จำนวน ๑,๐๐๐ รูป ล้วนเป็นปุราณชฎิล เสด็จจาริก โดยลำดับ ถึงพระนครราชคฤห์แล้วทราบว่า พระองค์ประทับอยู่ใต้ต้นไทรชื่อสุประดิษฐเจดีย์ ในสวนตาลหนุ่ม เขตพระนครราชคฤห์นั้น

[๕๗] พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนามาคธราช ได้ทรงสดับข่าวถนัดแน่ว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยตระกูล เสด็จพระนครราชคฤห์ โดยลำดับ ประทับอยู่ใต้ต้นไทรชื่อสุประดิษฐเจดีย์ ในสวนตาลหนุ่ม เขตพระนครราชคฤห์ ก็แลพระกิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นทรงเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ สมบูรณ์ด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดี ทรงทราบโลกทรงเป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทพและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัด ด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เอง แล้วทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพ และมนุษย์ ให้รู้ ทรงแสดงธรรมงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะบริบูรณ์บริสุทธิ์ อนึ่ง การเห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น เป็นความดี

หลังจากนั้น พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนามาคธราช ทรงแวดล้อมด้วยพราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ๑๒ นหุต (๑๒๐,๐๐๐ คน) เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค ครั้นถึง จึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนพราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ๑๒ นหุตนั้นแล บางพวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกได้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอให้เป็นที่บันเทิงเป็นที่ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประคองอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคประทับแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศนามและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งบางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

ครั้งนั้น พราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ๑๒ นหุตนั้น ได้มีความดำริว่า พระมหาสมณะประพฤติพรหมจรรย์ในท่านอุรุเวลกัสสป หรือว่าท่านอุรุเวลกัสสปประพฤติพรหมจรรย์ในพระมหาสมณะ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความดำริในใจของพราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ๑๒ นหุตนั้น ด้วยพระทัยของพระองค์ ได้ตรัสกะท่านพระอุรุเวลกัสสปด้วยพระคาถาว่า ดังนี้

ดูกรท่านผู้อยู่ในอุรุเวลามานาน เคยเป็นอาจารย์สั่งสอนหมู่ชฎิลผู้ผอม เพราะกำลังพรตท่านเห็นเหตุอะไร จึงยอมละเพลิงเสียเล่า?

ดูกรกัสสป เราถามเนื้อความนี้กะท่าน ท่านละเพลิงที่บูชาเสียทำไมเล่า?

ท่านพระอุรุเวลกัสสปทูลตอบว่า ยัญทั้งหลายกล่าวยกย่องรูปเสียงและรสที่น่าปรารถนา และสตรีทั้งหลาย ข้าพระพุทธเจ้ารู้ว่านั่นเป็นมลทินในอุปธิทั้งหลายแล้ว เพราะเหตุนั้น จึงไม่ยินดี ในการเซ่นสรวง ในการบูชา

พระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า ดูกรกัสสป ก็ใจของท่านไม่ยินดีแล้วในอารมณ์ คือรูป เสียง และรส เหล่านั้น ดูกรกัสสป ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น ใจของท่านยินดีในสิ่งไรเล่า ในเทวโลกหรือมนุษยโลก ท่านจงบอกข้อนั้นแก่เรา?

ท่านพระอุรุเวลกัสสปทูลตอบว่า ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็นทางอันสงบ ไม่มีอุปธิ ไม่มีกังวล ไม่ติดอยู่ในกามภพ ไม่มีภาวะเป็นอย่างอื่น ไม่ใช่ธรรมที่ผู้อื่นแนะให้บรรลุ เพราะฉะนั้น จึงไม่ยินดี ในการเซ่นสรวง ในการบูชา

[๕๘] ลำดับนั้น ท่านพระอุรุเวลกัสสปลุกจากอาสนะ ห่มผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่า ซบเศียรลงที่พระบาทของพระผู้มีพระภาค แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้าพระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระพุทธเจ้า ข้าพระพุทธเจ้าเป็นสาวก พระพุทธเจ้าข้า

ลำดับนั้น พราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ทั้ง ๑๒ นหุตนั้น ได้มีความเข้าใจว่า ท่านพระอุรุเวลกัสสปประพฤติพรหมจรรย์ ในพระมหาสมณะ

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคทรงทราบความปริวิตกแห่งจิตของพราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ทั้ง ๑๒ นหุตนั้น ด้วยพระทัยของพระองค์แล้ว ทรงแสดงอนุปุพพิกถา คือทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัคคกถา โทษ ความต่ำทราม ความเศร้าหมองของกามทั้งหลาย และอานิสงส์ในความออกจากกาม

เมื่อพระผู้มีพระภาคทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดวงตาเห็นธรรม ปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน ว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้น ทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่พราหมณ์คหบดี ชาวมคธ ๑๑ นหุต ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข ณ ที่นั่งนั้นแล ดุจผ้าที่สะอาด ปราศจากมลทิน ควรได้รับน้ำย้อมเป็นอย่างดี ฉะนั้น

พราหมณ์คหบดี อีก ๑ นหุต แสดงตนเป็นอุบาสก

[๕๙] ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสาร จอมเสนามาคธราช ได้ทรงเห็นธรรมแล้ว ได้ทรงบรรลุธรรมแล้ว ได้ทรงรู้ธรรมแจ่มแจ้งแล้ว ทรงมีธรรมอันหยั่งลงแล้ว ทรงข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศจากถ้อยคำแสดงความสงสัย ทรงถึงความเป็นผู้แกล้วกล้า

สรุปธรรม อนุปุพพิกถา ที่ทรงแสดงในครั้งนี้ ในขณะที่ประชาชน ๑๒๐,๐๐๐ คน มีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประธาน ฟังธรรมไปพร้อมน้อมจิตไปตามกระแสพระสัทธรรม เมื่อสิ้นสุดลงด้วยธรรมอริยสัจ ได้ดวงตาเห็นธรรม ๑๑๐,๐๐๐ คน บรรลุธรรม เป็นพระโสดาบัน ที่เหลืออีก ๑๐,๐๐๐ คน ขอถึงพระรัตนตรัย ตลอดชีวิต มีพระเจ้าพิมพิสาร เป็นประธาน

**เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๔. หน้าที่ ๕๐ - ๕๓.

จากพระสูตร พอจะช่วยให้เราเข้าใจและเห็นได้ว่า ประชาชนคนธรรมดาจำนวนมาก ยังไม่รู้จักพระพุทธเจ้า ยังไม่เคยฟังธรรมมาก่อน แต่ในขณะที่ฟังพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแสดงพระสัทธรรมอันงดงามพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ ตั้งแต่ในเบื้องต้น ในท่ามกลางและในที่สุด ประชาชนคนทั้งหลายเหล่านั้นเอาใจติดตามกระแสแห่งธรรม ไปตามเป็นจริง ก็ได้เห็นจริงตามพระพุทธดำรัส แล้วได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยะบุคคล ชั้นพระโสดาบัน เมื่อจบคำพระเทศนา ด้วยพระธรรมเทศนา อนุปุพพิกถา เริ่มต้นด้วยเรื่องทาน จบลงด้วย อริยสัจ ๔ เมื่อจะสังยุตธรรมลงในสติปัฏฐาน ๔ คือ เจริยธรรมานุปัสนา ในหมวดอริยสัจบรรพ

พระมหากัสสปเถระ
เอตทัคคะในทางผู้ทรงธุดงค์

พระมหากัสสปะ เป็นบุตรของกปิลพราหมณ์ ตระกูลกัสสปะในบ้านมหาติฏฐะ แคว้นมคธ ชื่อเดิมของท่านคือ “ปิปผลิ” แต่คนทั่วไปมักเรียกท่านตามวงศ์ตระกูล ว่า “กัสสปะ” เมื่อท่านอายุได้ ๒๐ ปี ได้ทำการอาวาหมงคลกับนางภัททกาปิลานี ซึ่งเป็นสาวงามวัย ๑๖ ปี ธิดาของพราหมณ์ตระกูลโกลิยะ ณ เมืองสาคลนคร แคว้นมคธ

ปิปผลิมาณพถูกแปลงสาร

เมื่อปิปผลิมาณพ อายุได้ ๒๐ ปี บิดามารดาได้ปรึกษากันว่าจะหาภรรยาให้แก่บุตรชาย จึงได้มอบเงินและทองให้แก่พราหมณ์ ๘ คน เพื่อสืบแสวงหาสาวงามที่มีฐานะเสมอกัน พราหมณ์เหล่านั้น เที่ยวสืบแสวงหาไปตามเมืองต่างๆ มาจนถึงสาคลนคร ได้พบธิดาของโกลิยพราหมณ์ นามว่า “ภัททกาปิลานี” วัย ๑๖ ปี เป็นที่ถูกอกถูกใจยิ่ง จึงสู่ขอกับบิดามารดาของนาง ตกลงแล้วได้มอบสิ่งของเงินและทองหมั้น กำหนดวันอาวาหมงคลแล้ว กลับไปแจ้งข่าวสารแก่กปิลพราหมณ์

ปิปผลิมาณพ ได้ทราบข่าวสารนั้นแล้วรู้สึกไม่สบายใจ เพราะตนไม่มีความปรารถนาจะแต่งงาน จึงหลบเข้าไปในห้อง เขียนจดหมายบรรยายความประสงค์ของตนให้นางทราบ ว่า “ตนไม่ปรารถนาจะแต่งงาน ขอให้นางจงแต่งงานกับชายที่มีชาติตระกูลเสมอกัน และอยู่ครองชีวิตคู่ด้วยความสุขสำราญเถิด ส่วนข้าพเจ้าจะออกบวช” เมื่อเขียนเสร็จแล้ว ก็มอบให้คนใช้สนิทนำไปส่งให้แก่นางภัททกาปิลานี

แม้นางภัททกาปิลานีก็มีใจตรงกัน และได้เขียนจดหมายซึ่งมีใจความเหมือนกัน มอบให้คนรับใช้นำไปส่งให้แก่ปิปผลิมาณพ บังเอิญคนถือจดหมายทั้งสองฝ่ายมาพบกันระหว่างทาง ทักทายปราศรัยถามไถ่กิจธุระของกันและกัน แล้วนำจดหมายทั้งสองฉบับออกอ่าน ทราบความโดยตลอด แล้วฉีกทำลายทิ้ง แล้วเขียนจดหมายขึ้นมาใหม่ บรรยายความรักแก่กันและกัน แล้วนำไปส่งให้แก่เจ้านายของตน การอาวาหมงคลระหว่างคนทั้งสองจึงเกิดขึ้น

ภายหลังจากแต่งงานกันแล้ว การครองคู่ของคนทั้งสองนั้น ไม่เหมือนสามีภรรยาคู่อื่นๆ เพราะสักแต่ว่าอยู่ร่วมห้องกันเท่านั้น ต่างก็ไม่มีจิตคิดจะร่วมสังวาสกัน แม้เวลาจะขึ้นเตียงนอนก็ขึ้นกันคนละข้าง มีแจกันดอกไม้ตั้งอยู่ตรงกลางเตียง ตลอดระยะเวลาที่ทั้งสองอยู่ร่วมกันนั้น มิได้สัมผัสถูกต้องกันเลย จึงไม่มีบุตรหรือธิดาสืบสกุล

เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรมแล้ว ทรัพย์สมบัติและหน้าที่การงานทุกอย่าง จึงเป็นภาระของสองสามีภรรยา และเนื่องจากตระกูลทั้งสองเป็นตระกูลมหาเศรษฐีมีทรัพย์มาก เมื่อรวมสองตระกูลเข้าเป็นตระกูลเดียวกันแล้ว ทรัพย์สมบัติก็ยิ่งมากมายมหาศาล มีสัตว์เลี้ยง และคนงานจำนวนมาก สองสามีภรรยาต้องบริหาร สั่งการทุกอย่าง

จนกระทั่งวันหนึ่ง ในขณะที่ปิปผลิกำลังตรวจดูทาส และกรรมกรทำงานอยู่ในไร่นา ได้เห็นนกกาจิกกินสัตว์น้อย มีไส้เดือน เป็นต้น ก็รู้สึกสงสารและสลดใจที่สัตว์เหล่านั้น ต้องตายเพราะตนเป็นเหตุ ส่วนนางภัททกาปิลานี ก็ให้คนนำเมล็ดถั่วงาออกมาตากที่ลานหน้าบ้าน เห็นหมู่นกกามาจิกกินตัวหนอน และแมลงต่างๆ ก็เกิดความสงสารและสลดใจ เช่นกัน เมื่อสองสามีภรรยามีโอกาสอยู่กันตามลำพังได้สนทนาถึงเรื่องความในใจของกันและกันแล้ว จากนั้น ทั้งสองก็มีความคิดตรงกันว่า “ผู้อยู่ครองเรือน แม้จะไม่ได้ลงมือทำการงานเอง แต่ก็ต้องคอยรับบาปที่ทาสและกรรมกรทำให้” จึงเกิดความเบื่อหน่ายเพศฆราวาส พร้อมใจกันสละทรัพย์สมบัติทั้งหมด ให้ญาติและบริวาร

ส่วนทั้งสองสามีภรรยาพากันออกบวช จัดหาผ้ากาสาวพัสตร์และบริขารพากันปลงผม แล้วครองผ้ากาสาวพัสตร์ อธิษฐานเพศบรรพชิตบวชอุทิศต่อพระอรหันต์ในโลก แล้วเดินร่วมทางกันไป พอถึงทาง ๒ แพร่ง จึงแยกทางกัน ปิปผลิไปทางขวา ส่วนนางภัททกาปิลานีไปทางซ้าย นางเดินทางไปพบสำนักปริพาชก แล้วได้เข้าไปขอบวชในสำนักนั้น เนื่องด้วยขณะนั้น พระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงอนุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ต่อเมื่อพระนางปชาบดีโคตรมีได้บวชแล้ว นางจึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระเถระ ศึกษาพระกรรมฐาน บำเพ็ญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหัตผล

อุปสมบทด้วยวิธีโอวาท ๓ ข้อ

ปิปผลิเดินทางไปตามลำดับ ได้พบพระผู้มีพระภาคเสด็จประทับที่ภายใต้ร่มไทร ระหว่างกรุงราชคฤห์กับนาลันทา เห็นพุทธจริยาน่าเลื่อมใส แปลกกว่านักบวชอื่นๆ ที่ตนเคยพบมา ปลงใจเชื่อว่าต้องเป็นพระอรหันต์แน่นอน จึงน้อมกายกราบถวายบังคมแทบพระบาท กราบทูลขออุปสมบทในพระพุทธศาสนา พระพุทธองค์ประทานการอุปสมบทด้วยวิธีให้รับโอวาท ๓ ข้อ เรียกว่า “โอวาทปฏิคคหณูปสัมปทา”

โอวาท ๓ ข้อนั้นคือ

๑) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักตั้งความละอายและความเกรงใจไว้ในภิกษุทั้งที่เป็นพระเถระ ผู้เฒ่า ผู้มีพรรษาปานกลาง และทั้งผู้บวชใหม่

๒) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจักฟังธรรม บทใดบทหนึ่งอันประกอบด้วยกุศลด้วยความตั้งใจฟังโดยเคารพ และพิจารณาจดจำเนื้อความธรรมบทนั้น

๓) กัสสปะ เธอพึงศึกษาว่า เราจะไม่ละสติไปในกาย คือ พิจารณากายเป็นอารมณ์โดยสม่ำเสมอ

[๕๒๓] ครั้งนั้นแล ท่านมหากัสสปจึงกล่าวกะท่านพระอานนท์ ว่า อาวุโส อานนท์ ภิกษุณีถุลลนันทา ยังไม่ทันพิจารณา ก็กล่าววาจาพล่อยๆ เพราะเราเองปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ไม่นึกเลยว่าเราบวชอุทิศศาสดาอื่น นอกจากพระผู้มีพระภาคผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ครั้งก่อน เมื่อเรายังเป็นคฤหัสถ์เคยคิดว่า ฆราวาสช่างคับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี บรรพชาปลอดโปร่ง ผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์ บริบูรณ์ โดยส่วนเดียว ประดุจสังข์ขัดไม่ใช่ทำได้ง่ายนัก ทางที่ดีเราควรปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต สมัยต่อมา เราทำผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่า ปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต อุทิศเฉพาะท่านผู้เป็นพระอรหันต์ในโลก เมื่อบวชแล้วยังเดินไปสิ้นระยะทางไกล ได้พบพระผู้มีพระภาค ระหว่างเมืองราชคฤห์กับบ้านนาฬันทคาม กำลังประทับนั่งอยู่ ณ พหุปุตตเจดีย์ พอพบเข้าแล้วก็รำพึงอยู่ว่า เราพบพระศาสดา ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสุคต ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วย เราพบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เป็นอันพบพระผู้มีพระภาคด้วยอาวุโส เรานั้น จึงซบเศียรเกล้าลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาค ณ ที่นั้นเอง ได้กราบทูลกะพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ ข้าพระองค์เป็นสาวก ดังนี้

[๕๒๔] เมื่อเรากราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะเราว่า ดูกรกัสสป ผู้ใดเล่ายังไม่ทราบชัดถึงสาวกผู้ประมวลมาด้วยจิตทั้งหมด อย่างนี้แล้วจะพึงพูดว่ารู้ ยังไม่เห็นเลยจะพึงพูดว่าเห็นศีรษะของบุคคลนั้นพึงแตก ดูกรกัสสป แต่เรารู้อยู่ จึงพูดว่ารู้ เห็นอยู่ จึงพูดว่าเห็น เพราะเหตุนั้นแหละกัสสป **เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเข้าไปตั้งหิริโอตตัปปะอย่างแรงกล้า ในภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นเถระ ผู้นวกะ ผู้มัชฌิมะ เราจักฟังธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งประกอบด้วยกุศลจักกระทำธรรมนั้นทั้งหมดให้เกิดประโยชน์ ใส่ใจถึงธรรมนั้น ทั้งหมด จักประมวลมาด้วย จิตทั้งหมด เงี่ยโสตสดับพระธรรม เราจักไม่ละกายคตาสติ ที่สหรคตด้วยกุศลความสำราญดูกรกัสสป เธอพึงศึกษาอย่างนี้แหละ** ดูกรอาวุโส พระผู้มีพระภาคทรงโอวาทเราด้วยพระโอวาทนี้เสด็จลุกจากอาสนะแล้วทรงหลีกไป ดูกรอาวุโสเราเป็นหนี้ บริโภคก้อนข้าวของราษฎรถึง ๑ สัปดาห์ วันที่ ๘ พระอรหันตผลจึงปรากฏขึ้น

คราวนั้นพระผู้มีพระภาคเสด็จหลีกจากหนทางตรงไปยังโคนต้นไม้แห่งหนึ่ง เราจึงเอาผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าปูเป็น ๔ ชั้นถวาย แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคประทับนั่งบนผ้าผืนนี้ เพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนาน ดูกรอาวุโส พระผู้มีพระภาคก็ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดถวาย ครั้นประทับนั่งแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสกะเราว่า กัสสปผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าของเธอผืนนี้อ่อนนุ่ม เราก็กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคได้โปรดอนุเคราะห์ทรงรับผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าของข้าพระองค์เถิด พระองค์ตรัสว่า ดูกรกัสสป เธอจักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าป่าน ซึ่งยังใหม่หรือ เราก็กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จักครองผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าป่าน ซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาค ดังนี้

[๕๒๕] ดูกรอาวุโส เราได้มอบถวายผ้าสังฆาฏิแห่งผ้าที่เก่าแต่พระผู้มีพระภาค และได้รับผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าป่านซึ่งยังใหม่ของพระผู้มีพระภาค ดูกรอาวุโส ก็เมื่อบุคคลจะพูดให้ถูกพึงพูดถึงผู้ใดว่า บุตรผู้เกิดแต่อก เกิดแต่พระโอฐ ของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระธรรม อันธรรมนิรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท จึงรับผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าป่านซึ่งยังใหม่ เขาเมื่อจะพูดให้ถูกพึงพูดถึงผู้นั้นคือเราว่า บุตรผู้เกิดแต่อก เกิดแต่พระโอฐของพระผู้มีพระภาค เกิดแต่พระธรรมอันธรรมนิรมิตแล้ว เป็นธรรมทายาท รับผ้าบังสุกุลที่ทำด้วยผ้าป่านซึ่งยังใหม่

[๕๒๖] ดูกรอาวุโส เราหวังสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม แล้วเข้าถึงปฐมฌานมีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดแต่วิเวกอยู่ ดูกรอาวุโสเราหวัง

[อนุปุพพวิหารสมาบัติ ๙ และอภิญญา ๙ มีเปยยาลอย่างนี้]

[๕๒๗] ดูกรอาวุโส เราทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะสิ้นไป ด้วยปัญญาอันรู้ยิ่งเองในทิฏฐธรรม เข้าถึงอยู่ผู้ใดสำคัญเราว่า ควรปกปิดด้วยอภิญญา ๖ ผู้นั้นก็ควรสำคัญช้าง ๗ ศอก หรือ ๗ ศอกครึ่งว่า จะพึงปกปิดด้วยใบตาลได้

***เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๖. หน้าที่ ๒๔๑ - ๒๔๔.*

ได้รับยกย่องในทางผู้ทรงธุดงค์

เมื่อท่านอุปสมบทแล้วทำความเพียรไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัตผล หลังจากอุปสมบทได้ ๘ วัน พุทธบริษัททั้งหลายรู้จักท่านในนาม “พระมหากัสสะ” ท่านได้ช่วยรับภารธุระอบรมสั่งสอนพระภิกษุและพุทธบริษัทอื่นๆ จนมีภิกษุเป็นบริวารจำนวนมาก ท่านมีปกติสมาทานธุดงค์ ๓ ประการ อย่างเคร่งครัด คือ

๑) ถือการนุ่งห่มบังสุกุลเป็นวัตร

๒) ถือการเที่ยวบิณฑบาตเป็นวัตร

๓) ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร

เพราะการปฏิบัติในธุดงค์คุณทั้ง ๓ ประการนี้อย่างเคร่งครัด พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องท่านในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางผู้ทรงธุดงค์ นอกจากนี้ พระบรมศาสดายังทรงยกย่องท่านในทางอื่นๆ อีกหลายประการ กล่าวคือ

แล้วทรงยกย่องท่านอีก ๔ ประการคือ

๑) กัสสปะ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เสมอด้วยตถาคต เป็นผู้มักน้อยสันโดษภิกษุทั้งหลายควรถือเป็นแบบอย่าง

๒) กัสสปะ เมื่อเธอเข้าไปใกล้ตระกูลแล้ว ชักกายและใจออกห่างประพฤติตนเป็นคนใหม่ ไม่คุ้นเคยไม่คะนองกาย วาจา และใจ ในสกุลเป็นนิตย์ จิตไม่ข้องอยู่ในสกุลนั้นตั้งจิตเป็นกลางว่า “ผู้ใคร่ลาภจงได้ลาภ ผู้ใคร่บุญจงได้บุญ ตนได้ลาภแล้วมีจิตเป็นฉันใด ผู้อื่นก็มีใจเป็นฉันนั้น”

๓) กัสสปะ มิจิตประกอบด้วยเมตตา กรุณา แสดงธรรมแก่ผู้อื่น

๔) ทรงแลกเปลี่ยนผ้าสังฆาฏิกับท่านไปใช้สอย ทรงสอนภิกษุให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ โดยยกพระมหากัสสปะขึ้นเป็นตัวอย่าง

พระมหากัสสปะเถระ เป็นประธานปฐมสังคายนา

ด้วยความที่ท่านเป็นผู้ยินดีในการอยู่ป่า มักน้อย สันโดษ ประวัติของท่านจึงไม่ค่อยโดดเด่นเป็นที่รู้จักกันมากนัก จวบจนสมัยที่พระบรมศาสดาปรินิพพานได้ ๗ วัน ขณะที่ท่านกำลังเดินทางพร้อมด้วยภิกษุบริวารของท่านเพื่อไปเข้าเฝ้าประบรมศาสดา ได้ทราบข่าวจากอาชีวกว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าปรินิพพานแล้ว ทำให้ภิกษุทั้งหลายที่เป็นปุถุชนพากันร่ำไห้เสียใจรำพึงรำพันถึงพระบรมศาสดา แต่มีภิกษุวัยชรานามว่า สุภัททะพูดห้ามปรามภิกษุเหล่านั้นมิให้ร้องไห้โดยกล่าวว่า “ท่านทั้งหลาย อย่าร้องไห้เสียใจไปเลย พระพุทธองค์ปรินิพพานเสียได้ก็ดีแล้ว ต่อไปนี้พวกเราพ้นจากอำนาจของพระศาสดาแล้ว จะทำอะไรก็ย่อมได้ ไม่มีใครมาบังคับว่ากล่าวห้ามปรามพวกเราอีกแล้ว” พระเถระ ได้ฟังคำของพระสุภัททะแล้วเกิดความสังเวชสลดใจว่า “พระพุทธองค์ปรินิพพานได้เพียง ๗ วัน ยังมีผู้กล่าวจ้วงจาบล่วงเกินพระธรรมวินัยถึงเพียงนี้ ต่อไปภายหน้าก็คงจะหาผู้เคารพในพระธรรมวินัยได้ยากยิ่ง” ด้วยคำพูดของพระสุภัททะเพียงเท่านี้ หลังจากถวายพระเพลิงพระบรมศพแล้ว ท่านได้ชักชวนพระเถระผู้เป็นพระอรหันต์ ประชุมกันทำปฐมสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นหมวดหมู่ เป็นตัวแทนองค์พระบรมศาสดาปกครองหมู่สงฆ์ต่อไป

สาระสำคัญของปฐมสังคายนา

๑) พระมหากัสสปะเถระ เป็นประธาน มีหน้าที่ซักถามเกี่ยวกับพระธรรมวินัย

๒) พระอุบาลี เป็นผู้ชี้แจงเกี่ยวกับขอบัญญัติพระวินัย

๓) พระอานนท์ เป็นผู้ชี้แจงเกี่ยวกับพระสูตร และพระอภิธรรม

๔) กระทำที่ถ้ำสัตตบรรณคูหา แห่งภูเขาเวภารบรรพต กรุงราชคฤห์

๕) พระเจ้าอชาตศัตรู เป็นองค์ศาสนูปถัมภ์

๖) กระทำอยู่ ๗ เดือน จึงสำเร็จ

ชีวิตในบั้นปลาย

ในคัมภีร์พระสาวกนิพพานกล่าวว่า พระมหากัสสปะเถระ เมื่อทำหน้าที่เป็นประธานในการทำปฐมสังคายนาแล้ว ได้พักอยู่ที่พระเวฬุวันมหาวิหาร กรุงราชคฤห์ ดำรงอยู่ถึง ๑๒๐ ปี ก่อนที่ท่านจะนิพพาน ๑ วัน ท่านได้ตรวจดูอายุสังขารของท่านแล้วทราบว่าจะอยู่ได้อีกเพียงวันเดียวเท่านั้น ท่านจึงประชุมบรรดาภิกษุผู้เป็นศิษย์ของท่านแล้วให้โอวาทเป็นครั้งสุดท้าย สั่งสอนภิกษุผู้ยังเป็นปุถุชน มิให้เสียใจกับการจากไปของท่าน ให้พยายามทำความเพียรและอย่าประมาทแล้วพระเถระก็เข้าไปถวายพระพรลาพระเจ้าอชาตศัตรู จากนั้น ท่านได้พาหมู่ภิกษุไปยังภูเขากุกกุฏสัมปาตบรรพต แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ และให้โอวาทแก่พุทธบริษัท

แล้วอธิษฐานจิตขอให้ภูเขาทั้ง ๓ ลูก มารวมเป็นลูกเดียวกัน ซึ่งในภูเขาทั้ง ๓ ลูกนั้น มีภูเขาเวภารบรรพต สถานที่ทำปฐมสังคายนารวมอยู่ด้วย แล้วท่านก็ดับขันธ์เข้าสู่พระนิพพาน ณ ที่นั้น ท่านยังอธิษฐานขอให้สรีระของท่านยังคงสภาพเดิมไม่สูญสลาย จนกระทั่งพระศาสนาพระศรีอริยเมตไตร ซึ่งพระองค์จะพาหมู่ภิกษุสงฆ์มายังภูเขากุกกุฏสัมปาตบรรพต แล้วยกสรีระของพระเถระวางบนพระหัตถ์ขวาชูขึ้น ประกาศสรรเสริญคุณของพระเถระแล้ว เตโชธาตุก็จะเกิดขึ้นเผาสรีระของท่านบนฝ่าพระหัตถ์ของพระศรีอริยเมตไตรพุทธเจ้านั้น

พระมหากัสสปะได้ฟังโอวาส ๓ แล้วปฏิบัติทำความเพียรเพียง ๗ วัน ก็บรรลุมรรคผล เป็นผู้อยู่จบพรหมจรรย์ ธรรมที่พระมหากัสสปะปฏิบัติตามโอวาท คือ พิจารณากายเป็นอารมณ์ โดยสม่ำเสมอ เป็นกายานุปัสนา ในสติปัฏฐาน ๔ หมวดอริยาปถบรรพ และสัมปชัญญบรรพ เรียกรวมอีกชื่อหนึ่งว่า เจริญกายาคตาสติ

จูฬราหุโลวาทสูตร

[๗๙๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่พระวิหารเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคทรงหลีกเร้นประทับอยู่ในที่รโหฐาน ได้เกิดพระปริวิตกทางพระหฤทัยขึ้นอย่างนี้ว่า ราหุลมีธรรมที่บ่มวิมุตติแก่กล้าแล้วแล ถ้ากระไร เราพึงแนะนำราหุลในธรรมที่สิ้นอาสวะยิ่งขึ้นเถิด

[๗๙๖] ต่อนั้น พระผู้มีพระภาคทรงครองสบง จีวร ทรงบาตร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี ในเวลาเช้า ครั้นเสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังเวลาพระกระยาหารแล้ว ได้ตรัสกะพระราหุลว่า ดูกรราหุล เธอจงถือผ้ารองนั่ง เราจักเข้าไปยังป่าอันธวัน เพื่อพักผ่อนกลางวันกัน พระราหุลทูลรับพระผู้มีพระภาค ว่าชอบแล้วพระพุทธเจ้าข้า แล้วจึงถือผ้ารองนั่งติดตามพระผู้มีพระภาคไป ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ ก็สมัยนั้นแล เทวดาหลายพันตน ได้ติดตามพระผู้มีพระภาคไปด้วย ทราบว่าวันนี้ พระผู้มีพระภาคจักทรงแนะนำพระราหุลในธรรมที่สิ้นอาสวะยิ่งขึ้น ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเสด็จเข้าถึงป่าอันธวัน แล้วจึงประทับนั่ง ณ อาสนะที่พระราหุลแต่งตั้ง ณ ควงไม้แห่งหนึ่ง แม้พระราหุลก็ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

[๗๙๗] พอนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสดังนี้ว่า ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักษุเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๗๙๘] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยง หรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๗๙๙] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักษุวิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๐] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักษุสัมผัสเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะ ตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลยพระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๑] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา สัญญา สังขารวิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัยแม้นั้น เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๒] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน โสตะเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ฆานะเที่ยงหรือ ไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ชิวหาเที่ยงหรือ ไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กายเที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๓] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน มโนเที่ยง หรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๔] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ธรรมารมณ์ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๕] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน มโนวิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๖] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน มโนสัมผัส เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควรเลย พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๗] **พ.** ดูกรราหุล เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เวทนา สัญญาสังขารวิญญาณ ที่เกิดเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย แม้นั้น เที่ยงหรือไม่เที่ยง

ร. ไม่เที่ยง พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุข

ร. เป็นทุกข์ พระพุทธเจ้าข้า

พ. ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเรา นั่นอัตตาของเรา

ร. ไม่ควร พระพุทธเจ้าข้า

[๘๐๘] **พ.** ดูกรราหุล อริยสาวกผู้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเสียง ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโสตะสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณที่เกิดขึ้นเพราะโสตะสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกลิ่น ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในฆานะสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะฆานะสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหาวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในชิวหาสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกาย ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในโผฏฐัพพะ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในกายสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโน ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในธรรมารมณ์ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในมโนสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัส เป็นปัจจัยนั้น

เมื่อเบื่อหน่ายย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้วย่อมมีญาณรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว และทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี

[๘๐๙] พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระภาษิตนี้แล้ว พระราหุลจึงชื่นชม ยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค แลก็แหละ เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสคำเป็นไวยากรณ์นี้อยู่ จิตของพระราหุลหลุดพ้นแล้วจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่น และเทวดาหลายพันตนนั้นได้เกิดดวงตาเห็นธรรม อันปราศจากธุลี หมดมลทินว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา

จบ จูฬราหุโลวาทสูตร ที่ ๕

พระราหุล บวชตั้งแต่ยังเล็ก พระชันษา ๗ ขวบ บวชเป็นสามเณรเป็นองค์แรก ในพระพุทธศาสนา ทรงขวนขวายศึกษาพระธรรมได้กว้างขวาง ทุกวันท่านจะกำทราย แล้วอธิษฐาน ให้ได้เรียนรู้ธรรมเท่าเมล็ดทรายในมือนี้ จึงได้เป็นเอตทัคคะ ผู้ใคร่ในการศึกษา เมื่อได้ศึกษาจากพระสูตรนี้แล้ว จึงเห็นร่องรอยของธรรม พระบรมศาสดาทรงทราบพระราหุลมีอินทรีย์บารมีพร้อมแล้ว จึงได้แสดงธรรม เรื่องอายตนะ ๖ จบพระธรรมเทศนา แล้วได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ พอจะสังยุตธรรมลงด้วย สติปัฏฐาน ๔ ในหมวดธรรมมานุปัสนา อายตนะบรรพ

พระเขมาเถรี เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีปัญญา
เขมาเถริยาปทานที่ ๘

ว่าด้วยบุพจริยาของพระเขมาเถรี

[๑๕๘] พระพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตระ มีพระญาณจักษุในสรรพธรรม เป็นพระโลกนายก เสด็จอุบัติในกัปที่แสนกัปแต่กัปนี้ ครั้งนั้น ดิฉันเกิดในสกุลเศรษฐี มีความรุ่งเรืองด้วยรัตนะต่างๆ ในเมืองหงสวดี เป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยความสุขมาก ดิฉันเข้าไปเฝ้าพระพุทธมหาวีระ พระองค์นั้นแล้ว ได้ฟังธรรมเทศนา เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ได้ถึงพระองค์เป็นสรณะ ดิฉันขออนุญาตมารดาบิดาได้แล้ว นิมนต์พระพุทธเจ้า ผู้นำชั้นพิเศษให้เสวยพร้อมด้วยพระสาวกสงฆ์ ตลอดสัปดาห์หนึ่ง เมื่อสัปดาห์หนึ่งล่วงไปแล้ว พระผู้มีพระภาคผู้เป็นสารถีฝึกนระ ทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่ง ซึ่งอุดมกว่าพวกภิกษุณีฝ่ายที่มีปัญญามาก ในตำแหน่งเอตทัคคะ ดิฉันได้ฟังเรื่องนั้นแล้ว มีความยินดีทำสักการะแด่พระพุทธเจ้า ผู้แสวงหาคุณใหญ่พระองค์นั้นอีก แล้วหมอบลงปรารถนาตำแหน่งนั้น

ในทันใดนั้น พระพิชิตมารพระองค์นั้นตรัสกะดิฉันว่า ความปรารถนาของท่านจักสำเร็จ สักการะที่ท่านทำแล้วแก่เรา พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ มีผลมากในกัปที่แสนแต่กัปนี้ พระศาสดาพระนามว่าโคดม ทรงสมภพในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช จักเสด็จอุบัติขึ้นในโลก หญิงนี้ จักได้เป็นภิกษุณีชื่อเขมา ผู้เป็นธรรมทายาทของพระศาสดาพระองค์นั้น เป็นโอรสอันธรรมนิรมิตจักถึงตำแหน่งเอตทัคคะ ด้วยกรรมที่ทำดีแล้วนั้น และด้วยการตั้งเจตน์จำนงไว้ ดิฉันละร่างกายมนุษย์แล้ว ได้เป็นผู้เข้าถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ จุติจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์แล้วไปชั้นยามา จุติจากชั้นยามา แล้วไปชั้นดุสิต จุติจากชั้นดุสิต แล้วไปชั้นนิมมานรดี จุติจากชั้นนิมมานรดีแล้วไปชั้นปรนิมมิตวสวัสดี เพราะอำนาจบุญกรรมนั้น ดิฉันเกิดในภพใดๆ ก็ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระราชาในภพนั้นๆ ดิฉันจุติจากภพนั้น แล้วมาเกิดเป็นมนุษย์ ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิ และเป็นมเหสีของพระเจ้าเอกราช เสวยทิพสมบัติและมนุษย์สมบัติ มีความสุขทุกภพ ท่องเที่ยวไปในกัปเป็นอเนกในกัปที่ ๙๑ แต่กัปนี้

พระพุทธเจ้าพระนามว่า วิปัสสี เป็นนายกของโลก งดงามน่าดูยิ่งนัก ทรงเห็นแจ่มแจ้งในสรรพธรรม เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก ดิฉันเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ซึ่งเป็นนายกของโลก ได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในพระศาสนาของพระวีรเจ้า พระองค์นั้น อยู่หมื่นปี ประพฤติพรหมจรรย์ ประกอบความเพียร เป็นพหูสูต

ฉลาดในปัจจัยการคล่องแคล่ว ในจตุราริยสัจ มีปัญญาละเอียดแสดงธรรมไพเราะ ปฏิบัติตามสัตถุศาสน์อยู่หมื่นปี ด้วยผลแห่งพรหมจรรย์ ดิฉันจุติจากภพนั้นแล้วเข้าถึงสวรรค์ชั้นดุสิตเป็นผู้มีศีล เสวยสมบัติในภพนั้นและภพอื่น ดิฉันเกิดในภพใดๆ ก็เป็นผู้มีสมบัติมาก มีทรัพย์มาก มีปัญญา รูปงาม มีบริวารชนก็ว่าง่าย ด้วยบุญกรรมและความเพียร ในศาสนาของพระพิชิตมารนั้น สมบัติทุกอย่าง ดิฉันหาได้ง่าย เป็นที่รักแห่งใจ ด้วยผลแห่งความปฏิบัติของดิฉัน เมื่อดิฉันเดินไป ณ ที่ใดๆ ภัสดาของดิฉัน และใครๆ ย่อมไม่ดูหมิ่นดิฉัน ในภัทกัปนี้ พระพุทธเจ้าพระนามว่า โกนาคมน์ ผู้เป็นพงศ์พันธุ์แห่งพราหมณ์ มียศมาก ประเสริฐกว่าพวกบัณฑิต เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว ในครั้งนั้นแหละ กุลธิดาที่มั่นคงดีในเมืองพาราณสี ชื่อธนัญชานี ๑ สุเมธา ๑ ดิฉัน ๑ รวม ๓ คนด้วยกัน ได้ถวายสังฆารามแก่พระมุนีหลายพัน และได้สร้างวิหารอุทิศถวายแก่พระพุทธเจ้า พร้อมด้วยพระสาวกสงฆ์ เราทั้งหมดด้วยกันจุติจากภพนั้นแล้วไปสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ถึงความเป็นผู้เลิศด้วยยศกว่าเทพธิดาและกุลธิดาในมนุษย์ ในภัทกัปนี้แหละ พระพุทธเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ผู้เป็นพงศ์พันธุ์แห่งพราหมณ์ มียศมาก ประเสริฐกว่าพวกบัณฑิต เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว

ในครั้งนั้น พระเจ้ากาสีพระนามว่า กิกี ในพระนครพาราณสีอันอุดม เป็นอิสระกว่าประชาชน เป็นอุปัฏฐากพระพุทธเจ้าผู้ทรงแสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ ดิฉันเป็นพระธิดาคนใหญ่ของท้าว เธอมีนามปรากฏว่าสมณี ได้ฟังธรรมของพระพิชิตมารผู้เลิศแล้ว พอใจบรรพชาแต่พระชนกนาถไม่ทรงอนุญาตแก่เราทั้งหลาย เมื่ออยู่ในอาคารสถาน ในครั้งนั้น เราทั้งหลายผู้เป็นราชกัญญามิได้เกียจคร้านปรนพฤติพรหมจรรย์ ตั้งแต่เป็นกุมารี ดำรงอยู่ในสุขสมบัติ ๒๐,๐๐๐ ปี พระราชธิดา ๗ องค์ล้วนพอใจยินดีในการบำรุงพระพุทธเจ้า พระราชธิดาทั้ง ๗ นั้น คือนางสมณี ๑ นางสมณคุตตา ๑ นางภิกษุณี ๑ นางภิกขุทาสิกา ๑ นางธรรมา ๑ นางสุธรรมา ๑ และนางสังฆทาสิกา เป็นที่ ๗ พระราชธิดาทั้ง ๗ นั้น ได้มาเป็น ดิฉันเป็นพระอุบลวรรณาเถรี เป็นพระปฏาจาราเถรี เป็นพระกุณฑลเกสีเถรี เป็นพระกิสาโคตมีเถรี เป็นพระธรรมทินนาเถรี เป็นนางวิสาขาอุบาสิกา เป็นที่ ๗ บางครั้ง พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นผู้เป็นดังว่าดวงอาทิตย์ของนรชน ทรงแสดงธรรมเป็นอัศจรรย์ ดิฉันได้ฟังมหานิทานสูตรแล้วเล่าเรียนอยู่ เพราะกรรมที่ได้ทำไว้ดีแล้วนั้น และเพราะการตั้งเจตน์จำนงไว้ ดิฉันละร่างกายมนุษย์แล้ว ได้ไปสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ในภพหลัง ครั้งนี้ ดิฉันเป็นพระธิดาที่พอพระทัยกรุณาโปรดปรานของพระเจ้ามัททราช ในสากลนครอันอุดม พร้อมกับเมื่อดิฉันเกิดพระนครนั้น ได้มีความเกษมสุข โดยคุณนิรมิตนั้น ชื่อดิฉันปรากฏว่า เขมา เมื่อใด ดิฉันเจริญวัยโตเป็นสาว มีรูปและผิวพรรณงาม เมื่อนั้น พระราชบิดาก็โปรดปรานประทานดิฉันแก่พระเจ้าพิมพิสาร ดิฉันเป็นที่โปรดปรานของพระราชสวามี ยินดีแต่ในการบำรุงรูป ไม่พอใจคนที่กล่าวโทษรูปเป็นอันมาก

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารโปรดให้นักขับร้องขับเพลงพรรณนาพระมหาวิหารเวฬุวัน ด้วยพระประสงค์จะทรงอนุเคราะห์ดิฉัน ดิฉันสำคัญว่าพระมหาวิหารเวฬุวันอันเป็นที่ประทับแห่งพระสุคตเจ้าเป็นที่น่ารื่นรมย์ ผู้ใดยังมิได้เห็นก็จัดว่าผู้นั้นยังไม่เห็นนันทวัน พระมหาวิหารเวฬุวันเป็นดังว่านันทวัน อันเป็นที่เพลิดเพลินของนรชน ผู้ใดได้เห็นแล้ว นับว่าผู้นั้นเห็นดีแล้ว ซึ่งนันทวัน อันเป็นที่เพลิดเพลิน ของท้าวอมรินทร์ สักกเทวราช ทวยเทพละนันทวันแล้วลงมาที่พื้นดิน เห็นพระมหาวิหารเวฬุวันอันน่ารื่นรมย์เข้าแล้วก็อัศจรรย์ใจเพลินชม

มิได้เบื่อ พระมหาวิหารเวฬุวันเกิดขึ้นเพราะบุญของพระราชา อันบุญญานุภาพแห่งพระพุทธเจ้าประดับแล้ว ใครเล่าจะกล่าวถึงความเจริญด้วยคุณแห่งพระมหาวิหารเวฬุวันให้จบได้ ครั้งนั้น ดิฉันได้ฟังความสำเร็จแห่งพระมหาวิหารเวฬุวันอันเป็นที่ชอบโสตและชอบใจแล้วประสงค์จะเห็นดิฉันจึงได้กราบทูลพระราชา

ครั้งนั้น ท้าวมหิบดีจึงโปรดสั่งดิฉันผู้มุ่งจะชมพระมหาวิหารเวฬุวัน พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก ด้วยพระดำรัสว่า พระนางผู้มีสมบัติมาก เชิญเสด็จไปชมพระมหาวิหารเวฬุวัน อันเป็นที่เย็นตา เปล่งปลั่งด้วยพระรัศมีแห่งพระสุคตเจ้างามด้วยสิริทุกสมัย ดิฉันทูลว่า เมื่อใดพระพุทธมุนีเสด็จเข้ามาทรงบาตรในพระนครราชคฤห์อันอุดม เมื่อนั้น หม่อมฉันจะเข้าไปชมพระมหาวิหารเวฬุวัน เวลานั้น พระมหาวิหารเวฬุวันมีสวนดอกไม้กำลังแย้มบาน วู่ว่อนไปด้วยภมรต่างๆ ชนิด และมีเสียงนกดุเหว่าร่ำร้องดังเพลงขับ ทั้งมีเหล่านกยูงฟ้อนรำ เงียบเสียง ไม่พลุกพล่าน ประดับไปด้วยที่จงกรมต่างๆ สะพรั่งไปด้วยกุฎีและมณฑป ที่พระโยคีชอบปรารภบำเพ็ญเพียร เมื่อดิฉันเที่ยวไปได้รู้สึกว่านัยน์ตาของเรามีผล ครั้งนั้น ดิฉันได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งประกอบกิจอยู่ แล้วคิดไปว่า ภิกษุนี้ตั้งอยู่ในปฐมวัย มีรูปน่าปรารถนา ปฏิบัติดีอยู่ในป่าที่น่ารื่นรมย์เช่นนี้ เหมือนคนอยู่ในที่มืด ภิกษุนี้ศีรษะโล้นคลุมสังฆาฏินั่งอยู่ที่โคนไม้ ละความยินดีที่เกิดแต่อารมณ์เจริญฌาน อยู่ธรรมดาคฤหัสถ์ควรจะบริโภคกามตามความสุข แก่แล้วจึงควรจะประพฤติธรรมอันเจริญงามนี้ในภายหลัง

ดิฉันสำคัญว่า พระคันธกุฎีที่ประทับแห่งพระพิชิตมารว่างเปล่า จึงเข้าไปได้เห็นพระพิชิตมาร ดังดวงอาทิตย์แรกอุทัย ประทับสำราญพระองค์เดียว มีหญิงสาวสวยพัดถวายอยู่ ครั้นแล้วดำริผิดว่าพระผู้มีพระภาคผู้องอาจกว่านรชนพระองค์นี้มิได้เศร้าหมอง หญิงสาวคนนั้น มีรัศมีเปล่งปลั่งดังทองคำ มีดวงตางาม เช่นดอกบัว ริมฝีปากแดงดังผลมะพลับสุก ชำเลืองแต่น้อยเป็นที่ยินดีแห่งใจและนัยน์ตา มีลำแขนเหมือนทองคำ วงหน้าสวย ถันทั้งคู่เต่งตั้งดังดอกบัวตูม มีเอวกลมกล่อมตะโพกผึ่งผาย ลำขาน่ายินดี มีเครื่องตกแต่งงาม เครื่องประดับสีแดงแวววาว นุ่งผ้าเนื้อเกลี้ยงสีเขียว มีรูปสมบัติชมไม่เบื่อประดับด้วยสรรพาภรณ์ ดิฉันเห็นหญิงสาวนั้นเข้าแล้วคิดว่า โอ หญิงสาวคนนี้รูปงามเหลือเกิน เราไม่เคยเห็นด้วยนัยน์ตาในครั้งไหนๆ เลย ขณะนั้น หญิงสาวคนนั้นถูกชรารุมย่ำยี มีผิวพรรณแปลกไป หน้าเหี่ยว ฟันหัก ผมหงอก น้ำลายไหล หน้าไม่สะอาด ใบหูแข็งกระด้าง นัยน์ตาขาว นมยานไม่งาม ตัวตกกระทั่วไป ร่างกายสั่นตลอดศีรษะ หลังขด มีไม้เท้าเป็นคู่เดิน ร่างกายซูบผอมลีบไป สั่นงั่นงก ล้มลงแล้วหายใจถี่ๆ ลำดับนั้น ความสังเวชอันไม่เคยเป็นทำให้ขนลุกชูชันได้มีแก่ดิฉันว่า น่าตำหนิรูปอันไม่สะอาดที่พวกคนพาลยินดีกัน ขณะนั้น พระพุทธเจ้าผู้ทรงพระกรุณามาก มีพระทัยปิติโสมนัส ทอดพระเนตรเห็นดิฉันผู้มีใจสังเวชแล้ว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ดูกรพระนางเขมา เชิญดูร่างกายอันกระสับกระส่าย ไม่สะอาดโสโครก ไหลเข้า ถ่ายออก ที่พวกพาลชนยินดีกันซิ ท่านจงอบรมจิตให้เป็นสมาธิมีอารมณ์เดียวด้วยอสุภารมณ์เถิดท่าน จงมีกายคตาสติมากไปด้วยความเบื่อหน่ายเถิด รูปหญิงนี้ฉันใดรูปของท่านนั้นก็ฉันนั้น รูปของท่านฉันใด รูปหญิงนี้ก็เป็นฉันนั้น ท่านจงคลายความพอใจในกายทั้งภายในภายนอกเสียเถิด จงอบรมอนิมิตตวิโมกข์ จงละมานานุสัยเสีย ท่านจักเป็นผู้สงบประพฤติไป เพราะละมานานุสัยนั้นได้

ชนเหล่าใด กำหนัดด้วยราคะเกาะกระแสอยู่เหมือนแมลงมุมเกาะใยตรงกลางที่ทำไว้เอง ชนเหล่านั้น ตัดราคะนั้นเสีย ไม่มีความอาลัย ละกามสุขไป ย่อมละเว้นได้

ขณะนั้น พระบรมศาสดาผู้เป็นสารถีฝึกนรชน ทรงทราบดิฉันว่ามีจิตควรแล้ว จึงทรงแสดงมหานิทานสูตร เพื่อจะทรงแนะนำดิฉัน ดิฉันได้ฟังสูตรอันประเสริฐนั้นแล้ว จึงระลึกถึงสัญญาในกาลก่อนได้ ดำรงอยู่ในสัญญานั้นแล้ว ชำระธรรมจักษุให้หมดจด ทันใดนั้น ดิฉันหมอบลงแทบพระบาทยุคลแห่งพระเจ้า ผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เพื่อประสงค์จะแสดงโทษ จึงได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเห็นแจ้งธรรมทั้งปวง หม่อมฉันขอถวายนมัสการแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้มีพระกรุณาเป็นที่อยู่ หม่อมฉันขอถวายนมัสการแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เสด็จข้ามสงสารแล้ว หม่อมฉันขอถวายนมัสการแด่พระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้ประทานอมตธรรม หม่อมฉันขอถวายนมัสการแด่พระองค์ หม่อมฉันแล่นไปแล้วสู่ทิฏฐิอันรกชัฏ หลงใหลเพราะกามราคะ พระองค์ทรงแนะนำด้วยอุบายที่ชอบ เป็นผู้ยินดีแล้วในธรรมที่ทรงแนะนำ สัตว์ทั้งหลาย เหินห่างจากการเห็นท่านผู้แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ เช่นพระองค์ ย่อมประสบมหันตทุกข์ในสังสารสาคร เมื่อใดหม่อมฉันยังมิได้มาเฝ้าพระองค์ ผู้เป็นสรณะแห่งสัตว์โลก ไม่เป็นศัตรูแก่สัตว์โลก เสด็จถึงที่สุดแห่งมรณะ มีธรรมเป็นประโยชน์อย่างดี หม่อมฉันขอแสดงโทษนั้น หม่อมฉันมัวยินดีในรูป ระแวงว่าพระองค์ไม่ทรงเกื้อกูล จึงมิได้มาเฝ้าพระองค์ผู้ทรงเกื้อกูลมาก ทรงประทานธรรมอันประเสริฐ หม่อมฉันขอแสดงโทษนั้น

ครั้งนั้น พระองค์ผู้ทรงพระมหากรุณา มีพระกระแสเสียงอันไพเราะ เมื่อทรงเอาน้ำอมฤตรดดิฉัน ได้ตรัสว่า ดูกรพระนางเขมา หยุดอยู่เถิด ครั้งนั้น ดิฉันประนมมนมัสการด้วยเศียรเกล้า ทำประทักษิณพระองค์แล้วกลับไปเฝ้าพระราชสวามีผู้เป็นนรบดี แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงทรมานข้าศึก น่าชมอุบายอย่างดีนั้น ที่พระองค์ทรงดำริแล้ว พระมุนีเจ้าผู้ไม่มีกิเลสเหมือนป่า หม่อมฉันผู้ปรารถนาจะชมพระมหาวิหารเวฬุวัน ได้เฝ้าแล้ว ถ้าพระมหาราชจะทรงพระกรุณาโปรด หม่อมฉันผู้เบื่อหน่ายในรูป ตามที่พระพุทธมุนีตรัสสอน จักบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้คงที่พระองค์นั้น

จบ ทุติยภาณวาร

ครั้งนั้น พระเจ้าพิมพิสารพระเจ้าแผ่นดินพระองค์นั้น ทรงประนมกรอัญชลีตรัสว่า ดูกรพระน้องนาง พี่อนุญาตแก่พระน้อง บรรพชาจงสำเร็จแก่พระน้องเถิด ครั้งนั้น ดิฉันบวชมาแล้วได้ ๗ เดือน เห็นประทีปสว่างขึ้นและดับไปมีใจสังเวช เบื่อหน่ายในสรรพสังขาร ฉลาดในปัจจยาการข้ามพ้นจตุรโอฆะแล้ว ได้บรรลุอรหันต์ เป็นผู้ชำนาญในฤทธิ์ในทิพโสตธาตุและเจโตปริยญาณ รู้ชัดปุพเพนิวาสญาณชำระทิพจักษุให้บริสุทธิ์ มีอาสวะทั้งปวงหมดสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก ญาณอันบริสุทธิ์ของดิฉัน ในอรรถะธรรมะ นิรุติและปฏิภาณเกิดขึ้นแล้วในพระพุทธศาสนา ดิฉันเป็นผู้ฉลาดในวิสุทธิทั้งหลาย คล่องแคล่วในกถาวัตถุ รู้จักนัยแห่งอภิธรรม ถึงความชำนาญในศาสนา ภายหลัง พระราชสวามีผู้ฉลาดตรัสถามปัญหาละเอียดในโตรณวัตถุ ดิฉันได้วิสัชนาโดยควรแก่กถา

ครั้งนั้น พระราชาเสด็จเข้าเฝ้าพระสุคตเจ้า แล้วทูลสอบถามปัญหาเหล่านั้น พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เป็นอย่างเดียวกันกับที่ดิฉันวิสัชนาแล้ว พระพิชิตมาร ผู้อุดมกว่านรชน ทรงพอพระทัยในคุณสมบัตินั้น

จึงทรงตั้งดิฉันไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะ ว่า เป็นผู้เลิศกว่าบรรดาภิกษุณีที่มีปัญญามาก ดิฉันเผากิเลสทั้งหลายแล้ว... พระพุทธศาสนาดิฉันได้ทำเสร็จแล้ว

ทราบว่า ท่านพระเขมาภิกษุณีได้กล่าวคาถาเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้แล

จบ เขมาเถริยาปทาน.

เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๓๓ หน้าที่ ๒๑๐ - ๒๑๘.

เมื่อจบพระพุทธดำรัสคาถาภาษิตแล้ว พระนางเขมาเทวีได้บรรลุพระอรหัตผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในอิริยาบถที่ประทับยืนอยู่นั่นเอง พระอรหันต์ฆราวาสเป็นได้ไม่นาน ธรรมดาผู้อยู่ครองเรือนเมื่อบรรลุพระอรหัตแล้วจำต้องปรินิพพาน หรือไม่ก็บวชเสียในวันนั้น เพราะเพศฆราวาสไม่สามารถจะรองรับความเป็นพระอรหัตถ์ได้ แต่พระนางรู้ว่าอายุสังขารของตนยังเป็นไปได้ จึงเสด็จกลับพระราชนิเวศน์ ให้พระเจ้าพิมพิสารพระสวามีทรงอนุญาตการบวชก่อน แม้พระราชาก็ทรงทราบโดยสัญญาณ คืออาการที่พระนางแสดงว่าบรรลุอริยธรรมแล้ว ทรงพอพระทัยเป็นอย่างยิ่ง ให้พระนางประทับบนวอทอง แล้วนำไปอุปสมบทในสำนักของภิกษุณีสงฆ์ เมื่อพระนางบวชแล้วได้นามว่า “พระเขมาเถรี” เพราะอาศัยเหตุที่พระนางมีปัญญามาก บรรลุพระอรหัตผล ทั้งๆ ที่อยู่ในเพศฆราวาส พระบรมศาสดาจึงทรงยกย่องเธอไว้ ในตำแหน่งเอตทัคคะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ในฝ่ายผู้มีปัญญา และทรงแต่งตั้งให้เป็นอัครสาวิกา ฝ่ายขวาวิชชา ความรู้แจ้ง ความรู้วิเศษ มี ๘ คือ

๑. **วิปัสสนาญาณ** ญาณอันนับเข้าในวิปัสสนา
๒. **มโนมยิทธิ** ฤทธิ์ทางใจ
๓. **อิทธิวิธี** แสดงฤทธิ์ต่างๆ ได้
๔. **ทิพพโสต** หูทิพย์
๕. **เจโตปริยญาณ** รู้จักกำหนดใจผู้อื่นได้
๖. **ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ** ระลึกชาติได้
๗. **พิทพจักขุ** ตาทิพย์ (จุตูปปาตญาณ)
๘. **อาสวักขยญาณ** รู้จักทำอาสวะให้สิ้น

จากเรื่องราวลำดับความตามเรื่องของ พระนางเขมา ผู้ไม่ปรารถนา จะได้ยินถ้อยคำตำหนิว่ากายไม่งาม แต่เมื่อมาได้เห็นกายที่งดงามกว่าพระนาง เกิดความยอมรับไปโดยปริยายว่า นางฟ้านั้นงามกว่าพระนาง ลดความถือตัวว่างามเลิศลงได้ เมื่อนางฟ้าแสดง แก่ เจ็บ และตาย พิจาราณาตามพระพุทธดำรัส เห็นความไม่งาม คลายกำหนัดลงได้ เมื่อจบพระพุทธดำรัสคาถาภาษิตแล้ว พระนางเขมาเทวีได้บรรลุพระอรหัตผลพร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลาย ในอิริยาบถที่ประทับยืนอยู่นั่นเอง

เมื่อจะสรุปธรรมที่พระนางเขมาเถรีได้บรรลุธรรม ก็พอจะสรุปให้สังยุตลงในสติปัฏฐาน ๔ คือ กายานุปัสสนา ในหมวดธรรม ธาตุมนสิการบรรพ

พระอุบลวรรณาเถรี
เอตทัคคะในฝ่ายผู้มีฤทธิ์

พระอุบลวรรณาเถรี เกิดในตระกูลเศรษฐี ในกรุงสาวัตถี บิดามารดาได้ตั้งชื่อให้นางว่า “อุบลวรรณา” ตามนิมิตลักษณะที่นางมีผิวพรรณเหมือนกลีบดอกอุบลเขียว เพราะสวยบาดใจจึงต้องให้บวช

เมื่อนางเจริญวัยเข้าสู่วัยสาว นอกจากจะมีผิวงามแล้วรูปร่างลักษณะยังงดงามสุดเท่าที่จะหาหญิงอื่นทัดเทียมได้ จึงเป็นที่หมายปองต้องการของพระราชา และมหาเศรษฐีทั่วทั้งชมพูทวีป ซึ่งต่างก็ส่งเครื่องบรรณาการอันมีค่าไปมอบให้ พร้อมกับสู่ขอ เพื่ออภิเษกสมรสด้วย ฝ่ายเศรษฐีผู้บิดาของนางรู้สึกลำบากใจด้วยคิดว่า “เราไม่สามารถที่จะรักษาน้ำใจของคนทั้งหมดเหล่านี้ได้ เราควรจะหาอุบายทางออกสักอย่างหนึ่ง” แล้วจึงเรียกลูกสาวมาถามว่า “แม่อุบลวรรณา เจ้าจะสามารถบวชได้ไหม ?”

นางได้ฟังคำของบิดาแล้วรู้สึกร้อนทั่วสรรพางค์กาย เหมือนกับมีคนนำเอาน้ำมันที่เคี่ยวให้เดือด ๑๐๐ ครั้ง ราดลงบนศีรษะของนาง ด้วยว่านางได้สั่งสมบุญมาแต่อดีตชาติ และการเกิดในชาตินี้ ก็เป็นชาติสุดท้ายของนาง ดังนั้น นางจึงรับคำของบิดาด้วยความปีติยินดีเป็นอย่างยิ่ง เศรษฐีผู้บิดาจึงพานางไปยังสำนักของภิกษุสงฆ์แล้วให้บวชเป็นที่เรียบร้อย เมื่อนางอุบลวรรณาบวชได้ไม่นานก็ถึงสาระที่จะต้องไปทำความสะอาดโรงอุโบสถ เธอได้จุดประทีปเพื่อขจัดความมืดแล้วกวาดโรงอุโบสถ เห็นเปลวไฟที่ดวงประทีปแล้วยึดถือเอาเป็นนิมิตร ขณะที่กำลังยืนอยู่นั้นได้เข้าฌานมีเตโช กสิณเป็นอารมณ์ แล้วกระทำฌานนั้น ให้เป็นฐานเจริญวิปัสสนา ก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาและอภิญญาทั้งหลาย ณ ที่นั้นนั่นเอง เมื่อพระเถรีสำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ได้เที่ยวจาริกไปยังชนบทต่างๆ แล้วกลับมาพักที่ป่าอันธวัน สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคยังมิได้ทรงบัญญัติห้ามภิกษุณีอยู่ในป่าเพียงลำพัง ประชาชนได้ช่วยกันปลูกกระท่อมไว้ในป่า พร้อมทั้งเตียงตั่งกั้นม่านแล้วถวายเป็นที่พักแก่พระเถรีนั้น

บวชแล้วยังถูกข่มขืน

ฝ่ายนันทมาณพ ผู้เป็นลูกชายของลุงของพระเถรีนั้น มีจิตหลงรักนางตั้งแต่ยังไม่บวช เมื่อทราบข่าวว่าพระเถรีมาพักที่ป่าอันธวันใกล้เมืองสาวัตถี จึงได้ถือโอกาสขณะที่พระเถรีเข้าไปบิณฑบาตในเมืองสาวัตถีนั้น ได้เข้าไปในกระท่อมหลบซ่อนตัวอยู่ใต้เตียง เมื่อพระเถรีกลับมาแล้ว เข้าไปในกระท่อมปิดประตูแล้วนั่งลงบนเตียง ขณะที่สายตายังไม่ปรับเข้ากับความมืดในกระท่อม นันทมาณพก็ออกมาจากใต้เตียงตรงเข้าปลุกปล้ำข่มขืนพระเถรี ถึงแม้พระเถรีจะร้องห้ามว่า “เจ้าคนพาล เจ้าอย่าพินาศฉิบหายเลย เจ้าคนพาล เจ้าอย่าพินาศฉิบหายเลย”

นันทมาณพ ก็ไม่ยอมเชื่อฟัง ได้ทำการข่มขืนพระเถรีสมปรารถนาแล้วก็หลีกหนีไป พอเขาหลบหนีไปได้ไม่ไกล แผ่นดินใหญ่ก็มีอาการประหนึ่งว่าไม่สามารถจะรองรับน้ำหนักของเขาเอาไว้ได้ จึงอ่อนตัวยุบลงแล้วนันทมาณพก็จมดิ่งลงในแผ่นดิน ไปเกิดในอเวจีมหานรก

ฝ่ายพระอุบลวรรณาเถรี ก็มิได้ปิดบังเรื่องราวที่เกิดขึ้น ได้บอกแจ้งเหตุที่เกิดขึ้นกับตนนั้นแก่ภิกษุณีทั้งหลาย ต่อจากนั้นเรื่องราวของพระเถรีก็ทราบถึงพระบรมศาสดา พระพุทธองค์ได้ตรัสพระคาถาภาษิตว่า “คนพาล ย่อมร่าเริงยินดีในบาปกรรมลามกที่ตนกระทำ ประดุจว่าดื่มน้ำผึ้งที่มีรสหวานจนกว่าบาปกรรมนั้นจะให้ผล จึงจะได้ประสบกับความทุกข์ เพราะกรรมนั้น”

พระขีณาสพเหมือนไม้แห้งไม้ผุ

เมื่อกาลเวลาล่วงไปภิกษุทั้งหลายสนทนากันในโรงธรรมเกี่ยวกับเหตุการณ์ของพระอุบลวรรณาเถรีนั้นว่า “ท่านทั้งหลาย เห็นทีพระขีณาสพทั้งหลาย คงจะยังมีความยินดีในกามสุข คงจะยังจะพอใจในการเสพกาม ก็ทำไมจะไม่เสพเล่า เพราะท่านเหล่านั้นมิใช่ไม้ผุ มิใช่จอมปลวก อีกทั้งเนื้อหนังร่างกายทั่วทั้งสรีระก็ยังสดอยู่ ดังนั้น แม้จะเป็นพระขีณาสพก็ชื่อว่ายังยินดีในการเสพกาม”

พระบรมศาสดาเสด็จมาแล้วตรัสถามทรงทราบเนื้อความที่พวกภิกษุเหล่านั้นสนทนากัน แล้วจึงตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย พระขีณาสพทั้งหลายนั้น ไม่ยินดีในกามสุข ไม่เสพกาม เปรียบเสมือนหยาดน้ำตกลงในใบบัวแล้วไม่ติดอยู่ ย่อมกลิ้งตกลงไป และเหมือนกับเมล็ดพันธุ์ผักกาด ย่อมไม่ติดตั้งอยู่บนปลายเหล็กแหลมฉันใด ขึ้นชื่อว่ากามก็ย่อมไม่ซึมซาบ ไม่ติดอยู่ในจิตของพระขีณาสพ ฉันนั้น”

ห้ามภิกษุณีอยู่ป่า

ต่อมาพระบรมศาสดา ทรงพิจารณาเห็นภัยอันจะเกิดแก่กุลธิดาผู้เข้ามาบวช แล้วพักอาศัยอยู่ในป่าอาจจะถูกคนพาลลามก เบียดเบียนประทุษร้าย ทำอันตรายต่อพรหมจรรย์ได้ จึงรับสั่งให้เชิญพระเจ้าปเสนทิโกศลมาเฝ้า ตรัสให้ทราบพระดำริแล้ว ขอให้สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อนางภิกษุณีสงฆ์ในที่บริเวณใกล้ๆ พระนคร และตั้งแต่นั้นมา ภิกษุณีก็มีอาวาสอยู่ในบ้านในเมืองเท่านั้น

พระอุบลวรรณาเถรี

ปรากฏว่าเป็นผู้ชำนาญในการแสดงฤทธิ์ต่างๆ ดังจะเห็นได้ในวันที่ พระบรมศาสดาทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์นั้น พระเถรีก็กราบทูลอาสาขอแสดงฤทธิ์เพื่อต่อสู้กับพวกเดียรถีย์แทนพระพุทธองค์ด้วย และทรงอาศัยเหตุนี้ จึงได้ทรงสถาปนาพระอุบลวรรณาเถรีนี้ไว้ในตำแหน่งเอตทัคคะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายในฝ่ายผู้มีฤทธิ์ และเป็นอัครสาวิกาฝ่ายซ้าย

สติปัฏฐาน ๔ ที่พระนางอุบลวรรณาได้เห็นแล้วกระทำแจ้งแล้ว ทำให้เจริญในขณะถือคบเพลิงไปนั้น คือ เห็นธาตุไฟ เป็นความมืด ความสว่าง พอจะสังยุติธรรมลงได้ใน กายานุปัสนา ธาตุมนสิการบรรพ

คังคาทิเปยยาลแห่งสติปัฏฐานสังยุตที่ ๖

ว่าด้วยผลของการเจริญสติปัฏฐาน ๔

[๘๓๙] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคาไหลไปสู่ทิศปราจีน หลั่งไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน แม้ฉันใด ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ ก็เป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ฉันนั้น เหมือนกัน

[๘๔๐] ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ อย่างไร จึงจะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญสติปัฏฐาน ๔ เมื่อกระทำให้มาก ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ อย่างนี้แล จึงจะเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน

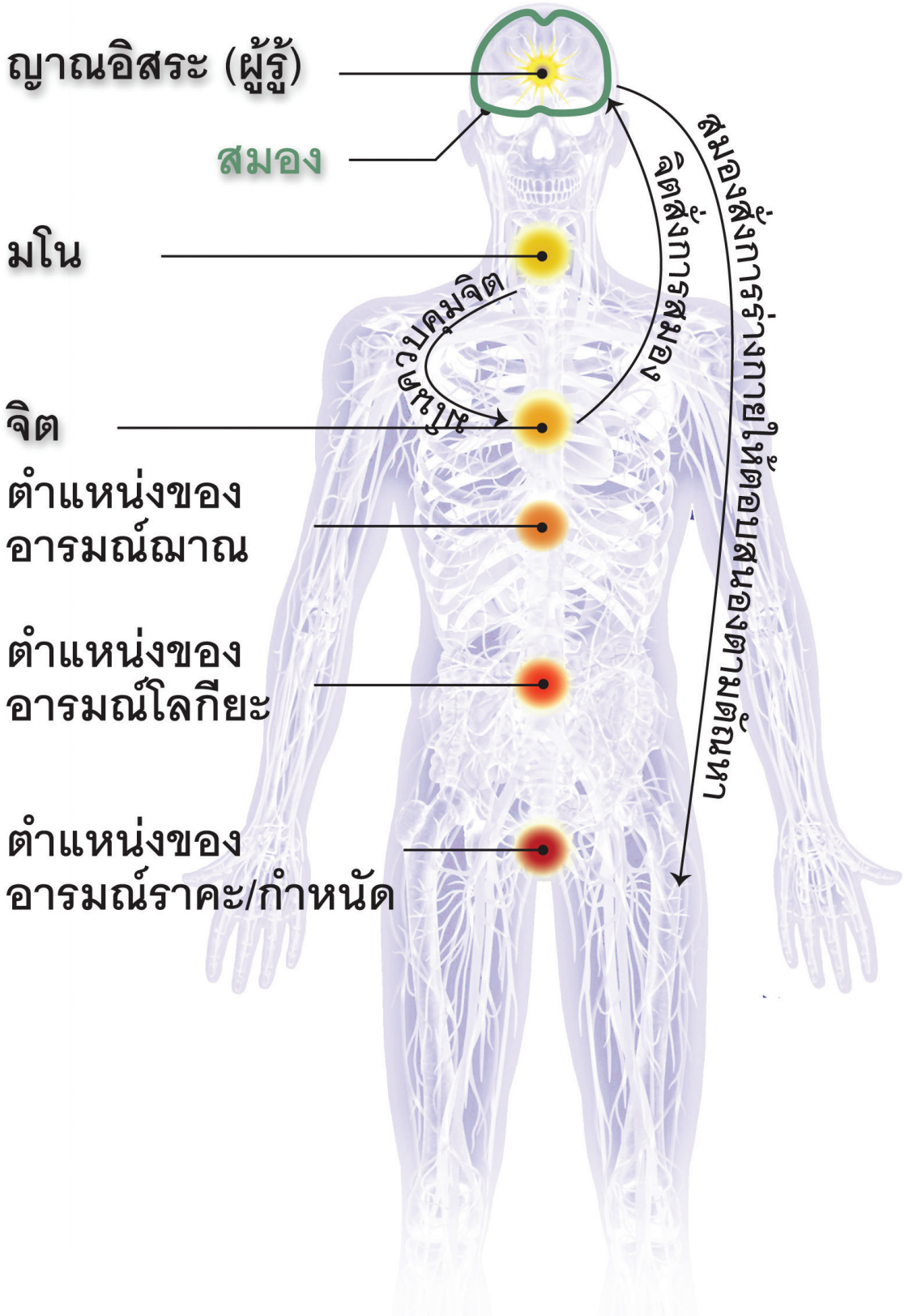
[๘๔๑] ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ เหล่านี้ สังโยชน์ ๕ เป็นไฉน? คือ รูปราคะ ๑ อรูปราคะ ๑ มานะ ๑ อุทธัจจะ ๑ อวิชชา ๑ ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ เหล่านี้แล

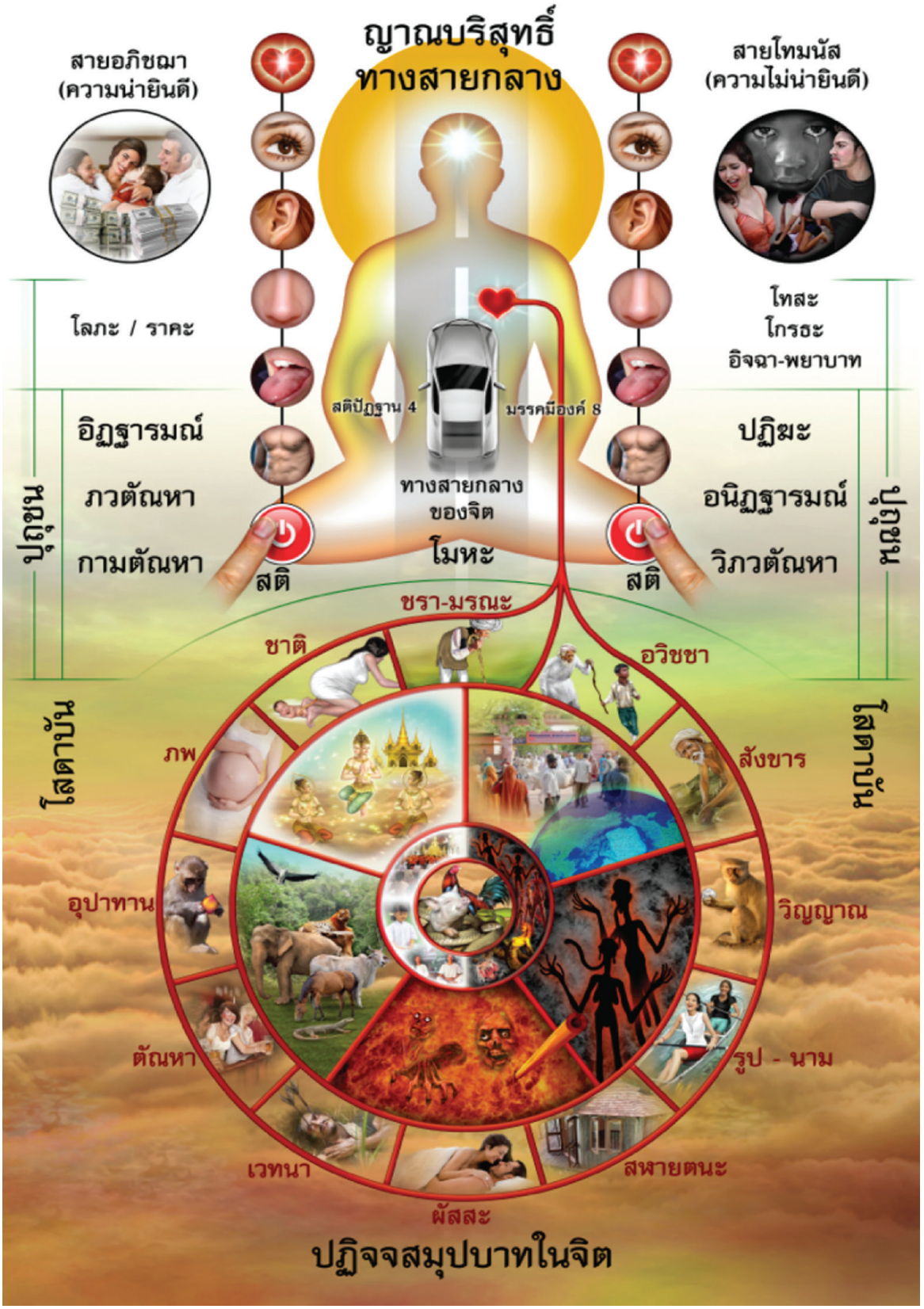
[๘๔๒] ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ เหล่านี้แล สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน? ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะมีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ดูกรภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน์อันเป็นส่วนเบื้องสูง ๕ เหล่านี้แล (สติปัฏฐานสังยุต พึงให้พิสดารเหมือนมัคคสังยุต)

แม่น้ำทั้งหกไหลไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำทั้งหกไหลไปสู่สมุทรทั้งสองอย่าง อย่างละ ๖ รวมเป็น ๑๒ เพราะเหตุนั้น จึงเรียกว่ามรรค

จบ สติปัฏฐานสังยุต

เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๙. หน้าที่ ๒๐๙ - ๒๑๐.

ญาณอิสระ (ผู้รู้)
สมอง
มโน
จิต
ตำแหน่งของ
อารมณ์ฌาณ
ตำแหน่งของ
อารมณ์โลกียะ
ตำแหน่งของ
อารมณ์ราคะ/กำหนัด
สมองสั่งการให้ผู้ปฏิบัติธรรมปฏิบัติ
จิตสั่งการสมอง
ปรับสมดุลย์

ญาณบริสุทธิ์
ทางสายกลาง
สายอภิชฌา
(ความน่ายินดี)
สายโทมนัส
(ความไม่น่ายินดี)
โลภะ / ราคะ
โทสะ
โกรธะ
อิจฉา-พยาบาท
สติปัฏฐาน 4
มรรคมีองค์ 8
ทางสายกลาง
ของจิต
อิฏฐารมณ์
ภวตัณหา
กามตัณหา
ปฏิฆะ
อนิฏฐารมณ์
วิภวตัณหา
ปุถุชน
ปุถุชน
สติ
โมหะ
สติ
ชรา-มรณะ
ชาติ
อวิชชา
ภพ
สังขาร
อุปาทาน
วิญญาณ
ตัณหา
รูป - นาม
เวทนา
สฬายตนะ
ผัสสะ
โสดาบัน
โสดาบัน
ปฏิจจสมุปบาทในจิต

กุณฑลิยสูตร
ตถาคตมีวิชชาและวิมุติเป็นผลานิสงส์

[๓๙๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอัญชนมฤคทายวัน ใกล้เมืองสาเกต ครั้งนั้นแล กุณฑลิยปริพาชกเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้าเที่ยวไปในอาราม เข้าไปสู่บริษัท เมื่อข้าพเจ้าบริโภคอาหารเช้าแล้ว ในเวลาปัจฉาภัต ข้าพเจ้าเดินไปเนืองๆ เที่ยวไปเนืองๆ สู่อารามจากอาราม สู่อุทยานจากอุทยาน ณ ที่นั้น ข้าพเจ้าเห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง กำลังกล่าวถ้อยคำมีวาทะและการเปลื้องวาทะว่าดังนี้เป็นอานิสงส์ และมีความขุ่นเคืองเป็นอานิสงส์ ส่วนท่านพระโคดมมีอะไรเป็นอานิสงส์อยู่เล่า? พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรกุณฑลิยะ ตถาคต มีวิชชาและวิมุติเป็นผลานิสงส์อยู่

[๓๙๕] **ก.** ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชาและวิมุติให้บริบูรณ์?

พ. ดูกรกุณฑลิยะ โพชฌงค์ ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังวิชชาและวิมุติให้บริบูรณ์

ก. ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์?

พ. ดูกรกุณฑลิยะ สติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์

ก. ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มาก แล้วย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์?

พ. ดูกรกุณฑลิยะ สุจริต ๓ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์

ก. ข้าแต่ท่านพระโคดมผู้เจริญ ก็ธรรมเหล่าไหนที่บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์?

[๓๙๖] **พ.** ดูกรกุณฑลิยะ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์?

ดูกรกุณฑลิยะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปที่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ก็ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฟังเสียงด้วยหูแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ก็ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

ดมกลิ่นด้วยจมูกแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ก็ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

ลิ้มรสด้วยลิ้นแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ก็ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอเห็นรูปที่ไม่ชอบใจด้วยจักษุแล้ว ก็ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดี ในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

รู้ธรรมารมณ์ที่ชอบใจ ด้วยใจแล้ว ย่อมไม่ยินดี ไม่ขึ้งเคียด ไม่ยังความกำหนัดให้เกิด และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดีในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว อนึ่ง เธอรู้ธรรมารมณ์ ที่ไม่ชอบใจด้วยใจแล้ว ไม่เก้อ ไม่มีจิตตั้งอยู่ด้วยอำนาจกิเลส ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดีในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว

ดูกรกุณฑลิยะ เพราะเหตุที่ภิกษุเห็นรูปด้วยจักษุแล้ว เป็นผู้คงที่ ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท เพราะรูปทั้งที่ชอบใจและไม่ชอบใจ กายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดีในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ภิกษุฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้ธรรมารมณ์ ด้วยใจแล้ว เป็นผู้คงที่ ไม่เสียใจ มีจิตไม่พยาบาท เพราะธรรมารมณ์ ที่ชอบใจและไม่ชอบใจ และกายของเธอก็คงที่ จิตก็คงที่ มั่นคงดีในภายใน หลุดพ้นดีแล้ว ดูกรกุณฑลิยะ อินทรีย์สังวรอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์.

[๓๙๗] ดูกรกุณฑลิยะ ก็สุจริตเหล่านั้นอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว อย่างไร ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์?

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญกายสุจริตเพื่อละกายทุจริต เจริญวจีสุจริตเพื่อละวจีทุจริต เจริญมโนสุจริตเพื่อละมโนทุจริต สุจริต ๓ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์

[๓๙๘] ดูกรกุณฑลิยะ สติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์?

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ย่อมพิจารณา เห็นเวทนาในเวทนาเนืองๆ อยู่ ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตเนืองๆ อยู่ ย่อมพิจารณาเห็น ธรรมในธรรมเนืองๆ อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัสใน โลกเสียได้ ดูกรกุณฑลิยะ สติปัฏฐาน ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์.

[๓๙๙] ดูกรกุณฑลิยะ โพชฌงค์ ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างไร ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์?

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญธรรมวิจยะสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญวิริยะสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญปิติสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ น้อมไปในการสละ ดูกรกุณฑลิยะ โพชฌงค์ ๗ อันบุคคล เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้วอย่างนี้แล ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้สมบูรณ์

[๔๐๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว กุณฑลิยปริพาชกได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ท่านพระโคดมทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์ขอถึงท่านพระโคดมกับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคดม จงทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะจนตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป

จบ สูตรที่ ๖

เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๙. หน้าที่ ๙๙ - ๑๐๑.

นาฬันทสูตร
ว่าด้วยธรรมปริยาย

[๗๒๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ปาวาริกอัมพวัน ใกล้เมืองนาฬันทา

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาค แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่น ซึ่งจะรู้ยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาคในทางปัญญาเรืองตรัสรู้มิได้มีแล้ว จักไม่มี และย่อมไม่มีในบัดนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสารีบุตร นี้เป็นอาสภิวาจาอย่างสูงที่เธอกล่าวแล้ว เธอถือเอาแต่วาทะอย่างเดียวบันลือสีหนาทว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาค อย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่น ซึ่งจะรู้ยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาคในทางปัญญาเรืองตรัสรู้ มิได้มีแล้ว จักไม่มีและย่อมไม่มีในบัดนี้

[๗๒๗] ดูกรสารีบุตร พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ที่ได้มีมาแล้วในอดีตกาล พระผู้มีพระภาคเหล่านั้นทุกพระองค์ อันเธอกำหนดซึ่งใจด้วยใจแล้วรู้ว่า พระผู้มีพระภาคเหล่านั้นทรงมีศีลอย่างนี้ มีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ หรือว่าหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ดังนี้ กระนั้นหรือ?

สา. หามิได้ พระเจ้าข้า

[๗๒๘] **พ.** ดูกรสารีบุตร พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ที่จักมีในอนาคตกาล และพระผู้มีพระภาคเหล่านั้นทุกพระองค์ อันเธอกำหนดซึ่งใจด้วยใจแล้วรู้ว่า พระผู้มีพระภาคเหล่านั้น ทรงมีศีลอย่างนี้ มีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้ มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ หรือว่าหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ดังนี้ กระนั้นหรือ?

สา. หามิได้ พระเจ้าข้า

[๗๒๙] **พ.** ดูกรสารีบุตร พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ คือเรา อันเธอกำหนดซึ่งใจด้วยใจแล้วรู้ว่า พระผู้มีพระภาคเป็นผู้มีศีลอย่างนี้ มีธรรมอย่างนี้ มีปัญญาอย่างนี้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่อย่างนี้ หรือว่าหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ ดังนี้ กระนั้นหรือ?

สา. หามิได้ พระเจ้าข้า

[๗๓๐] **พ.** ดูกรสารีบุตร ก็ในข้อนี้ เธอไม่มีเจโตปริยญาณในพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุอะไร? เธอจึงกล่าวอาสภิวาจาอย่างสูงนี้ เธอถือเอาวาทะแต่อย่างเดียวบันลือสีหนาทว่า พระพุทธเจ้าข้า ข้าพระองค์เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่น ซึ่งจะรู้ยิ่งไปกว่าพระผู้มีพระภาค ในทางพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ มิได้มีแล้ว จักไม่มีและย่อมไม่มีในบัดนี้

สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์จะมีเจโตปริยญาณในพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบันก็หามิได้ แต่ว่า ข้าพระองค์รู้ได้ตามกระแสพระธรรม

[๗๓๑] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เปรียบเหมือนปัจจันตนครของพระราชามีเชิงเทินมั่นคง มีกำแพงและหอรบหนาแน่น มีประตูเดียว คนเฝ้าประตูของพระราชาในนครนั้น มีปัญญาเฉลียวฉลาด ห้ามคนที่ไม่รู้จักให้คนที่รู้จักเข้าไป เขาเดินตรวจตามทางรอบนครนั้น ไม่พบที่ต่อหรือช่องแห่งกำแพงโดยที่สุด แม้เพียงแมวอาจลอดออกไปได้ เขาจะพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า สัตว์ตัวเขื่องๆ ชนิดใดชนิดหนึ่ง จะเข้านครนี้หรือจะออกไป สัตว์เหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้าหรือออกโดยประตูนี้เท่านั้น แม้ฉันใด ข้าพระองค์รู้ตามกระแสพระธรรม ก็ฉันนั้นเหมือนกัน **<u>พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด ที่ได้มีมาแล้วในอดีตกาล พระผู้มีพระภาคเหล่านั้นทุกพระองค์ ทรงละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ ทอนกำลังปัญญา ทรงมีพระหฤทัยตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ</u>
**<u>แล้วพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเหล่าใด จักมีในอนาคตกาล... จักตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ</u>
**<u>แม้พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ในบัดนี้ ก็ทรงละนิวรณ์ ๕ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองแห่งใจ ทอนกำลังปัญญา ทรงมีพระหฤทัยตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔ ทรงเจริญโพชฌงค์ ๗ ตามความเป็นจริง ตรัสรู้พระอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ</u>

[๗๓๒] **พ.** ดีละๆ สารีบุตร เพราะเหตุนั้นแหละ เธอพึงกล่าวธรรมปริยายนี้เนืองๆ แก่ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ด้วยว่า โมฆบุรุษเหล่าใด จักมีความเคลือบแคลงหรือความสงสัยในตถาคต โมฆบุรุษเหล่านั้น จักละความเคลือบแคลงหรือความสงสัยนั้นเสีย เพราะได้ฟังธรรมปริยายนี้

จบ สูตรที่ ๒

เนื้อความพระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๙. หน้าที่ ๑๗๖ - ๑๗๘

พราหมณสูตร
ว่าด้วยพระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นาน

[๗๗๗] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้นครสาวัตถี ครั้งนั้น พราหมณ์คนหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกะพระผู้มีพระภาค ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า

[๗๗๘] ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ไม่ได้นาน ในเมื่อพระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้ว และอะไร เป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อพระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้ว?

[๗๗๙] พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ เพราะบุคคลไม่ได้เจริญ ไม่ได้กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ พระสัทธรรมจึงตั้งอยู่ไม่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้วและเพราะบุคคลเจริญ กระทำให้มากซึ่งสติปัฏฐาน ๔ พระสัทธรรมจึงตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน?

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้

ดูกรพราหมณ์ เพราะบุคคลไม่ได้เจริญ ไม่ได้กระทำมาก ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แล พระสัทธรรมจึงตั้งอยู่ได้ไม่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว และเพราะบุคคลได้เจริญ ได้กระทำให้มาก ซึ่งสติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แล พระสัทธรรมจึงตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว

[๗๘๐] เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว พราหมณ์นั้นได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่บุคคลผู้หลงทางหรือตามประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าผู้มีจักษุจักแลเห็นได้ ฉะนั้น ขอท่านพระโคดมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะจนตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

บทสรุปสติปัฏฐาน ๔ ได้เป็นแนวทางและกำลังใจสำหรับผู้ปฏิบัติทุกท่านได้อ่านแล้ว ข้อธรรมใจที่สะเทือนอารมณ์ รู้สึกสกิดใจ พึงมนสิการข้อธรรมนั้นบ่อยๆ จะเป็นเหตุให้สติปัฏฐาน ๔ เจริญในกาย เวทนา จิต และธรรมในกายของเรา ที่ยาวหนึ่งวา หนาหนึ่งคืบ กว้างหนึ่งศอก เป็นเหตุให้มรรคเจริญงอกงามในจริยะธรรม เป็นเครื่องให้ถึงความพ้นทุกข์แก่เราทั้งหลายด้วยเทอญ...

...นิพพานะ ปัจจะโย โหตุ นิพพานะ ปรมัง สุขัง...

สติปัฏฐาน ๔ ย่อทางปฏิบัติ แบบให้เห็นตามอุปมาอุปมัย

เริ่มเห็นตัวสติปัฏฐาน ๔ ด้วยอารมณ์จิตอันแท้จริง เห็นเพราะการสังเกตุ จิตเห็นแจ้งเข้าใจ จึงอยากเข้าใกล้ เข้าใจในคุณค่าของสติปัฏฐาน ๔ นั้น เลยอยากอยู่ใกล้ เห็นจนเป็นปกติ เข้าใจด้วยอารมณ์จนมีความรู้สึกเป็นปกติ และเห็นชัดของการเข้าสู่อารมณ์ เปรียบเหมือนเดินผ่านประตู ๔ บาน แต่ละบานสอนให้เห็นแจ้ง บานที่ ๑ คือกาย มีธาตุ ๔ เห็นชัด ความไม่แน่นอนของธาตุ ๔ เป็นตัวเปิดประตู เข้าสู่ประตูที่ ๒ ไปเห็นเวทนา มีสุขและทุกข์ อย่างชัดเจน เห็นไม่มีแก่นสาร เป็นตัวเปิดประตูแล้วเดินผ่านไป ไปสู่ประตูที่ ๓ คือจิต เห็นจิต ทำให้กล้า มีกำลังของจิต ไม่หวั่นไหวในสัมผัสที่มากระทบ อิสระของจิตดีแล้ว จิตไม่ข้องแวะด้วยผัสสะทั้งปวง เป็นตัวเปิดประตูที่ ๓ ไปเห็นประตูที่ ๔ คือธรรม ที่เศร้าหมองหดหู่ ของการเวียนเกิดและดับอย่างแจ้งชัดจนเบื่อหน่ายในสังสารวัฏของ ๓ ภพ จนเปิดประตูที่ ๔ แล้วเห็นพระไตรลักษณ์เป็นมรรคญาณต่อไป ยิ่งเห็นยิ่งเข้าใกล้ เข้าไปอยู่ได้จนเป็นปกติ นั้นเป็นทางปฏิบัติ สติปัฏฐาน ๔

ซึ่ง ใคร... ใคร... ก็ปฏิบัติได้

...ใจยิ้มได้...

เชิงอรรถ:

๑ ดูเทียบ ม.มู. (แปล)

๒ ญาณวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้ารู้ (ม.มู.อ. ๒/๒๗๗/๗๙)

๓ เถรวาทะ หมายถึงลัทธิที่ว่า ข้าพเจ้าเป็นใหญ่ (ม.มู.อ. ๒/๒๗๗/๗๙)

๔ วิหารธรรม ในที่นี้หมายถึงสมาบัติ ๘ กล่าวคือ รูปฌาน ๔ และอรูปฌาน ๔ อันเป็นโลกิยะ (ดูประกอบใน องฺ.นวก. (แปล) ๒๓/๔๑/๓๖๐-๓๖๘)

“
ดูกรพราหมณ์
เพราะบุคคลไม่ได้เจริญ ไม่ได้กระทำมาก
ซึ่งสัติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แล
พระสัทธรรม จึงตั้งอยู่ได้ไม่นาน
ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว
และเพราะบุคคลได้เจริญ ได้กระทำให้มาก
ซึ่งสัติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้แล
พระสัทธรรม จึงตั้งอยู่ได้นาน
ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว
”